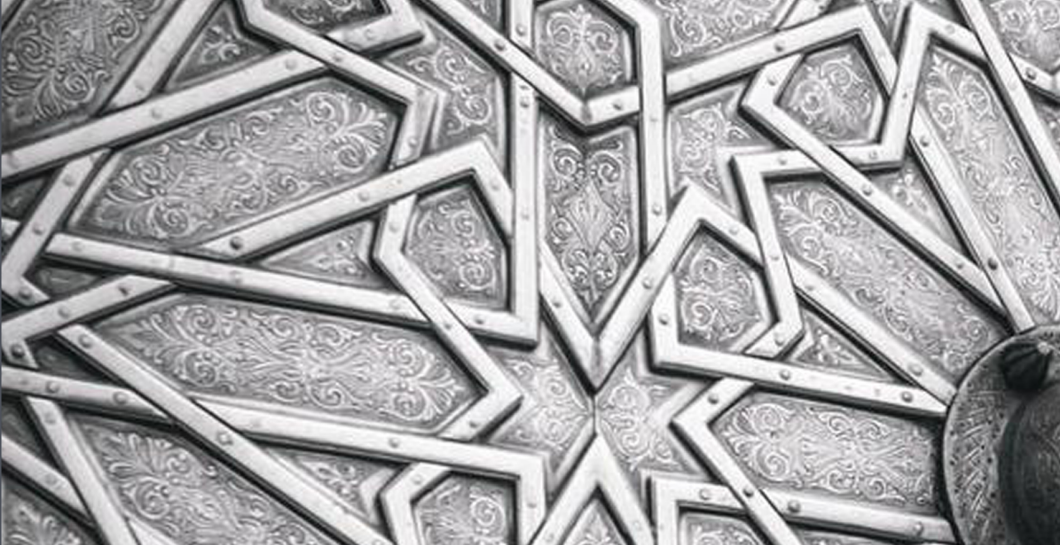

Термінологія Корану:

ЛІНГВІСТИЧНИЙ І СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ

БАЛІЛЬ АБДУЛ-КАРІМ

Баліль Абдул-Карім

**Термінологія Корана:
лінгвістичний і семантичний
аналіз**

*Книга надрукована за підтримки
Інституту Інтеграції Знань*

Міжнародний Інститут
Ісламської Думки

Київ – 2023

УДК 821.161.2'06-93

Термінологія Корану:

лінгвістичний і семантичний аналіз (Ukrainian)

Баліль Абдул-Карім

© Міжнародний Інститут Ісламської Думки

1444 г. за гіджрою / 2023 р. н.е.

Paperback ISBN: 978-617-7557-32-5

Quranic Terminology:

A Linguistic and Semantic Analysis (Ukrainian)

Balil Abd al-Karim

© The International Institute of Islamic Thought (IIIT)

1438AH/2017CE

Paperback ISBN 978-1-56564-698-8

Hardback ISBN 978-1-56564-651-3

IIIT

P.O. Box 669

Herndon, VA 20172, USA

www.iiit.org

Переклад: Тимчишин Ольга

Редактор: Хряк-Петльований Марко

Обкладинка: Тимчишин Ольга

Верстка: Тимчишин Ольга

Інститут Інтеграції Знань

Грузія, Тбілісі, вул. Дадіані 7,

Торговий і Бізнес-центр «Карвасла», А-508

ikiacademy.org

Усі права захищені.

Жодна з частин даної книги не може бути відтворена без письмового дозволу правовласника.

Погляди та думки, висловлені в даній книзі, належать автору та можуть не співпадати з думкою видавництва, перекладачів і редакторів.

Баліль Абдул-Карім

Термінологія Корану: лінгвістичний і семантичний аналіз / Перекл. з англ.

О. Тимчишин. Київ. 2023. 234 с.

ISBN: 978-617-7557-32-5

УДК 821.161.2'06-93

Зміст

Передмова	4
Вступ.....	7
1	
Вивчення концепцій з епістемологічної точки зору...	9
2	
Ма'ріфа, 'їлм і вахі	23
3	
Шляхи ма'ріфа. Причини та відчуття.....	109
4	
Ма'ріфа в Корані.....	153
5	
'їлм у Корані.....	189
6	
Інструменти для отримання знань у Корані	208
7	
Вахі (одкровення) та нубувва (пророцтво)	227

Передмова

Книга «Термінологія Корану: лінгвістичний і семантичний аналіз» Баліля Абдул-Каріма – глибока праця, мета якої полягає у створенні великого словника ключових термінів Корану й встановлення значення цих термінів, як семантичного, так і лінгвістичного, в контексті Корану. Неможливо правильно й точно зрозуміти Коран або пояснити значення його аятів без вивчення термінології й концепцій Корану. Разом вони не лише об'єднують універсальні істини релігії (великий моральний код), а також покращують сприйняття тексту й надають йому дивовижного життя, точності та гнучкості, збагачуючи донесення послання Корану, висвітлюючи його красу та цілісність.

Протягом останніх років МІІД займався створенням скорочених версій ключових видань інституту і цей переклад здійснений зі скороченого арабського видання «Аль-Мафагім аль-міфтахійя лі назарійя аль-ма'ріфа фі аль-Куран аль-карім».

Ми живемо в еру, коли час має колосальне значення в усіх сферах життя, включаючи письмо і виробництво. Сьогодні видання й інтернет-ресурси змушені боротися за те, аби надати людям найсвіжішу й найновішу інформацію найлегшим і найефективнішим шляхом. Економіка знань, яка панує в сучасному світі, потребує процесу «творчої адаптації» інформації як однієї зі складових суспільства в цілому, тобто серії скорочених видань МІІД. Мета полягає в тому, щоб

допомогти читачам збагатити себе доступною інформацією якомога легше та ефективніше, і надалі розвивати свої ключові характеристики, які сприятимуть розвитку людства. Скорочені тексти були написані зрозумілою та легкою для сприйняття мовою, проте, значущі складові первинних праць були збережені, читач помітить, що задля економії місця скорочені видання у порівнянні з оригіналами містять набагато менше приміток. Збережені тільки ті примітки, які необхідні для пояснення або правильного формулювання ідеї, адже ключова мета полягає в посиленні швидкого засвоєння змісту. Читачі, які бажають зануритися в запропоновані теми або знайти повний перелік джерел можуть скористатися первинними працями, які містять всі необхідні посилання.

Праця видана для широкого загалу, поліпшує розуміння ісламських термінів, висловів та головних цілей. Звісно, тематика цієї праці є спеціалізованою, але запропоновані погляди та загальні питання, які розглядаються в книзі, принесуть користь як звичайному читачеві, так і спеціалістам.

Дати, вказані за ісламським календарем (гіджрою), позначені р.г., в інших випадках вони наводяться за григоріанським календарем і містять н.е., де це необхідно. Арабські слова наводяться курсивом, окрім тих, які увійшли в загальний обіг.

МІД, заснований в 1981 році, є головним центром, який заохочує серйозні наукові дослідження, котрі ґрунтуються на ісламських поглядах, цінностях і принципах. Протягом десятиліть здійснено численні програми досліджень, за результатами семінарів і конференцій було видано більше чотирьохсот праць англійською та арабською мовами, багато з них перекладені іншими мовами.

Передмова

Ми хочемо подякувати автору, перекладачу, а також редакторській та видавничій команді в Лондонському офісі МІД, і всім тим, хто прямо чи опосередковано брав участь у створенні цієї книги. Нехай Господь винагородить їхні зусилля.

Січень, 2017

Вступ

Хвала Аллагу, Який послав Коран у якості мірила, за допомогою якого вимірюються істина та брехня. Він наказав нам роздумувати про Коран, усвідомлюючи те, що правильно зрозуміти його можуть лише ті, хто володіє глибокими знаннями, а вивчити його напам'ять можуть лише наділені гострим розумом.

Епістемологічний аспект Корану розглядає акт роздумів і досліджень (*аль-назар*), який юристи та філософи вважають головним обов'язком людей. Цей процес є надзвичайно важливим для пізнання людиною Творця, себе самої та світу навколо неї. Знання Творця та себе самих веде нас до пошуку задовільних відповідей на життєво важливі питання. Чим глибше ми розуміємо джерела, типи й цілі знань, шляхи їхнього застосування й отримання користі з них, а також шляхи, якими збираються, передаються і розвиваються знання, тим краще ми здатні перевірити наявні в нас знання й поєднати їх з законами та моделями Всесвіту.

Одкровення Корану надало набір концепцій, які разом об'єднують давні універсальні істини релігій. Проте, неможливо правильно зрозуміти Коран, не вивчаючи його термінологію, ключову для розуміння Волі Господа. Відповідно, це дослідження містить словник ключових понять, який розкриває значення цих термінів у контексті Корану.

Значення будь-якого терміну Корану варіює залежно від способу й контексту, у якому він використовується, проблеми й питання, стосовно якого згадуєть-

ся. Як концепція закладає основу терміну, так і термін та його використання формують концепцію. У якості термінологічного дослідження Корану, ця робота вивчає терміни у відповідних семантичних і лінгвістичних контекстах.

Чіткий зв'язок може спостерігатися лише тоді, коли концепції чітко визначені й осмислені, і коли терміни правильно використовуються. Якщо терміни не визначені точно, обговорення та дебати будуть зосереджені не навколо фактів, а навколо беззмістовних слів. Неприпустимо використовувати двозначні й загальні терміни. Тому того, хто використовує такі терміни, потрібно попросити пояснити й уточнити їх, щоб зробити діалог більш конструктивним і правильним.

Відмінності між учасниками дебатів часто стосуються використання ними слів, бо різні терміни використовуються для позначення одного явища або однакове слово використовується для багатьох явищ. Але якщо значення пояснюються і двозначність усувається, тоді можна відрізнити істину від брехні і встановити те, про що йдеться.

Баліль Абдул-Карім

1

Вивчення концепцій з епістемологічної точки зору

Концепції можна розглядати з різних боків і досліджувати за допомогою різних підходів. Їх можна досліджувати з точки зору лінгвістики, психології або епістемології. В останньому випадку структури концепції піддаються аналізу, який тлумачить зв'язки між концепціями, щоб створити інтегровані епістемологічні сфери.

У цьому розділі ми обговоримо проблему значення, іншими словами, зміни, які відбуваються в концепції та її значенні. В процесі обговорення, ми торкнемося епістемологічної потреби концепцій, аналізу структури концепцій, змін в концепціях, сітки ключових концепцій і методу класифікації епістемологічних концепцій у Корані. Обговорення буде здійснюватися на трьох рівнях значення:

(1) лексичному (*аль-ділала аль-муджамійя*); (2) практичному (*аль-ділала аль-істімалійя*); (3) інтерпретативному (*аль-ділала аль-тавілійя*).

ПЕРШЕ:

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА ПОТРЕБА КОНЦЕПЦІЙ

Будь-яка культурна система складатиметься з набору інтегрованих епістемологічних сфер. Такі сфери

включають, наприклад, сфери релігії, метафізики, математики, логіки, мови та лінгвістики, суспільства та соціології тощо. Кожна з цих епістемологічних сфер, своєю чергою, складається з набору концепцій, пов'язаних одна з одною певним чином.

1)Цінність концепції

Будь-яка епістемологічна сфера відрізняється від іншої особливими характеристиками та концепціями тоді, як різні епістемологічні сфери зв'язані та формують інтегровану епістемологічну систему. Аналіз епістемологічної структури ґрунтується на трьох основах: (1) концепції; (2) зв'язках, які поєднують концепції в семантичне поле; (3) зв'язках, які поєднують різні семантичні поля у велику епістемологічну систему. Концепції є необхідною, але не достатньою умовою для присутності семантичного поля. Саме концепції висвітлюють характеристики даного поля; проте, невідомість або викривлення ідей і концепцій призвели до того, що багато авторів об'єднують або плутають різні значення. Тому мислителі повинні переконатися в загальних концепціях, які входять до складу даного поля або системи.

2)Концепції в логічному сенсі

Концепція є набором певних характеристик і ознак, які відрізняють одну річ або істоту від іншої. Проте, в контексті даної дискусії ми будемо використовувати точку зору, за якою більшість концепцій характеризується необмеженою гнучкістю. Тому їхні значення, які інколи є ширшими, інколи вужчими, зберігають власне семантичне поле. Концепції потрібно розглядати як тип універсалії або абстракції, яскравими прикладами яких є наступні: свобода й тиранія, справедливість і

несправедливість, правда і брехня, добро і зло, краса й потворність.

3)Формування концепції

Концепція охоплює значення або набір значень, які ми виражаємо шляхом одного слова, наприклад, «знання», або таких висловлювань як «божественні знання». Коли певне слово використовується для передачі особливого значення, у результаті ми отримуємо термін, узгоджений спеціалістами в певній сфері. Такий термін можуть використовувати виключно ті, хто погоджується з цим. Проте, проблема виникає тоді, коли певне слово починає використовуватися для передачі кількох різних значень без допомоги лінгвістичних контекстів, які допомагають розрізнити те, про яке саме значення йдеться.

Ця ситуація відрізняється від тієї, коли одне слово використовується для передачі двох або більшої кількості значень, але коли з лінгвістичного контексту ми можемо зрозуміти, про яке значення йшла мова. Таких труднощів не виникає у випадку концепцій з чітко визначеними значеннями. Прикладом такої ситуації можуть бути концепція «демократії», лексичне визначення якої - «влада народу» - узгоджене, але знання якої в реальному використанні є предметом дискусій.

Коли обговорюють порядок концепцій, торкаються взаємозв'язку між членами мусульманської громади таким чином, що їхні зв'язки, які ґрунтуються на доктрині, стають вторинними, а не первинними. Цей вид зміни порядку може відбуватися шляхом впливу естетичної та екзистенційної філософій, які можуть зайти настільки далеко, щоб зробити індивідуальне джерелом законодавства та мірою того, що є хорошим і поганим, істиною та брехнею.

ДРУГЕ:

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ КОНЦЕПЦІЇ

Щоб дати визначення концепції, потрібно розкласти її на елементи й визначити їхню ієрархію.

1)Визначення структури концепції

Концепція складається з багатьох елементів, деякі з них є фундаментальними, а інші - додатковими. Фундаментальні елементи мають логічну першість у структурі, іншими словами, вони не походять від чогось іншого. У цьому відношенні вони нагадують аксіоми в математичних і логічних системах. Спеціалісти у сфері семантики розрізняють основні та додаткові значення. Основне значення відіграє найважливішу роль у мові, а саме - забезпечує зв'язок і передачу ідей. Тому точне розуміння концепції вимагає аналізу її структури та визначення її складових елементів.

2)Значення аналізу структури концепції

Щоб продемонструвати важливість аналітичного процесу для точного та правильного розуміння концепцій, візьмемо як приклад концепцію аль-акль, яка, зазвичай, перекладається як «розум». Концепції можна розділити на три різні типи: (1) епістемологічні концепції, такі як знання (*іlm*), розуміння (*фагм*), мислення (*тафаккур*) і свідомість або сприйняття (*ідрак*); (2) вольові концепції, такі як напередвизначеність (*азм*), вибір (*іхтіяр*), набуття (*касб*) і воля (*ірада*); (3) концепції, пов'язані зі сприйняттям і почуттями, такими як злість (*гадаб*), страх (*хавф*), насолода (*лазза*) і біль (*алам*). Коли ми аналізуємо структуру концепції аль-акль таким чином, ми впливаємо на природу дія-

логу, який відбувається навколо нас, а також на спосіб його здійснення та висновки, до яких він веде. Вчені давно усвідомили, що існують зв'язки між структурою мови, структурою розуму та структурою дійсності. Аналіз структури концепції дозволяє нам побачити концепції, які складають її основу і які еволюціонували з часом в плані розширення змісту та застосування. Тому дуже важливо слідкувати за значеннями, набутими концепціями в певні історичні періоди. Щоб зрозуміти точне значення слова, потрібно також зрозуміти групу слів, семантично пов'язаних з ним. Це потребує вивчення зв'язку між окремими поняттями в межах одного семантичного поля або субполя, оскільки значення слова є наслідком його взаємозв'язку з іншими словами. Також, щільність аналізу семантичного поля полягає в тому, щоб віднайти всі слова, які належать до одного семантичного поля, встановити зв'язки між ними й уточнити їхні зв'язки з загальною концепцією, яка їх об'єднує.

ТРЕТЄ:

КОНЦЕПЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЗНАЧЕННЯ

На якій підставі ми можемо стверджувати, що дана концепція є зрозумілою, невизначеною або беззмістовною? Ми використовуємо мову для того, щоб розповісти про такі теми, як доктрина, діяння людини, література, природа та математика. Відповідно, увага арабських вчених впродовж сторіч була прикута до проблеми значення в лінгвістичних науках, і філологія намагалася уникати такого явища як «семантичні хвороби», які охоплюють концепції в різних епістемологічних сферах. Це можна спостерігати в таких дисциплінах, як філологія, лінгвістика та основи юри-

Термінологія Корану: лінгвістичний і семантичний аналіз
спруденції.

1) Питання мови. Підхід лінгвістів

У своїй книзі «Аль-Хасаіс», Ібн Джинні стверджував:

«Араби приділяли увагу словнику своєї мови, вдосконалюючи її, вивчаючи особливий контекст слів і відстежуючи граматичні структури та правила, чи то в поезії, усній творчості чи в римованій прозі, які вони з особливою турботою намагалися увічнити та зберегти. Отже, значення, передані за допомогою їхньої мови, мають сильний, глибинний вплив на їхні душі. Слова мови є своєрідними кораблями, які несуть своє значення, та шляхом, який відкриває їхні цілі та призначення. Зацікавленість лінгвістів семантикою проявляється у дослідженні ними лексики, в групуванні термінів Корану, які повторюються з різними гранями значення (*аль-назар*), й у вивченні метафор. Потрібно запам'ятати, що вокалізація тексту Корану була завданням з семантики. Фактично, наука граматики та синтаксис виникли частково тому, що під час читання сури «Каяття», 9:3, читець Корану неправильно вимовив *расулюгу* («Його Посланець» у називному відмінку) як *расулігі* («Його Посланець» у родовому відмінку), що кардинально змінило значення аяту, і замість «...Аллаг і Його Посланець зрікаються багатобожників» вийшло «...що Аллаг зрікається багатобожників і Свого Посланця...».

2) Питання значення. Підхід фахівців у галузі риторики

Фахівці в галузі риторики цікавляться семантичним аспектом мови, зокрема, дослівним значенням та метафорами, структурою пропозиції та дослідженням лінгвістичних форм, таких як імперативна форма (на-

кази та заборони), запитальна форма (питання), вигук та інші. Аль-Джурджані (пом. 474 р.г. / 1078 н.е.), наприклад, запропонував поняття *аль-назм* (що означає порядок, розташування, поетичний вірш), яке ми можемо розвинути у витончену літературну теорію. Згідно з Аль-Джурджані:

«Поняття *аль-назм* позначає процес упорядкування мови відповідно до правил граматики та синтаксису, та ознайомлення з дослідженням переважаючих лінгвістичних норм».

3) Проблема значення. Підхід філософів

Проблема слова та значення досліджувалася величезною кількістю мусульманських філософів, включаючи Аль-Кінді (259 р.г./873 р. н.е.), Аль-Фарабі (339 р.г./951 р. н.е.), Ібн Сіну, або Авіценну (428 р.г./1037 р. н.е.), Ібн Рушда, або Аверроеса (594 р.г./1198 р. н.е.), Ібн Хазма (456 р.г./1064 р. н.е.) та Аль-Газалі (504 р.г./1111 р. н.е.), більшість праць яких за логікою та мовою розглядають цю тему. Більшість цих учених стверджували, що слова позначають значення трьома різними шляхами, котрі відомі як: (1) повідомлення (*ділала аль-мутабака*), (2) включення (*ділала аль-тадмін*) та (3) асоціація (*ділала аль-ілтізам*), останнє з яких позначає шлях, яким слово чи вислів свідчать про те, що було названо. Згідно з Аль-Газалі:

«Грунтуючись на тому, як вони пов'язані зі смислами, слова можна поділити на чотири категорії: (1) омоніми (*аль-муштарак*), (2) типові іменники (*аль-мутаватія*), (3) синоніми (*аль-мутарадіфа*), (4) несхожі терміни (*аль-мутазаїла*). Перший тип, омоніми, зустрічається, коли одне слово використовується для позначення декількох різних явищ з окремими визначеннями. Другий тип, типові іменники, включає

цілу групу або клас і як такий позначає кілька різних явищ, які мають схожі загальні характеристики або характеристику. Третій тип синоніми (*аль-мутарадіфа*) є набором різних слів, що позначають одне явище і мають однакове визначення. І четвертий та останній тип, різні поняття (*аль-мутазаїла*), застосовується до слів, у яких немає нічого спільного.

4) Питання значення. Підхід вчених, що спеціалізуються в галузі основ юриспруденції

Вчені-спеціалісти в галузі основ юриспруденції, вивчають мову та значення у зв'язку з тісним зв'язком, що існує між розумінням мови та розумінням Божественного Закону, посланого арабською мовою.

Наука основ юриспруденції спрямована на виведення законів з певних текстів, процес, який вимагає розуміння слів тексту, з якого виводяться закони. Вчені-законодавці ділять слова на чотири категорії: синоніми (*аль-мутарадіфа*), омоніми (*муштарак*), необмежені (*мутлака*) та обмежені (*мукаййда*). Такі вчені цікавляться розпорядженнями та заборонами, виходячи з того, що саме вони є фокусом будь-якого виступу, призначеного для морально відповідальних людей.

Вони також вивчають контекст, який визначає значення законодавчих категорій, на які класифіковані дії, такі як дозволеність (*аль-ібаха*), обов'язок (*вуджу*б), неможливість (*таджиз*)¹, та рекомендація

¹Арабський термін та'джіз, який тут перекладається як неможливість, означає використання імперативу не для того, щоб дати цей наказ, а щоб продемонструвати неможливість того, що було наказано. Тому, коли Коран, наприклад, закликає скептиків скласти суру, подібну до сури з Корану (див., наприклад, суру «Корова», 2:23), намір не полягає в тому, щоб насправді наказати їм це робити, оскільки їм би не вдалося, навіть якби спробували. Швидше, тут підкреслюється те, що це діяння є недосяжним.

Вивчення концепцій з епістемологічної точки зору (іршад)², засновані на роздумах Корану про значення та структуру.

ЧЕТВЕРТЕ: ЗМІНИ В КОНЦЕПЦІЯХ

Концепції вбудовані в особливі моделі середовища та культури. Тому загальне щоденне використання термінів, пов'язаних з філософією, наукою та літературою, може привести до плутанини, оскільки замість того, щоб бути ознаками зовнішньої дійсності, слова та словосполучення, які ми використовуємо, стають зв'язком із певною ментальною концептуалізацією. Тому ми повинні усвідомлювати певні асоціації слова з епістемологічним змістом філософії та системи мислення, розвитку якої вона сприяла. У той же час, ми повинні спробувати роз'єднати феномени концептуальних змін та концептуальної деформації.

1) Причини для концептуальних змін

Зміни культурних концепцій відбуваються через різні причини, включаючи виникнення нових потреб та психологічні та соціальні чинники, такі як заборони та табу. Незважаючи на те, що концепції, які ми висловлюємо за допомогою слів, є абстракціями, проте вони формуються конкретними ситуаціями.

²Як і у випадку з та'джіз, термін іршад тут позначає використання наказового способу з метою, що відрізняється від надання реального наказу. Наприклад, коли Коран закликає людей, які позичають комусь, записувати цю угоду, це звичайна порада чинити так, а не наказ їм діяти виключно таким чином (див. Суру «Корова», 2:282).

2) Концептуальна деформація

Процес семантичних змін є природним. Значення слова може проходити різні стадії еволюції. На кожній стадії модифікації концепції зустрічатимуться з прийняттям чи неприйняттям носіїв мови, включаючи їхні академічні інституції. Однак, цей процес потрібно відрізнити від семантичної деформації, яка відбувається, коли значення, яке набуває слово з часом, відрізняється від його вихідного значення.

Приклад цього феномена можна побачити у концепції розуму (*акль*). На одній стадії методи дослідження розуму полягають у демонстрації шляху формування розуму з матерії. Висновком, зробленим деякими дослідниками з цього, було те, що розум є лише фізичним органом. Однак, ця матеріалістична теорія розуму була зрештою відкинута на підставі незаперечних наукових даних. Матеріалістичні тенденції в науці та філософії спотворили концепцію розуму, приділяючи особливу увагу фізичній функції. Помилковість матеріалізму полягає в тому, що частину сприймають як ціле, а саме, роблять висновок про те, що оскільки розум функціонує за допомогою матерії, сам розум складається виключно з матерії. Ісламська концепція знань, своєю чергою, дотримується думки, що людський розум є духовною сутністю, створеною Всемогутнім Богом разом із тілом.

3) Кроки, яких слід дотримуватися під час розгляду концепцій

Існують певні кроки, яких потрібно дотримуватись, якщо ми повинні розглянути концепції належним чином. Перший крок – визнання особливих характеристик мови та культурного контексту, у якому формується концепція. Другий крок – визначити, які

лексичні та технічні значення пов'язані з поняттями, в яких виражається концепція. Третє – визначити семантичний процес, за допомогою якого концепція проходить розмежування між значеннями, з якими вона була пов'язана у своєму початковому формулюванні, та значеннями, яких вона набула під час своєї історичної еволюції. І четверте – провести аналіз семантичної структури концепції, що включає визначення своїх фундаментальних та додаткових елементів. Цей процес допоможе нам розрізнити природну еволюцію концепції та її деформацію, чи то у формі звуження, розширення чи будь-якої іншої.

П'ЯТЕ:

МЕРЕЖА КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПЦІЙ У КОРАНІ

Виходячи з того, що для мусульман Коран є первинним джерелом знань, потрібно перерахувати терміни Корану, які описують акт знання, методи, за допомогою яких ми їх отримуємо, і цінність знань. Потім ми маємо перевести ці терміни у концепції. Деякі терміни наділені чітко визначеними, відносно автономними значеннями, тоді як інші пов'язані з додатковими поняттями, які стосуються цієї концепції. Деякі терміни часто зустрічаються в Корані, інші – дуже рідко. Отже, ми організували їх у тематичні групи. Під категорією «розум», наприклад, ми перерахували всі поняття, які відносяться до ментальних процесів, такі як мислення (*тафаккур*), осмислення (*тадаббур*), дослідження (*назар*), слух (*сам'а*) та бачення (*басар*), тоді як під концепцією одкровення ми перераховуємо терміни, пов'язані з пророцтвом (*нубува*), «Книгою» (*аль-кітаб*) та «посланням» (*аль-рісала*).

ШОСТЕ: МЕТОД КЛАСИФІКАЦІЇ ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ У КОРАНІ

Існує набір термінів Корану, значення яких пов'язане з концепціями *‘іlm* та *ma’rifā*, та які виводяться за допомогою читання коментарів до Корану.

Значення таких термінів можна поділити на три типи: (1) лексичні; (2) практичні та (3) інтерпретативні.

1) Лексичне значення (аль-далала аль-муджамійя)

Поняття «лексичне значення» використовується для позначення того, що вчені, які спеціалізуються в основах юриспруденції, вважають вихідним значенням слова. Вихідне значення поняття ґрунтується на його відносному розташуванні в семантичному полі щодо інших пов'язаних слів. Взаємозв'язок між цими різними термінами класифікується залежно від наявності омонімів, синонімів та антонімів, а також тонкої межі між термінами. Лексичне визначення втілює ментальну концептуалізацію, яка запускається терміном, визначеним поза межами його звичайного контексту соціальних звичаїв та релігійних переконань. Поряд із більш специфічним контекстом, проте, слово несе безліч різноманітних тлумачень. Тому лінгвістичний контекст, який передуює і слідує за терміном, є важливішим фактором для визначення його значення та семантичного поля, до якого він належить.

2) Практичне значення (аль-далала аль-істімалійя)

Термін «практичне позначення» - це значення, яке слово передає у своєму реальному використанні,

або його метафоричне значення в особливому контексті, оскільки окремі слова використовуються для передачі їхнього значення тільки разом з іншими словами. Щоб зрозуміти певні слова в Корані, нам потрібно встановити, яке значення несло слово, що обговорювалося в той час, коли був посланий Коран. Існують слова, які мають точні, невласливі для нашого часу значення та характеристики, що ґрунтуються на тому, як вони використовувалися в контексті Корану або в релігійному середовищі загалом.

3) Інтерпретативне позначення (аль-далала аль-тавілія)

Тлумачення (*тавілі*) є способом визначення того, що саме хотіла сказати людина за допомогою слів, які вона вимовила чи написала.

Однак, цієї мети неможливо досягти, не дотримуючись використаних правил мови. Тому, якщо хтось заявляє, що значення того, що сказала чи написала людина, відрізняється від того, що здається на перший погляд, то ця заява має підкріплюватись доказами. В іншому випадку, ми можемо втратити впевненість у мові та її здатності здійснювати функцію спілкування. Тлумачення включає твердження, що слово чи набір слів передає метафоричне, а не дослівне значення. Таке твердження, своєю чергою, включає розуміння слова або слів у межах навколишнього контексту, і, якщо твердження добре обґрунтоване, воно дозволяє нам дійти більш надійного розуміння істини, переданої словами.

Добре обґрунтоване тлумачення вимагає, щоб ми вивчали те, як слова використовувалися чи зараз використовуються у відповідному контексті; потрібно, щоб ми оцінили зв'язок між дослівним значенням і метафорою, щоб ми стежили за використанням омонімів, і щоб ми добре знали на науковій теологічній

думці, виходячи зі способу, за допомогою якого вона формує еволюцію певних значень. Аш-Шатібі наполягав на тому, що для того, щоб тлумачення слова в Корані було вірним, воно має відповідати вихідному лексичному значенню слова, значенню, яке воно несло у загальнозрозумілому використанні за часів послання Корану, з його визначеннями та метафоричним змістом. Воно також має відповідати правилам і структурі мови, семантичному контексту і тому, що ми знаємо про те, що спричинило послання даного аяту.

2

Ма'ріфа, 'ілм і вахі

Концепції деталізуються шляхом вивчення лексичного значення слів. Ми почнемо зі встановлення кореня й похідних слів, які досліджуються з врахуванням правил мови, з якою ми працюємо. Потім ми дослідили способи використання слів для визначення їхнього практичного значення.

Я запозичив практичні та інтерпретативні підходи з наступних праць: «Аль-Муфрадат» Аль-Ісфahanі, «Аль-Та'ріфат» Джурджані, «Куллійят» Аль-Куфаві, «Кашшаф істілахат аль-фунун» Аль-Таханаві, «Ісла аль-вуджу» Аль-Дамігані, «Нузхат аль-а'йун ва аль-наза'ір» Ібн Джавзі і «Вуджу аль-наза'ір» Сулеймана Кававі.

Дослідивши відмінні характеристики різних епістемологічних концепцій з точки зору Корану, я розділив їх на три групи залежно від того, чи пов'язані вони з *мар'іфа*, *ілм* і *вахі*.

ПЕРШЕ: КОНЦЕПЦІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З МА'РІФА

1) Концепція *мар'іфа*

Існує два базових значення, виведених з кореня з трьох букв 'р-ф. Перше з них – безперервна послідовність сутностей, а друге пов'язане з тишиною і спокоєм. Дієслово *'арафа*, від якого походить дієслівний іменник *мар'іфа*, означає знати або сприймати щось,

як воно є, припущення про те, що цьому сприйняттю передував стан невігластва або людина забула деякі моменти або все зі свого вихідного сприйняття або свідомості. Деякі визначають його як сприйняття чогось шляхом роздумів над його наслідками. Той, хто знає щось (*аль-‘аріф бі аль-шай’*), мав досвід чіткого сприйняття цього в минулому, після чого відмовився від нього через деяку двозначність або невизначеність. Тому термін *ма‘ріфа*, пов’язаний з відчуттями, «баченням» серця й розмежуванням між тим, що відомо, а що ні, є більш специфічним і повним, ніж слово *‘ilm*, яке походить зі світу абстрактних думок. Вчені стверджують, що неприпустимо приписувати *ма‘ріфа* Господу через зв’язок цього терміну з попередньою втратою знань і відмовою, а також у зв’язку з тим, що це поняття охоплює неповноцінні знання, до яких дійшли шляхом роздумів і споглядання.

Слово *ма‘ріфа*, яке не надто часто зустрічається в Корані порівняно з *‘ilm* і його похідними, зустрічається 24 рази як дієслово з різними практичними значеннями. Ці значення можна поділити на сім груп: (1) фізичне сприйняття (*аль-ма‘ріфа аль-хіссійя*). У сурі «Корова», 2:146 сказано: «Ті, кому дано Писання, знають [Мухаммада] (*йа‘ріфунаху*) так само, як знають (*йа‘ріфуна*) своїх синів». Слово *ма‘ріфа* означає протилежність запереченню або відмові. Як ми читаємо в сурі «Віруючі», 23:69: «Чи вони не впізнали (*лам йа‘ріфу*) свого Посланця й заперечують його?»; (2) визначення (*та‘ріф*), коли хтось визначає головну ціль. У такому значенні слово зустрічається в сурі «Мухаммад», 47:6, коли читаємо, що Господь «введе в рай, про який уже дав їм знати (*аррафаха лахум*)»; (3) взаємне знайомство (*та‘аруф*). Це значення використано в сурі «Кімнати», 49:13, у якій Господь говорить: «Воістину, Ми створили вас із чоловіка та жінки

й зробили вас народами та племенами, щоб ви знали одне одного (*лі таарафу*). (4) Визнання або свідчення (*і'тіраф*). У сурі «Каяття», 9:102, ми читаємо: «Є інші, які визнали свої гріхи (*і'тарафу бі зунубихім*). Вони змішали добрі й лихі вчинки». (5) Акт доброти (те, що люди зазвичай вважають джерелом благословення й праведності) (*ма'руф, 'урф*). Як виголошує Господь у сурі «Родина Імрана», 3:110: «Ви – найкраща громада, створена серед людей: ви наказуєте добре (*аль-ма'руф*), забороняєте неприйнятне та віруєте в Аллага!»; у той час у сурі «Загорожі», 7:199, Господь говорить Пророку: «...закликай робити добро» (*аль-'урф*). (6) Гора Арафат (*'Арафат*): «А коли ви повернетесь з Арафату, то згадуйте Аллага у Забороненому місці!» (Коран, 2:198). (7) *Аль-а'раф*, яке означає височину на землі. Дане значення зустрічаємо в сурі «Загорожі», 7:48, в якій читаємо: «Мужі на загорожах (*ашаб аль-а'раф*) звернуться до людей, яких вони впізнають за їхніми ознаками: «Не допомогло вам ні зібране вами, ні зверхність ваша!»»

Дієслівна форма, перекладена вище як взаємне знайомство (*та'аруф*), базується на доступному для розуму й почуттів. Усе приховане від людського сприйняття відоме лише Богу. Як ми читаємо в сурі «Мухаммад», 47:30: «Аллаг знає (*йа'ламу*) про їхні вчинки». Стосовно акту признання (*і'тіраф*), він походить від знань, які є визначеними, але були отримані завдяки досвіду, а не були успадковані, як знання про Бога. Слова *ма'руф* і *'урф* означають дії та слова, які зазвичай є праведними та корисними. Дії або слова, які не заборонені Божественним Законом, вважаються дозволеними, цей принцип сприяв збереженню культур, традицій та унікальної ідентичності населення під владою ісламського закону.

Короткий огляд використання терміну ма'ріфа в Корані

Термін *ма'ріфа* використовується в Корані в значенні набутого сприйняття. У багатьох місцях він супроводжується згадкою видимої ознаки, або на обличчі, у цьому випадку інструментом сприйняття слухає око, або в мові, тоді роль інструмента відіграє вухо. Коран містить багато прикладів цього феномену, включаючи висловлювання Бога про те, що «на обличчях їхніх побачиш (*та'ріфу*) ти світло блаженства» (Коран, 83:24).

Інколи *ма'ріфа* досягає рівня визначеності, як у словах Господа в сурі «Корова», 2:146, про те, що «Ті, кому дано Писання, знають (*йа'ріфунаху*) [Мухаммада] так само, як знають (*йа'ріфуна*) своїх синів. Частина з них приховує істину, і знають вони про це!» Також можна помітити, що в більшості випадків термін у Корані термін *ма'ріфа* зустрічається з чимось протилежним. У сурі «Бджоли», наприклад, він відтінений запереченням: «Вони дізнаються про милість Аллага, а потім заперечують її. Більшість із них – невіруючі» (Коран, 16:83). У сурі «Корова», 2:89, *ма'ріфа* супроводжується невір'ям: «...коли прийшло до них відоме їм, то вони самі не увірували». У сурі «Юсуф», 12:68, ми зустрічаємо *ма'ріфа* разом з невіглаством: «Воістину, він мав знання, якого Ми навчили його, але ж більшість людей цього не знає». З іншого боку, у випадку Пророка заперечення його язичниками було наслідком брехні та відомого заперечення істини, яку він виставив. Ба більше, слово *ма'ріфа*, як воно згадується в Корані, описане різними термінами залежно від того, про кого йде мова: про язичників або про тих, хто підтверджує єдинобожжя. Якщо ми говоримо про перших, то воно означає просто признання – характерне

для праведних і неправедних, покірних і непокірних. Але коли воно описує тих, хто поклоняється Господу в Його єдності, воно означає знання, які сприяють скромності перед Богом, любові до Нього, відданості Йому й прагнення до Його присутності. Якщо аргументи виведені з письмового Одкровення або Творіння, вони збільшують внутрішню впевненість. Письмове Одкровення згадувалось в наступних рядках: «...коли прийшло до них відоме їм, то вони самі не увірували» (Коран, 2:89). Стосовно раціональних доказів, Господь заявляє: «Скажи: «Хвала Аллагу! Він покаже вам Свої знамення, й ви впізнаєте їх. А Господь твій не оминає того, що ви робите!» (Коран, 27:93). Таким чином, існує два шляхи до *ма'ріфа*: (1) роздуми про аяти Корану і (2) роздуми про видимі знамення у створеному порядку й божественній мудрості, силі й милостині, відображених в них (Див. також Коран, 47:30).

2) Концепція *накіра*

Арабське слово *накіра* походить від кореня з трьох букв *н-к-р*, який означає не знати, бути невігласом, заперечувати або відмовлятися, у той час як пов'язаний з ним іменник, *мункар*, який означає неправильний або поганий вчинок, є протилежним до *ма'руф*, яке означає праведний або добрий вчинок.

Похідні кореня *н-к-р* зустрічаються 36 в Корані. У сурі «Родина Імрана», 3:110, Господь говорить: «Ви – найкраща громада, створена серед людей: ви наказуєте добре (*аль-ма'руф*), забороняєте неприйнятне (*аль-мункар*) та віруєте в Аллага!» Слово *мункар* означає те, що розумна людина з ясним розумом, вважає огидним, і все, що заборонено ісламським законом. Корінь *н-к-р* використовується як протилежність до знань у контексті Корану, коли Авраама відвідали певні гості-ангели, він побоювався, сказавши сам до

себе (Коран, 51:25): «Мир і вам, люди незнайомі (*кав-мун мункарун*)». Також у сурі «Юсуф», 12:58, йдеться про те, що хоча Юсуф впізнав своїх братів (*'арафа-хум*), вони не впізнали його (*ва хум лаху мункірун*). Активний дієприкметник мункирун у цьому контексті охоплює значення ігнорування та нехтування, ніби говорячи, що брати Юсуфа пов'язані з благословеннями Бога, хоча вони не знали їхнього джерела. Ця зневага є наслідком неповаги, яка також є одним зі значень слова *куфр*. Інший приклад кореня, також порівняно зі знаннями, знаходимо в сурі «Мурахи», 27:41, де Соломон наказав джину: «Зробіть її трон невідомим (*наккіру лаха 'аршаха*)!». Цей варіант використання не відповідає початковому значенню кореня *н-к-р* як такого, який означає те, що суперечить істинним знанням.

3) Концепція *куфр*

Корінь з трьох букв *к-ф-р* означає покривати або приховувати, і посилений пасивний дієприкметник *макаффар* використовується для позначення людини, одягнутої в обладунки. Дієслівний іменник *куфр*, який часто перекладається як невір'я, використовується як протилежність до імені або віри, оскільки дія *куфр* відносно до благословень Господа включає не лише їх заперечення, а також і приховування їх. Активний дієприкметник *кафір* часто перекладається як невіруючий, початково вживалось для позначення темної ночі (яка приховує те, що в протилежному випадку було б видно). Похідні кореня *к-ф-р* зустрічаються 503 рази в Корані в чотирьох різних сенсах: (1) неповага, як в уривку: «Воістину, тим, які не вірують, байдуже, застерігатимеш ти їх чи ні – вони не увірують» (Коран, 2:6). (2) Заперечення. Це значення зустрічається в сурі «Корова», 2:86: «Як же Аллаг вкаже прямий шлях тим

людям, які мали віру, свідчили про те, що Посланець є правдивим, і до яких прийшли ясні знамення – і після всього цього стали невіруючими (*кафару біхі*)?» (3) Відмова або заперечення. У сурі «Ібрагім», 14:22, Сатана згадується як той, хто говорить ідолопоклонникам у Судний день: «Я непричетний до того (*кафару*), що ви раніше поклонялися мені [нарівні з Аллагом]! Воістину, невіруючих чекає болісна кара!» (4) Відвертання. У сурі «Ібрагім», 14:13, ми читаємо: «Ті, які не повірили своїм посланцям, сказали: «Ми неодмінно виженемо вас зі своєї землі, якщо ви не повернетесь до нашої релігії»». Усі чотири значення пов'язані тим чи іншим способом з актом покриття або приховування. Зокрема в сурі Корова, 2:88, невіруючі казали про себе: «Серця наші закриті!» Іншими словами, їхні серця закриті від істинних знань, з якими їх можуть познайомити інші люди.

4) Концепція ідрак

Корінь з трьох букв охоплює значення «досягнення чогось» або «наздогнати щось». Коли розум людини «досягає» або «наздоганяє» ідею, він розуміє її. Цей корінь зустрічається десять разів у Корані в чотирьох різних значеннях: (1) Стимування, підкорення. Наприклад, у сурі «Юнус», 10:90, сказано про те, що Фараон був скинутий і обмежений водами моря (*адракаху аль-гарак*). (2) Перегнати. Сура «Поети», 26:61, розповідає, що коли армія Фараона насувалася, оточення Мойсея кричало: «Воістину, нас упіймають!» (*інна ла мудракун*). (3) Збиратися разом. Описується стан тих, хто не увірував Бога, коли вони наближались до пекельного вогню, сура «Загорожі», 7:38, розповідає: «Коли всі вони зберуться там (*хатта іза аддараку фіха джамі'ан*), то останні з них скажуть про перших: «Господи наш! Саме вони збили нас зі шляху! Тож,

відплати їм подвійною вогняною карою!» Він скаже: «Кожному відплатять подвійно, але ви цього не знаєте!»». (4) Зір. Говорячи про Господа, у сурі «Худоба», 6:103, сказано: «Погляди не осягають Його (*ла тудрікуху аль-абсар*) це Він осягає погляди (*ва хува йудріку аль-абсар*)! Він – Проникливий, Всевідаючий!»

Значення дієслова *адрака/юдріку*, яке використовується в Корані, співпадає з його лексичним значенням перегнати, наздогнати й зібрати разом послідовні елементи. Стосовно його епістемологічного значення, воно полягає в формуванні ментального зображення позбавлення судження, у випадку якого воно згадується як концептуалізація. У іншому випадку, якщо воно супроводжується оцінкою, то наводиться як ствердження. Ідрак є презентацією картини чогось розуму людини, залученої до ідрак; іншими словами, людина «спостерігає» сутність, яка сприймається через вищезгадане зображення.

5) Концепція дірая

Корінь з трьох букв *д-р-й* більш менш синонімічний з дієсловом '*аліма* (знати в теоретичному сенсі). Він зустрічається тринадцять разів у Корані як частина вислову *ма адрака* або *ма юдріка*. Наприклад, у сурі «Військові загони», 33:63: «Люди запитують тебе про Час. Скажи: «Про це знає тільки Аллаг!» Звідки тобі знати (*ва ма юдріка*), можливо, Час уже близько?». Як дієслова '*арафа* і '*аліма*, *дірая* позначає акт знання, який настає після стану незнання. *Дірая* чи знання існують на різних рівнях; тому це слово може бути більш менш повним. Як такий, арабський термін, що позначає агностицизм, *ла-дірая*, означає позицію, яку займає той, хто стверджує, що людський розум нездатний охопити справжню природу речей.

6) Концепція сідк

Застосовуючи силу чи міць, слово *сідк* означає протилежність брехні, яка позбавлена сили, закладеної у ній. Інші похідні цього кореня включають слово *сідак*, що означає придане жінки, оскільки це те, що по праву належить їй; *сіддік*, посилена форма, що вказує на того, хто завжди чесний; *сідк*, що означає обмін між словами людини та дійсністю, до якої вони відносяться згідно з переконаннями оповідача; і *місдак*, що означає критерій, за допомогою якого визначається істинність висловлювання. Похідні кореня *с-д-к* зустрічаються 127 разів у Корані. Зокрема, в сурі «Натовпи», 39:32-33: «Хто ж несправедливіший за того, хто звів наклеп на Аллага та визнав істину брехнею (*аль-сідк*), коли вона прийшла до нього? Хіба не гесна буде притулком для невіруючих!? Той, хто прийшов із правдою (*джа'а біл-сідкі*), і той, хто впевнений у ній (*ва саддака біхі*) – саме вони богобоязливі!» У сурі Корова, 2:23, сказано: «Якщо ви сумніваєтесь у тому, що зіслали Ми рабу Нашому, то принесіть суру, подібну до цієї! І покличете своїх свідків, окрім Аллага, якщо ви правдиві (*ін кунтум садікін*)». У сурі «Натовпи», 39:74, жителі Раю виголошують: «Хвала Аллагу, Який дав нам правдиву обіцянку (*садакана ва'даху*) й дарував у спадок землю. Ми можемо оселитися у раю, де побажаємо. Яка прекрасна винагорода для тих, хто робив [добро]!» У сурі «Жінки», 4:122, нас запитують: «Обіцянка Аллага – істина; і хто ж правдивіший (*асдаку*) за Аллага словом?» У сурі «Мар'ям», 19:41, пророк Ібрагім описується як праведник (*саддік*). Інші похідні цього кореня включають «друг» («*садік*», яке зустрічається в сурі «Світло», 24:61, пожертва (*садака*) у сурі «Корова», 2:196, і весільний подарунок (*садука*) у сурі «Жінки», 4:4.

7) Концепція *хакк*

Корінь з трьох букв *х-к-к* охоплює значення достовірність, правильність, справедливість, обов'язок, гідність та істина. Похідні цього слова зустрічаються 267 разів у Корані. У сурі «Віруючі», 23:71, сказано: «Якби істина (*аль-хакк*) йшла за їхніми бажаннями, то згинули б небеса, земля й ті, хто на них. Та ж ні! Ми дарували їм нагадування, але ж вони відвертаються від свого нагадування», у той же час про Коран у сурі «Розповідь», 28:48, сказано: «Коли до них прийшла істина (*аль-хакк*) від Нас, то вони сказали: «Чому йому не дано те, що дано Мусі?»» Про іслам у сурі «Нічна подорож», 17:81, розповідається: «Прийшла істина (*аль-хакк*), і зникла неправда, бо, воістину, неправда мусить зникнути!» Про справедливість у сурі «Світло», 24:25, читаємо: «Того Дня Аллаг відплатить їм повною та справедливою мірою, і вони дізнаються, що Аллаг – Явна Істина (*дінахум аль-хакк*)!» Сура «Вишикування», 37:37, говорить нам, що «він прийшов з істиною (*аль-хакк*) та підтвердив правдивість посланців!», де «істина» означає ствердження єдиного божства. У сурі «Худоба», 6:73, слово *аль-хакк* використовується для позначення істинності («Він говорить: «Будь!» – і ось воно є. Слово Його – істина!») На відміну від брехні ми читаємо в сурі «Хадж», 22:62: «Це так, адже Аллаг – Істина, а те, чому ви поклоняєтеся замість Нього – неправда! Аллаг – Всевишній, Великий!» У сурі «Корова», 2:282, слово *аль-хакк* використовується для позначення грошей: «а той, хто отримує позику (*аллазі алайхі*), нехай диктує йому». Сура «Корова», 2:247, використовує прикметник у найвищому ступені порівняння в значенні «більш достойний». Сура «Сходи», 70:24, використовує корінь *х-к-к* для позначення визнаного обміну майном когось (*хаккун ма'лум*). Слово *хакк* використовується в значенні «потреба» в

сурі «Гуд», 11:79: «Ті відповіли: «Ти знаєш, що нам не потрібні твої доньки. І, справді, ти знаєш, чого ми хочемо!» У сурі «Корова», 2:71, слово *хакк* означає неприємну правду, а в сурі «Грім», 13:14, воно означає ствердження того, що немає бога, окрім Аллага. Сура «Каяття», 9:111 використовує слово *хакк* в значенні «насправді». Сура «Корова», 2:61, говорить про те, як певні пророки були вбиті «без права» (*бі гайрі хакк*). Усі згадані варіанти використання цього кореня близькі до його лексичного значення. Адже коли Коран говорить про Бога як про «Абсолютну Істину» (*аль-хакк*) (сура «Віруючі», 23:116), він стверджує, що Бог – Єдиний має право правити й керувати, Який завжди був і завжди буде. Так само Коран розглядає того, переконання котрого відповідає дійсності словами: «Покладайся на Аллага! Воістину, ти йдеш шляхом явної істини! (іннака 'ала аль-хакк аль-мубін)» (Коран, 27:79). Слово *хакк* подібним чином використовується в контекстах, які описують слова та дії як такі, які відповідають тому, якими вони повинні бути. Тому Бог заявляє в сурі «Земний уклін», 32:13: «справдиться слово Моє (*хакк аль-кавлу мінні*)», - у той же час у сурі «Військова здобич», 8:8, сказано про те, як Господь побажає, «щоб утвердилась істина... (*лі юхікка аль-хакка*)», - де підтвердження істинності істини включає подвійний аспект: (1) встановлення даних і знамень і (2) виконання Божої волі.

8) Концепція *якин*

Корінь з трьох букв *й-к-н* означає кінець сумнівів і невпевненості. Похідні цього кореня зустрічаються 28 разів у Корані в чотирьох значеннях: (1) певна істинність. Сура «Мурахи», 27:22, наводить звернення одуда до Соломону: «Я прибув до тебе з Саби з правдивою звісткою» (*джі'тука мін саба'ін бі наба'ін якин*).

Це значення також можна побачити в сурі «Корова», 2:4, де Господь винагороджує тих, «які вірять у те, що зіслано тобі та в те, що зіслано перед тобою, і впевнені в існуванні наступного життя (*ва бі аль-ахіраті хум юкінун*)». (2) Смерть. У сурі «Аль-Хіджр», 15:99, використовується слово якін у значенні смерть: «Поклоняйся Господу своєму, доки не прийде до тебе впевненість (*хатта я'тіка аль-якин*)». (3) Впевненість в тому, що бачив очима. Сура «Примноження», 102:7, попереджує, що вони побачуть дійсність чітко в Судний день, коли вони побачать «його поглядом достеменним» (*'айн аль-якин*). (4) Знання. Слово «якін» використовується в цьому смислі в сурі «Жінки», 4:157, де сказано, що «вони дійсно не вбивали дітей» (*ма каталуху якинан*).

Аль-якин є терміном, яким Коран описує перевірку та викорінення сумнівів, впевнене усвідомлення, незаплямованими ілюзіями, припущеннями, забобонами або скептицизмом. Дієслово *тайаккана* не може бути приписане Господу, оскільки якін означає знання чогось, яке набувають після стану невпевненості і після акумуляції достатніх відомостей для того, щоб бути твердо переконаним у цьому.

Якін пов'язаний з *'ілм*, але не з *ма'ріфа* чи *дірая*. Звичайні поєднання, що містять термін *якін*, включають *'ілм якин*, *'айн аль-якин* і *хакк аль-якин*, серед яких існують певні відмінності.

Людина, що володіє *якин*, досягла чітких переконань. Одуд представив свою доповідь Соломону з доказами та знаками, на які він готовий опиратися, які є абсолютно правдивими та принесуть певні значення на підставі природи джерела та надійності його передачі. Він починає з висловлювання: «Я дізнався про те, чого ти не знаєш! Я прибув до тебе з Саби з правдивою звісткою!» (*Джітука мін саба'ін бі наба'ін якин*)»

(Коран, 27:22). Фраза «впізнав» (*ахатту*) використовується одудом для передачі сенсу цілісності, на той час іменник, використаний у значенні «вісті» (*на'ба*), зазвичай застосовується для вкрай важливого повідомлення або попередження про якусь смертельну і неминучу загрозу. Потім одуд описує звістку словом *якін* чи «впевненість». Таким чином він прагне показати достовірність того, що він говорить та запропонувати виправдання за його відсутність.

9) Концепція казіб

Корінь з трьох букв *к-з-б* пов'язаний з неправдою, як у сенсі повідомлення неправди, зазвичай з наміром обманути або приписати неправдивість висловлюванню, людині, почуттям когось. Коран використовує похідні цього кореня в 251 місцях і в шести різних значеннях. (1) Лицемірство. Корінь *к-з-б* використовується у цьому значенні в сурі «Корова», 2:10, у якій говориться про те, що «чекає на них болісна кара – за те, що вони говорили неправду (*бі ма кану якзібун*)» (2) Наклеп. Сура «Світло», 24:7, використовує цей корінь для позначення акту висунення хибних звинувачень проти чоловіка/дружини іншої людини. (3) Спростування. Сура «Подія», 56:2, використовує іменник *казіба* у значенні свідчень, заперечуючих реальність воскресіння. (4) Зречення. Говорячи про бачення Пророка, у сурі «Зоря», 53:11, сказано: «і не обмануло (*ма каззаба*) його серце в тому, що він бачив». (5) Невір'я. Сура «Каф», 53:11, розказує про тих, які «відкинули вони істину (*каззабу би аль-хакк*), коли вона з'явилася їм, і збентежилися вони». (6) Фальсифікація істин. Сура «Натовпи», 39:60, говорить про те, «які зводили наклеп на Аллага» (*казабу 'ала Аллаг*). Слово *казіб* означає усне повідомлення або поведінку, яка не відповідає дійсності. Таким чином, Коран опи-

сує лицемірство (*ніфак*) як тип брехні, або *казіб*, тому що лицемірні слова та дії не відображають дійсність у межах свідомості людини. Іншими словами, лицемірство проявляється в тому, коли під виглядом віри приховують невіря й таким чином обманюють інших. У сурі «Корова», 2:8-10, ми читаємо: «Ми увірували в Аллага та в Останній День», – але ж насправді не вірують вони! Вони намагаються обманути Аллага й тих, які увірували, але ж насправді вони обманюють лише самих себе. Та не розуміють цього вони! Їхні серця хворі і посилять Аллаг цю хворобу! Чекає на них болісна кара – за те, що вони говорили неправду! (*бі ма кану якзібун*)». У сурі «Суперечка», 58:14, сказано: «Вони і не з вами, і не проти вас, вони свідомо дають неправдиві клятви (*яхліфуна 'ала аль-казіб*)», - а в сурі «Родина Імрана», 3:78: «І вони зводять на Аллага наговір і знають вони!»

10) Концепція іфк

Корінь з трьох букв *і-ф-к* означає акт повернення чогось назад або відхилення від напрямку руху, і використовується в значенні, схожому на значення *казіб*. *Аль-Мутіфікат* – поняття, яке позначає міста, населені людьми Лута та тих, які були скинуті, у той час термін *ма'фук* вказує на слабовільного.

Похідні кореня *і-ф-к* зустрічається 30 разів у Корані з сімома різними значеннями: (1) Брехня. У сурі «Піски», 46:11, розказує про невіруючих, які описували послання Господа як «прадавню брехню» (*іфкун кадім*). (2) Фальшиве поклоніння. У сурі «Вишикування», 37:86, ідолопоклонники записували: «Невже ви прагнете інших, вигаданих богів, замість Аллага?» (*а'іфкан аліхатан дун Аллагі турідуна*). (3) Твердження про те, що Господь має сина. Ми читаємо в сурі «Вишикування», 37:151: «Воістину, через свою брехливість

(мін *іфкіхім*) вони говорять: «Аллаг народив!» Вони брешуть!». (4) Звинувачення непорочної жінки в негідній поведінці. Сура «Світло», 24:11, звертається до тих, «які зводять наклеп» (*аль-лазіна джау біл-іфк*). (5) Обман. Це значення слова ми зустрічаємо в сурі «Розсіюючі», 51:9: «Але відвертається від [Корану] той, хто збився зі шляху (*йу'факу 'анху ман уфіка*)». (6) Відміна. Сура «Зоря», 53:53, говорить про «перекинуті селища» (*аль-му'тафіка*). (7) Чаклунство. Стосовно контакту Муси з чаклунами Фараона, які зробили так, що з'явилися мотузки, хоча вони були зміями, в сурі «Поети», 26:45, читаємо: «Муса кинув свою палицю. І вона проковтнула те, що вони вигадували!» (*ма йа'факун*).

11) Концепція *іфтіра*

Дієслово *іфтара* походить від кореня, одним зі значень якого – розрізати або розділяти щось. Дієслівна форма *фара* означає розрізати щось, пошкоджуючи або спотворюючи його при цьому. Він також може використовуватися для позначення фальшивих тверджень, як у вислові *фара аль-кізб*, він вигадав брехню. Коли ми говоримо про дублену шкіру, дієслово *афра* позначає акт розрізання її з метою пошкодити і зруйнувати її, водночас дієслівна форма *фара* вказує на акт розрізання з метою відновити чи вдосконалити її.

Дієслово *іфтара* зустрічається 60 разів у Корані, здебільшого в контексті брехні чи неправди. У сурі «Родина Імрана», 3:94, йдеться про тих, які будуть «зводити наклеп на Аллага» (*ман іфтара 'ала Аллагі аль-казіб*). У деяких випадках воно пов'язане з неправильними вчинками, як у сурі «Жінки», 4:48, у якій згадуються ті, які поклоняються ідолам, як «великий гріх» (*іфтара ісман 'азіман*). Сура «Юнус», 10:37, проголошує, що «Коран не вигадка когось замість Ал-

лага, але підтвердження того, що було перед ним, і пояснення Писання від Господа світів, в якому немає сумніву» (*ма хана хаза аль-кур'ану ан юфтар мін дуні Аллаг*). Також це слово може використовуватися стосовно почуті дії, як у сурі «Мар'ям», 19:27, у якій сказано, як Марія народила Ісуса, її народ сказав їй: «О Мар'ям! Ти зробила жакливу річ!» (*ла кад джі'ті шай'ан фарійян*). Воно використовується в сурі «Розповідь», 28:36, разом зі словом магія (*аль-сіхр*), яке Мухаммад Асад перекладає як «заворожуюче красномовство». Ми бачимо, що Фараон і його оточення описує послання Муси від Господа як «вигадане чаклунство» (*ма хана ілла сіхрун муфтаран*). Аналогічно, деякі люди часів Пророка говорили, що Коран «видумана брехня» (*ма хана ілла іфкун муфтаран*). І в сурі «Випробувана», 60:12, це дієслово пов'язане зі злослів'я. Ми дізнаємося, що жінки, які бажають долучитися до мусульманської справи, повинні поклястися в тому, що «...не будуть поклонятися нікому, окрім Аллага, що не будуть красти, чинити перелюб, вбивати своїх дітей, мати дітей від інших, уперто триматися брехні, та що не будуть чинити тобі непослух».

12) Концепція бугтан

Слово *бухтан* означає необґрунтований наклеп, помилкове звинувачення когось у тому, що він не робив. Інші значення дієслова *багіта* або *багута* включають: збитися з пантелику або розгубитися; зазнати поразки в сварці; або вицвітати (про колір).

Похідні кореня *б-г-т* зустрічаються шість разів у Корані у чотирьох сенсах: (1) Сексуальна аморальність. Аят, наведений вище з сури «Випробувана», 60:12, перекладається Мухаммадом Сарваром як твердження про те, що жінки не повинні «уперто триматися брехні» (як, наприклад, приписувати батьківство зачатих

ними від інших чоловіків дітей своїм чоловікам)». (2) Брехня. У сурі «Світло», 24:16, Господь розповідає мусульманській спільноті, що вони не повинні вірити жахливим пліткам, а, навпаки, розглядати їх як «великий наклеп» (*бугтанун 'азим*). (3) Нечесна вигода. Сура «Жінки», 4:20 розповідає людині, яка мала намір розлучитися з однією дружиною і взяти іншу, що вона має повернути придане першої дружини, оскільки в іншому випадку це буде серйозне порушення (*бугтан*). (4) Збитися з пантелику або заплутатися. У сурі «Корова», 2:258, той, хто заперечував істину в суперечці з Ібрагімом, «знитився».

13) Концепція сіхр

Існує три різні значення, пов'язані з коренем *с-х-р*. У формі *сахр* він вживається в значенні сфери легень на тілі, яка розташовується відразу після стравоходу та трахеї. У формі *сіхр* він означає обман або дію чар, коли щось нереальне виглядає як реальне; як такий, цей термін означає перші години після світанку.

Похідні цього кореня зустрічаються 61 раз у Корані у п'яти різних значеннях: (1) Знання. У сурі «Прикраси», 43:49, слово *сахір*, яке зазвичай перекладається як «чаклун», використовується в позитивному сенсі для позначення того, хто володіє знаннями. (2) Обман. Сура «Місяць», 54:2, розказує нам, що якщо ті, хто заперечує істину, «бачать знамення, то відвертаються» (*міхрун мустамірр*). (3) Обман очей. З сури «Загороджі», 7:116, ми дізнаємося, що коли чаклуни Фараона «кинули, то зачарували погляд людей» (*сахару а'йун аль-насі*). (4) Людина, яку зачарували і вона висловлює вкладені їй в уста речі. У сурі «Розрізнення», 25:8, сказано, що деякі з ворогів Пророка описували його як чоловіка, «якого зачаровано» (*раджулан масхуран*).

(5) Бути засліпленим стосовно істини. Сура «Віруючі», 23:89, запитає тих, хто відмовляється вірити, не зважаючи на докази: «Як же вас зачаровано!» (*фа'анна тушарун*).

14) Концепція кіра'а

Корінь з трьох букв *к-р-й* або *к-р-* означає окрім іншого акт зібрання разом. Коран отримав свою назву через те, що він об'єднав у собі приписи, судження, історії тощо.

Окрім понять *аль-кур'ан*, *аль-кір'* та *аль-каря*, форми дієслова *кара'а* зустрічаються приблизно 17 разів у Корані. Термін *аль-кур'ан* зустрічається 70 разів, у той же час аналогічний термін, який вказує на слова, послані Господом через Пророка, зустрічається 68 разів. Він зустрічається двічі в сенсі читання напам'ять у сурі «Воскресіння», 75:17-18, де Господь говорить Пророку про Коран: «Нам належить зібрати його та прочитати (*'алайна джам'аху ва кур'анаху*). Коли Ми прочитаємо його, то читай його й ти (*фа іза кара'наху фаттабі' кур'анаху*)». У сурі «Всевишній», 87:6, посилена форма дієслова використовується в значенні «навчати». Господь говорить Пророку: «Ми дамо тобі прочитати Коран (*санукрі'ука*), і ти не забудеш нічого». Знання, отримані шляхом заучування напам'ять або читання, залежать від того, настільки поверхневим чи глибинним було читання. Прочитавши та продекламувавши одкровення Мусі, діти Ізраїля усвідомили достовірність того, що Бог відкрив Своєму Пророку Мухаммаду. Тому ми читаємо в сурі «Юнус», 10:94, що Господь сказав йому: «Якщо ви сумніваєтесь у тому, що Ми зіслали тобі, то запитайте тих, які читають писання, дані ще раніше». Дієслівний іменник *кіра'а* означає акт об'єднання листів і слів у декламації написаного або вивченого. У цьому сенсі дане слово

використовується в сурі «Бджоли», 16:98 яка приписує мусульманам при читанні й декламації Корану: «Коли ти читаєш Коран, то шукай захисту в Аллага від каменюваного шайтана». Аналогічно, люид, які постали перед Господом в Судний день, будуть читати книгу власних вчинків на землі (Коран, 17:14). І в сурі «Згусток», 96:1, Пророку наказали «читати» во ім'я Господа.

15) Концепція діраса

Корінь з трьох букв *д-р-с* означає таємничість, слово *дарс* окрім іншого означає прихований шлях. Дієслово *дараса* може означає акт молотьби, наприклад пшениці, який у древні часи здійснювався шляхом топтання рослин ногами для того, щоб відділити їх від зерен. Дієслово *дараса* може також означати акт навчання, оскільки людина, залучена до процесу діраса «піднімається» або відслідковує те, що вона читала, наче йде певним шляхом або відслідковує його. Тому інше значення – це іменник *дарс* – урок.

Дієслово *дараса* зустрічається шість разів у Корані в теперішньому та минулому часах, і як дієслівний іменник. Як виклик усім, хто вірить в ісламське послання, Господь запитує: «Невже у вас є писання, звідки ви вивчили» (Коран, 68:37). У сурі «Худоба», 6:156, дієслівний іменник використовується в значенні навчання та проходження того, що ми вивчаємо, у той час, як у сурі «Худоба», 6:105-106, використовується дієслово *дараса* в сенсі глибокого дослідження та застосування. Господь говорить до Пророка: «Так Ми роз'яснюємо знамення, щоб сказали тобі: «Ти навчився цього!». І щоб Ми пояснили його людям, які знають! Іди за тим, що відкрив тобі Господь твій; немає бога, крім Нього! Тож відвернися від багатобожників!». Вважається,

що ім'я пророка Ідріса походить від дієслова дараса, оскільки він активно вивчав Божественне Одкровення.

16) Концепція *тахсіл*

Корінь з трьох букв *х-с-л* означає збори, здобуття й збереження. Від цього кореня ми отримуємо слово *хавсала*, що означає зоб птаха, де він зберігає їжу, яку збирає.

Як стверджується, дієслово *хассала* спочатку означало акт добування золота чи срібла з каміння чи ґрунту, тоді як іменник *хасіл* означає кінцевий, незмінний наслідок процесу. Якщо ми говоримо про мову, то дієслово *хассала* означає акт виведення значення з того, що почула людина. Дієслово *хассала* зустрічається в Корані один раз у пасивній формі. Ми читаємо в сурі «Ті, що скачуть», 100:10, про Судний день, «і коли стане відомим те, що в серцях» (*хуссіла ма фі аль-судур*), яке побачать усі. У сучасному використанні дієслово *хассала* означає не просто здобуття матеріальних благ, а здобуття та збереження академічних знань; тому він використовується для позначення академічної успішності.

17) Концепція *ікса*

Існують три різні семантичні поля, пов'язані з коренем *х-с-й*. Перше має відношення до запобігання, і друге – до підрахунку, сприйняття, обмеження. Стосовно третього, корінь набуває форми іменника *хаса*, що означає гравій або гальку.

Похідні кореня *х-с-й* зустрічаються 11 разів у Корані у двох різних значеннях: (1) Перерахування та підрахунок. Це значення продемонстровано в сурі «Ібрагім», 14:34, в якій ми читаємо: «Якщо ви почне-

те рахувати милості Аллага, то не перелічите їх» (*ла тухсуха*), – і в сурі «Розлучення», 65:1, в якій йдеться про розрахунок періоду очікування розлученої жінки. (2) Записування та вичерпний облік. У сурі «Йа. Сін», 36:12 Господь заявляє, що в Судний день Він скаже: «Кожну річ Ми порахували у Ясній Книзі!» (*ва кулла шай'ін ахсайнаху фі імамін мубін*). Ми читаємо в сурі «Печера», 18:49: «Покладуть книгу й ти побачиш, як перелякаються грішники від того, що [записано] в ній. І скажуть: «Щоб нам згинутися! Що за книга! Там не забуто ніщо – ні мале, ні велике, усе пораховано!»» (*ла югадиру сагіратан ва ла кабіратан ілла ахсаха*). Значення усвідомленого підрахунку також знаходимо у сурі «Джинни», 72:28, яка нагадує нам, що Господь «обсягне знанням усе, що з ними, і Він обчислив будь-яку річ».

18) Концепція такдір

Корінь з трьох букв *к-д-р* повинен мати відношення до розширення, масштабу та основних рис сутності. Іменник *кадар* позначає Божественну силу над усіма творіннями, а дієслівний іменник *такдір* позначає акт осідання або завершення справ, або оцінку чогось чи когось, виходячи з чогось чи когось іншого.

Цей корінь зустрічається 146 разів у Корані в різних формах та в чотирьох різних значеннях: (1) визнання чи оцінка. У сурі «Натовпи», 39:67, ми читаємо про те, як ідолопоклонники «не цінували вони Аллага належним чином» (*ма кадару Аллага хакка кадрі*). (2) Убогий розподіл. Сура «Грім», 13:26 розповідає нам про те, що «Аллаг збільшує або обмежує долю того (*ва йакдіру*), кому забажає». (3) Сила. Сура «Місто», 90:5, запитує про зарозумілих і самодостатніх: «Невже він вважає, що ніхто не впорається з ним?» (*Айахсабу ан лан йакдіру 'алайхі ахадун*). (4) Призначення форму-

вання людей у лоні матері, природних циклів та заходи всього існуючого. У сурі «Посилаються», 77:23, Господь каже: «Ми визначили міру (*факадарна*), і як чудово Ми визначаємо!» (*Фа ні'ма аль-кадірун*). У сурі «Юнус», 10:5 ми читаємо про те, як Господь «встановив для неї [місяця] фази (*каддараху маназіла*), щоб ви могли вести літочислення та знали рахунок». Крім того, в сурі «Закутаний», 73:20, ми читаємо, що саме «Аллаг визначає міру дня та ночі» (*юкаддіру аль-лайла валь-нахар*). Сура «Розрізнення», 25:2, розповідає нам про те, що Господь створив усе і визначив його природу (*фа каддараху такдіран*), а в сурі «Розлучення», 65:3 нагадує нам, що «Аллаг встановив міру для кожної речі» (*Джа'ала Аллагу лі куллі шай'ін кадран*).

19) Концепція бахс

У вихідному значенні корінь *б-х-с* позначає акт пошуку чогось у ґрунті. Його значення було розширено до акту пошуку чогось чи когось, дослідження питання чи докладання зусиль до вирішення проблеми чи питання. Нещодавно дієслово *бахаса* почало сприйматися більш вузько і асоціюватися з академічними та науковими дослідженнями, оскільки це процес, спрямований на виявлення прихованого чи невідомого.

Суру «Тавба» (також відома як сура «Бара'а») іноді називали сурою «Бунус», оскільки вона говорить про пошук лицемірів у мусульманському суспільстві та розкриття їхніх секретів.

20) Концепція кашф

Корінь *к-ш-ф* позначає акт вилучення чогось із чогось іншого таким чином, щоб показати його. Іменник *кашаф* позначає записину на кінському передпліччі, а дієслово *такашшафа* означає появу світла на

небесах, і іменник *кашіфа* означає щось, що відкриває або витягує щось інше.

Похідні цього кореня зустрічаються 20 разів у Корані. У сурі «Каф», 50:22, Господь звертається до безбожників у Судний день зі словами: «Істинно, не зважали ви на це, але здійняли Ми завісу з вас (*кашафна 'анка гіта'ака*), тож зір ваш гострий сьогодні! У номінальній формі *к-ш-ф* ми знаходимо в сурі «Зоря», 53:58, яка розповідає про останню годину, говорячи, що «не відверне його ніхто, крім Аллага» (*лайса лаха мін дун Аллагі кашіфа*). Аналогічно, в сурі «Худоба», 6:17 розповідається нам, що якщо Господь дозволив нещастю прийти в наше життя, тільки Він може нас від нього позбавити (*фа ла кашіфа лаху ілла хува*). Крім того, ми читаємо в сурі 6:41, що якщо Господь забажає, Він може позбавити нас від нещастя, коли ми просимо Його про це (*ва йакшіфу ма тадуна ілайхі*).

21) Концепція *накіб*

Корінь з трьох букв *н-к-б* зазвичай означає отвір у чомусь, або акт проколювання отвору. Іншим значенням цього слова є перетин, як, наприклад, у вислові перетинати країну, ховаючись від переслідувача. Іменник *накіб* може позначати дерев'яний духовий інструмент, що нагадує гобой (*мізмар*), що має отвори, а іменник *накіба* означає душу або дух людини, або бачення чи проникливість. Такий ж іменник може позначати велику самку верблюда, а дієслово *наккаба* може використовуватися в значенні процесу відкопування новин.

Корінь *н-к-б* зустрічається у Корані тричі. Зокрема, в сурі «Трапеза», 5:12, у значенні лідер (*накіб*). У сурі «Каф», 50:36, дієслово *наккаба* використовується в сенсі мандрівки на землі для пошуку притулку (*фа*

наккабу фі аль-біладі хал мін махіс). У сурі «Печера», 18:97 корінь *н-к-б* використовується в сенсі проколювання отвору в чомусь. Цей корінь має первісне значення копання, а потім значення розширилося і охопило ширше значення пошуку, тому вчену або просто розумну і проникливу людину можна називати *наккаб*, - це той, хто «викопує» або шукає знання. Оскільки корінь *н-к-б* пов'язані з копанням і проникненням у тому, щоб досягти серця чи внутрішнього аспекту чогось, душа, дух чи свідомість іменується *аль-накіба*.

22) Концепція ба'сара

Початковим коренем, пов'язаним із цим словом, є *б-с-р*, а літера *айн* додалася потім. Це базове значення пов'язане з розглядом та вивченням. Дієслово *ба'сара* означає розсіювати, розпорошувати, розкидати або призводити до хаосу. Він може позначати акт перевертання з ніг на голову, перекидання чи виділення.

Цей корінь зустрічається лише двічі у Корані. Один раз в сурі «Розколювання», 82:4: «...і коли могили перекинуться» (*ва іза аль-кубуру бу'сірат*). Схоже значення ми знаходимо в сурі «Ті, що скачуть», 100:9: «Хіба не знає вона, що коли воскресять тих, хто в могилах» (*іза бу'сіра ма фі аль-кубур*). У цих двох аятах згадується швидко переміщення тих, хто лежить у могилах, до місця жорстокого суду за те, що криється у їхніх серцях. В обох аятах дієслово наводиться в пасивній формі для того, щоб звернути нашу увагу на саму дію чи рух. Потрібно відзначити, що у другому наведеному аяті сказано не про тих, хто у могилах, а про те, що у могилах. Причиною цього є те, що більшість із того, що знаходиться під землею, є неживим, тому використовуються форми середнього роду. Іншим способом пояснення використання середнього роду є

припущення про те, що мертві перебувають у несвідомому стані, а повертаються у свідомий стан лише після того, як піднімаються з могил. І справді, воскресіння в Корані названо *аль-ба'с*.

23) Концепція кітаба

Корінь, що складається з букв *к-т-б*, означає акт приєднання одного до іншого. Похідні цього кореня зустрічаються 319 разів у Корані у п'яти різних значеннях: (1) Приписувати. Звертаючись до мусульманської громади, Господь сказав: «О ви, які увірували! Встановлено для вас піст (*кутіба 'алайкум аль-сйаму*) – так само, як був він встановлений для тих, які жили раніше (*кама кутіба 'ала алазіна мін каблікум*)» (сура «Корова», 2:183). (2) Визначати. У сурі «Суперечка», 58:21, ми читаємо: «Аллаг написав (*катаба Аллагу*): «Неодмінно перемогу отримаю Я та Мої посланці!» (Див. також Коран, 15:4; 2:235). (3) Вписати, написати. У сурі «Суперечка», 58:22, ми читаємо, що Господь «дарував (*катаба*) серцям їхнім віру». Коли Коран розповідає, що Господь «дарував» віру в серцях віруючих, це означає, що Господь дозволив їм вірити у те, у що вони мають вірити. (4) Обіцянка. У сурі «Трапеза», 5:21, Муса каже своєму народові вступити на священну землю, яку Господь обіцяв їм (*катаба Аллагу*). (5) Писати. У сурі «Корова», 2:79, йдеться про тих, хто «пише Писання власноруч» (*лілазіна йакту-буна аль-кітаб*).

Відповідно до наведеного вище значення, процес написання включає з'єднання аркушів один за одним у формі рукопису. Картина письма або книги метафорично використовується для позначення промови Бога, хоча фактично Його мова не записувалася (див. Коран, 2:2).

Аналогічно, як ми побачили в аятах, наведених вище, картина письма чи книга використовується метафорично для вираження Божественних приписів, Божественного керівництва та Божественних обіцянок. Насправді, основою цієї метафори є те, що перед тим, як щось записується, про нього спочатку думають, а не висловлюються. Процес починається з бажання та завершується написанням. Сура «Загорожі», 7:157, говорить про те, що «запис (*мактубан*) про якого вони знайдуть у Таураті (Торі) та Інджілі (Євангелії)». Ми знаходимо слово *кітаб* у значенні одкровення, посланого Мусі, та християнських писань, а також у значенні Корану (Коран, 46:12; 41:3; 3:78). Слово *кітаб* іноді також використовується і в інших значеннях. У сурі «Схилена на колінах», 45:28, і в сурі «Печера», 18:49, воно також використовується у значенні своєрідної відомості, що містить записи вчинків людей, за які вони відповідатимуть у Судний день.

24) Концепція зубур

Корінь, що складається з букв з-б-р, пов'язаний із двома різними значеннями. Одне з них – захист та посилення чогось. Ми можемо використовувати дієслово *забара*, коли говоримо про зміцнення колодязя камінням, наприклад. Похідним цього значення кореня є іменник *зубра* (мн. ч. - *зубар*), яке позначає шматок заліза. Іменник (або прикметник) *зубайр* позначає хитру, самовпевнену людину. Інший набір значень, пов'язаних з коренем з-б-р, має відношення до читання та письма. З цього ми виводимо слова *забур*, яке використовується для позначення Псалмів Давида, слово *мізбар*, чи ручка, і *зубур*, чи священні писання.

Цей корінь десять разів зустрічається у Корані у чотирьох різних значеннях: (1) Книги Божественної мудрості. Слово *зубур* використовується в цьому сен-

сі в сурі «Родина Імрана», 3:184, та в сурі «Бджоли», 16:44. (2) Одкровення, дане Давидові. Господь стверджує в сурі «Жінки», 4:163: «Ми дарували Дауду (Давиду) Забур (Псалтир) (*забур*)». (3) Божественний запис людських вчинків (сура «Місяць», 54:52). (4) Шматки заліза (Сура «Печера», 18:96). У сурі «Віруючі», 23:25, слово *зубур* використовується у значенні «шматки» у метафоричному сенсі.

25) Концепція *сіфр*

Корінь *с-ф-р* охоплює значення відкриття, оголення, відкритість та ясність. Іменник *сафар* використовується для позначення подорожі, оскільки під час подорожі люди залишають свої будинки та стикаються з новими місцями та людьми. Дієслівний іменник *сафр* означає лист, оскільки він охоплює (відкриває, дозволяє виявити) необхідний письмовий матеріал. Щодо іменника *сіфр* (мн.ч. - *асфар*), він позначає велику книгу або частину іудейських писань, а іменник у множині *сафара* означає «письменники» або «посланці», в цьому сенсі слово використовується в сурі «Він насупився», 80:15. Словом *сафара* у значенні, в якому воно використовується тут, позначаються ангели, які «мандрують» від Бога до посланців Бога і назад, щоб передати одкровення. Слід зазначити, що арабське слово *сафір* (мн. ч. – *сафара*) означає посол, посол – це той, хто сприяє процесу примирення різних сторін.

Похідні цього кореня зустрічаються в 12 місцях у Корані в п'яти різних значеннях: (1) Етапи подорожі (*асфар*, див. суру «Савське царство», 34:19). (2) Книжки (*асфар*, див. суру «Соборна», 62:5). (3) Сяйво. Сура «Він насупився», 80:38, описує, що «обличчя одних у той День (Судний день) будуть сяяти» (*мусфіра*). (4) Світанок. У сурі «Закутаний», 74:34, використовується

дієслово *асфара* у значенні світанку. (5) Подорож. У сурі «Корова», 2:184, використовується іменник сафар у значенні бути у подорожі (*‘ала сафар*).

26) Концепція *‘ахд*

Корінь, що складається з букв *‘х-д*, має численні відтінки значення. Він стосується знань та поінформованості, призначення та прихильності, клятви та обіцянки. Одне значення іменника *‘ахд* (мн. ч. - *‘ухуд*) – житло, куди плем’я повертається знову і знову. Іменник *ма‘хад* (мн. ч. - *ма‘ахід*), що визначається в сучасній мові як «інститут», схоже на знайоме, добре відоме місце. З цього кореня ми виводимо такі слова, як *му‘ахада* (договір або угода), *аль-та‘аххуд* (укладення контракту), і *‘ухда*, договір продажу або інше договірне зобов’язання. Усі згадані значення включають деякі зобов’язання, яких слід дотримуватися. Як такий, цей корінь пов’язаний із концепціями священності, безпеки, відповідальності та захисту.

Похідні цього кореня зустрічаються в 46 місцях у Корані у трьох широких сенсах: (1) Вимога чи керівництво. У сурі «Йа. Сін», 36:60, використовується дієслово *‘ахіда* у значенні вимоги чи керівництва. Зверніть увагу на суру «Корова», 2:125, в якій Бог заявляє: «Ми заповіли Ібрагіму та Ісмаїлю: «Тримайте Дім Мій учистоті для тих, хто ходитиме навколо нього, перебуватиме у ньому та звершуватиме там земні поклони»» (*ва ‘ахідна мула Ібрагіма ва Ісмаїла ан таххіра байті*). Дієслово *‘ахіда* зустрічається в схожому сенсі в сурі «Та Га», 20:115, щодо Адама. (2) Угода. У сурі «Загорожі», 7:134, ми читаємо, що діти Ізраїлю говорили: «О Муса (Мойсей)! Помолися за нас твоєму Господу за те, що Він обіцяв тобі» (*бі ма ‘ахіда індака*). (3) Обіцянка або зобов’язання. Сура «Корова», 2:177, вихваляє тих, хто «виконують обіцянку, коли обіцяють» (*аль-муфун*

бі 'ахдихім іза 'ахаду). Також, сура «Віруючі», 23:8, вихваляє тих, які «зберігають довірене їм та договори» ('ахдихім). (Див. також Коран, 70:32; 2:80 та 3:76. Дієслівну форму можна подивитися в Коран, 9:1; 16:91 та 48:10).

27) Концепція калам

Корінь, що складається з літер *к-л-м*, позначає два набори значень, одне з яких відноситься до конструктивного мовлення, а інше – до ран. У першому значенні корінь *к-л-м* формує похідні, такі як *калам* (мова) і *каліма* (слово). У другому значенні корінь *к-л-м* формує слова *калм* (рана (мн.ч. - *кілам* або *кулум*)). Слово *кулам* означає порізнана земля.

Похідні кореня *к-л-м* зустрічаються 75 разів у Корані у двох загальних значеннях: Божественна мова та людська мова. (1) Божественна мова. У сурі «Жінки», 4:164, сказано, що Господь сказав Мусі (*калама Аллагу Муса такліман*), у сурі «Корова», 2:75, зустрічаємо: «чув слова Аллага (*калам Аллаг*), а потім, зрозумівши, спотворював їх», - а у сурі «Печера», 18:109, стверджується: «Якби море стало чорнилом для слів Господа мого (*калімату раббі*), то воно вичерпалося б раніше, ніж вичерпалися б слова Господа мого, навіть якби додали ще одне море». Посилаючись безпосередньо на Коран, сура «Каяття», 9:6, наказує мусульманським воїнам гарантувати захист будь-якому язичнику, який може її попросити, таким чином він може «чути Слово Аллага» (*хатта йасма'а калам Аллаг*). Ми читаємо в сурі «Корова», 2:37, що «прийняв Адам слова Господа свого» (*каліматін*), і щодо випробувань, через які пройшов Адам, у зв'язку з обрізанням і можливою жертвою своїм силам у сурі «Корова», 2:124 ми читаємо, що «Господь випробовував Ібрагіма своїми словами» (бі *каліматин*). (2) Людське мовлення. У

сурі «Мар'ям», 19:29 наводиться питання деяких людей часів Марії, як вони можуть говорити з (*нукаліму*) новонародженою дитиною. Говорячи про те, хто стоїть на порозі смерті, хто звертається до Бога тільки тому, що він боїться Суду, в сурі «Віруючі», 23:100 ми читаємо, що це «тільки слова, які він промовляє» (*іннаха каліма тун хува ка'їлуха*), позбавлені значення. Сура «Печера», 18:5 містить критику тих, хто поширює викривлені духовні вчення, кажучи: «Великий гріх (*кабурат каліма тан*) – слово, що виходить із вуст їхніх» (*тахруджу мін афвахіхім*).

Також стверджується, що Ісус є Словом Господа (сура «Жінки», 4:171), будучи створеним безпосередньо творчим наказом: «Будь». Звання «Слово Бога» (*калімат Аллаг*) може бути дане Ісусу, як повідомляється в Корані, через твердження, яке він сказав з колиски, сказавши: «Воістину, я – раб Аллага. Він дарував мені Писання й зробив мене пророком» (сура «Мар'ям», 19:30).

Коран стверджує, що одержувачі попередніх одкровень спотворили слова (*юхарріфуна аль-каліма 'ан маваді'іхі*) (сура «Трапеза», 5:13). Деякі розуміють вислів «*юхарріфуна аль-каліма 'ан маваді'іхі*» таким чином, що слова Божественного припису були дійсно змінені. Однак, щойно рукописи писання широко поширилися, стало дуже важко це робити. Тому цю фразу найкраще розуміти як викривлені тлумачення Писань.

28) Концепція кавл

Корінь, що складається з букв *к-в-л*, пов'язаний з актом промовляння слів або вербальним формулюванням. Іменник *кавл* (мн. ч. - *аквал, акавіл*) позначає те, що було сказано, або акт промовляння його, і може

стосуватися хорошого і поганого; у вислові *аль-кілва аль-каль* воно пов'язане з поганим, оскільки воно несе сенс шкідливої інсинуації або плітки. Аналогічно, вислів *такавала 'алайгі* означає фальсифікувати або поширювати плітки про когось, водночас дієслова *кавала* і *такавала* стосуються обговорення та наради.

Похідні кореня *к-в-л* зустрічаються 1722 в Корані. Слово *кавл* використовується в цілій низці значень, найпоширеніші з них стосуються комбінацій літер, доступних для слухача за допомогою усної мови, у формі окремих слів, або цілих висловів. Дієслово *кала* може використовуватися для позначення особистих думок людини. Тому ми читаємо в сурі «Суперечка», 58:8: «...кажуть самі собі...» (*якулуна фі анфусіхім*). Дієслово *такавала* використовується в сурі «Невідворотне», 69:44 у значенні приписування висловлювання однієї людини іншій. Те, що людина сказала, може, без сумніву, не відповідати тому, у що вона вірить і що робить. Тому в сурі «Родина Імрана», 3:167 сказано, що лицеміри вимовили «говорять своїми вустами те, чого немає у їхніх серцях», а в сурі «Поети», 26:226 написано, що поети «...говорять те, чого не роблять».

29) Концепція нутк

Корінь *н-т-к* представляє два основні семантичні поля, одне з яких стосується мови та артикуляції, а інше – типу одягу, відомого як *нітак*, який є типом стрічки чи пояса. Дієслово *натака* означає акт створення значних звуків.

Похідні кореня *н-т-к* зустрічаються 12 разів у Корані у двох основних значеннях: (1) Звуки, що виходять із рота людини. Наприклад, у сурі «Вишикування», 37:92 Ібрагім глузував з ідолів свого народу: «Що з вами? Чому ви не розмовляєте?» (*ма лакум ла тан-*

тікун). (2) Письмова мова. У сурі «Віруючі», 23:62 Господь заявляє, що в Судний день «з ними не вчинять несправедливо» (*кітабун янтіку біл-хакк*).

Прикметник *натік*, що означає сутність, здатну створювати змістовні звуки, застосовується найчастіше до людських істот; щодо інших істот, воно використовується у кваліфікованому чи метафоричному сенсі. У сурі «Мурахи», 27:16, в якій Соломон стверджує, що він навчений «мови птахів» (*уллімна мантік аль-тайр*), Коран називає звуки, які відтворюють птахи, «мовою», оскільки саме так ці звуки сприймаються Соломоном, який розумів, що птахи, такі як одуд, говорили йому. Це була унікальна риса Соломона. Птахи «говорили» з Соломоном, оскільки він розумів їхню мову, і «мовчали» з тими, що їх не розуміли. Також, у сурі «Схилена на коліна», 45:29 Господь говорить тим, які зібралися в Судний день: «Це Наше писання говорить (*хаза кітабуна йантіку*) проти вас правду». Хоча й у письмовій формі, божественний запис вчинків людини «каже», передаючи послання, яке розшифровують за допомогою очей подібно до того, як усне мовлення може називатися «книгою», що розшифровується за допомогою вух. Запис Бога свідчить проти людей, змушуючи їх пам'ятати, що вони зробили.

30) Концепція лісан

Корінь, що складається з букв *л-с-н*, позначає частину тіла, яка пов'язана з рештою частин тіла одним кінцем, і яка має довжину, відповідну її місцю і ролі. Мова (*лісан*, мн. ч. - *алсун* або *алсіна*) є відомим прикладом такого органу.

Похідні цього кореня зустрічаються 24 рази в Корані у чотирьох різних значеннях: (1) Мова. У сурі

«Бджоли», 16:103, використовується слово «мова» для позначення людської мови. Зверніть також увагу на суру «Ромеї», 30:22. (2) Слова. У сурі «Трапеза», 5:78 говориться про те, що «прокляті ті, які не вірують, з-посеред синів Ісраїля, вустами Дауда та Іси, сина Мар'ям» (*‘ала лісані Давуда ва ‘Іса Ібні Марйам*). (3) Справжня мова. Слово лісан використовується в цьому сенсі в сурі «Воскресіння», 75:16, Господь наказує Пророку не ворухити язиком швидко, коли він отримує послання Корану. (4) Здатність передати істину (*лісана/ідкін*) (Коран, 26:84; 19:50; 26:195). Це слово в схожому значенні також зустрічається в сурі «Та Га», 20:27, в якій Муса молиться Господу: «І розв’яжи вузол на вустах моїх» (*вахлул ‘укдатан мін лісані*). Тут «мова» означає не фізичну частину його тіла, а її здатність передавати послання Господа. Пов’язаним відтінком значення є промовистість (див. Коран, 28:34). Мова також пов’язана з мечем, «ображають вас своїми гострими язиками» (сура «Військові загони», 33:19), людиною, яка говорить (сура «Бджоли», 16:116) та інструментом для спотворення істини (сура «Родина Імрана», 3 :78).

31) Концепція букм

Корінь б-к-м означає нездатність говорити, частково (наприклад, заїкання) чи повну.

Похідні цього кореня зустрічаються шість разів у Корані у зв’язку з глухотою. Наприклад, аяти сури «Корова», 2:18 та 171 пов’язують його з глухотою та сліпотою. У сурі «Нічна подорож», 17:97, бути сліпим, німим і глухим описується як покарання у наступному житті за те, що люди відмовилися використовувати свої можливості у покорі Богові під час свого життя на землі.

32) Концепція хадіс

Корінь *х-д-с* означає запобігти чи прийти, а також новизну. Мова, будучи тим, з чого виходять інші реалії, позначається дієслівним іменником *хадіс*, яке також може означати розмову, або облік чогось, що зробив, сказав чи схвалив Пророк. Як прикметник, слово *хадіс* означає новий або недавній, а дієслівний іменник *мухадаса* означає розмову або акт обговорення.

Похідні кореня *х-д-с* зустрічаються 36 разів у Корані у п'яти різних значеннях: (1) Повідомляти. Дієслово *хаддаса* використовується в цьому значенні в сурі «Корова», 2:76: «Навіщо ви розповідаєте їм те, що Аллаг відкрив вам?» (*атухаддісунахум бі ма фатаха Аллагу 'алайкум*) (Див. також суру «Заборона», 66:3). (2) Те, що сказано будь-ким. У сурі «Жінки», 4:87 ми бачимо питання: «А хто ж правдивіший за Аллага словом?» (*ман асдаку мін Аллагі Хадісан*) (3) Розповідь. У сурі «Гора», 52:34 насмішників просять навести «розповідь» (*хадіс*), яка може зрівнятися у красномовстві з Кораном. (4) Вчення. Сура «Натовпи», 39:23 розповідає нам, що Господь «зіслав найкращу розповідь» (*ахсан аль-хадіс*) у формі Корану. (5) Розповідь про минуле, яка є прикладом для інших. Це значення міститься в сурі «Савське царство», 34:19, в якій Бог стверджує, що Він розсіяв колись великий народ Шеби, зробивши їх «притчею» (*джа'альнахум ахадіса*). (Див. також Коран, 12:101 та 53:59).

33) Концепція хабар

Корінь *х-б-р* має два основні відтінки. Перший – знання чогось. З цього значення ми виводимо іменник *хабар*, що означає доповідь або новини. Поняття *хабар* ширше, ніж *наба'*, оскільки воно вказує на більш глибокі знання істинної природи чогось. Від того ж коре-

ня ми виводимо прикметник *хабір*, що означає знаючий або досвідчений. Разом з певним артиклем і щодо Бога, прикметник *аль-хабір* означає Всезнаючий. Слова *хібра*, *хубр* і *міхбара* позначають знання чи досвід чогось, а дієслова *істахбар* та *тахаббар* позначають акт збирання знань чи інформації. Друге значення – м'якість, достаток та процвітання. Поняття *хабра'* позначає м'який ґрунт, а іменник *хабір* означає орача, оскільки він розм'якшує і готує ґрунт для посіву.

Похідні кореня *х-б-р* зустрічаються 52 рази в Корані, які стосуються знань тим чи іншим чином. У сурі «Мурахи», 27:7 ми читаємо, що Муса, побачивши вогонь вдалині, сказав своїй сім'ї, що він досліджуватиме його і принесе назад звістку (*хабар*) про те, що він знайшов (Коран, 28:29, мн. новини, можна зустріти в сурі «Землетрус», 99:4). У сурі «Каяття», 9:94 використовується *ахбар* у множині в такому сенсі, а в сурі «Мухаммад», 47:31 використовується *ахбар* у множині для позначення впізнання тих, які не хотіли йти на війну заради ісламу. У сурі «Печера», 18:68 та 18:91 використовується номінальна форма *хубр* для позначення знань чи якогось конкретного досвіду.

Слово *хабір* зустрічається 45 разів у Корані як одне із 99 імен Бога, знання Якого охоплюють усе, що було, є і буде, і всі внутрішні та зовнішні аспекти. Слово *хабір* застосовується в Корані лише до Господа. У сурі «Корова», 2:234 ми читаємо: «Аллагу відомо те, що ви робите!» (*Аллагу бі ма та'малуна хабір*; див. також Коран, 35:14), в той же час Господь описується в сурі «Гуд», 11:1 як Той, Хто є Мудрим, Відаючим (*хакімін хабір*). Аллаг – Всепроникливий, Всевідаючий (*латіфун хабір*) (сура «Хадж», 22:63); Всезнаючий, Всевідаючий (*аліmun хабір*) (сура «Лукман», 31:34) і «Воістину, Аллаг відає про Своїх рабів і бачить їх!» (сура «Творець», 35:31).

34) Концепція балаг

Корінь, що складається з букв *б-л-г*, охоплює ідею досягнення чогось у тимчасовому чи просторовому відношенні в матеріальному чи нематеріальному сенсі. Усний іменник *балаг* може означати, серед іншого, комюніке або вислів, а дієслова *аблага* (дієслівний іменник – *іблаг*) і *баллага* (*табліг*) означають передавати послання.

Похідні цього кореня зустрічаються 77 разів у Корані; і в 25 випадках вони мають відношення до передачі знань. 10 разів у Корані цей корінь охоплює зміст передачі божественного послання. У сурі «Трапеза», 5:67 Господь наказує Пророку повідомляти все, що він отримав за допомогою одкровення: «А якщо не зробиш ти цього, то не сповістиш послання Його!» (*фа ма балагта рісалатаху*). У сурі «Пророки», 21:106 слово *балаг* використовується для позначення послання Господа до людей (див. також суру «Ібрагім», 14:52) та в сурі «Родина Імрана», 3:20 використовується таке ж поняття для позначення акту повідомлення послання. Сура «Каяття», 9:6 радить мусульманським воїнам, яких язичники попросили про захист, гарантувати виконання їхнього прохання та «звільніть для них шлях» (*аблігху ма'манаху*). Слово *балаг* найчастіше характеризується в Корані прикметником *мубін*, що означає «ясний», оскільки ясне послання покладає більший тягар того, хто його отримує. Використовуючи дієслово *баллага* у значенні досягнення, у сурі «Юсуф», 12:22 ми читаємо, що Юсуф «досягнув повноліття» (*баллага ашуддаху*).

35) Концепція бушра

Корінь *б-ш-р* пов'язаний із виникненням чогось хорошого та приємного. Корінь іноді пов'язані з пога-

ними новинами; однак, це залежить від контексту. В іншому випадку, передбачається, що подія, що обговорюється, є бажаною. Іменник *бушра* позначає хороші новини, і дієслово *башишара* – оголошення хороших новин. Слова *табашир* та *бушра* може також позначати перші плоди фінікових пальм чи деяких інших сільськогосподарських рослин.

Похідні кореня *б-ш-р* зустрічається 123 рази в Корані у п'яти різних значеннях: (1) Хороші новини. Дієслово *башишара* (*башишартумуні*, *тубашиширун*, *башишарнака*) використовується в сурі «Аль-Хіджр», 15:54-55. (2) Статеві відносини. У сурі «Корова», 2:187 дієслово *башара* використовується для позначення сексуальних зв'язків, коли шкіра однієї людини перебуває у прямому контакті зі шкірою іншої. (3) Поживний дощ. Сура «Ромеї», 30:46 розповідає про те, що Бог посилає вітри «добрими вісниками» (*юрсіла аль-рїйаха мубашишрат*). (4) Той, хто приносить добрі новини. У сурі «Корова», 2:119 ми читаємо про Посланника Аллага як доброго вісника (див. також суру «Трапеза», 5:19). (5) Людські сутності (слово *башар* у поодинокій і множині). Слово *башар* використовується в цьому значенні в сурі «Трапеза», 5:18. *Башар* застосовується по відношенню до людей в арабській мові на підставі виду волосся на їхній шкірі (*аль-башара*) на відміну від вовни, хутра і т.д. Зв'язок між дієсловами *башишара* і *абшара* та приємними новинами полягає в тому, що коли ви говорите комусь хороші новини, риси його чи її обличчя стають яскравішими та розслабленишими. Щодо використання дієслова *башишара* щодо неприємних або жахливих новин, то це виняток із правил (див. Коран, 3:21; 16:59 та 43:17).

36) Концепція *нусх*

Корінь *н-с-х* означає гармонію чи застосування двох сутностей; тому дієслово *насах* використовується для позначення акту зшивання (що включає з'єднання шматочків у гармонійне ціле), бути чистим, і поливати чи дати попити. Початковий активний дієприкметник *насіх* означало кравець. Слова *нусх* і *насіха*, які відносяться до щирої поради, позначають протилежне шахрайству, брехні та обману. Щиросердне каяття позначається як *аль-тавба аль-насух*.

Похідні кореня *н-с-х* зустрічаються тринадцять разів у Корані у двох основних значеннях: (1) Наставляти чи радити. Це значення ми знаходимо в сурі «Загорожі», 7:62, яка розповідає про те, що Нух звернувся до свого народу: «Я передаю вам послання від Господа мого й раджу добро» (*ансаху лакум*), а сура 7:79 передає слова Пророка до свого народу: «Я передав вам послання від Господа мого й радив вам добро» (*насахту лакум*), - у тому розумінні, що порада була висловлена в душі доброї волі і з щирим бажанням допомогти людині, до якої вона зверталася. (2) Чистота та щирість. Сура «Заборона», 66:8 вимагає від віруючих: «Покайтеся перед Аллагом каяттям щирим!» (*тубу іла Аллагі тавбатан насухан*).

37) Концепція *касас*

Спочатку корінь *к-с-с* означає акт проходження або відстеження. З цього ми виводимо слово *кісас*, яке означає правову практику відплати за фізичну шкоду, заподіяну іншим, за допомогою заподіяння подібної шкоди злочинцеві, оскільки це немов людина, яку карають, «слідє шляхом» людини, яка постраждала від нього раніше. Дієслово *касса* означає переказати чи розповісти, а слово *кісса*, чи історія (мн. ч. – *кіссас*) – «слідкування» за подіями, про які розповідають.

Цей корінь зустрічається 30 разів у Корані у п'яти різних значеннях: (1) Згадати чи назвати. У сурі «Жінки», 4:164 Господь говорить Пророку про посланців, які були згадані раніше. «Про деяких посланців Ми вже розповідали тобі раніше, а про деяких – не розповідали» (*русулан кад касаснахум 'алайка мін каблу*). (2) Переказувати чи розповідати (історію). У сурі «Розповідь», 28:25 ми читаємо, як Муса прийшов до свого майбутнього тестя «і розповів свою історію» про своє життя (*ва касса 'алайхі аль-касас*). Потрібно звернути також суру «Загорожі», 7:176 та суру «Та Га», 20:99. (3) Пояснювати. У сурі «Мурахи», 27:76 ми читаємо про те, що «Коран розповідає синам Ізраїля більшість того, про що вони сперечаються» (*інна хаза аль-кур'ана йа-кусуу 'ала бані ісраїла аксар аллазі хум фіхі йахталі-фун*). (4) Йти слідами. У сурі «Печера», 18:64 сказано, що Муса та його слуга «вони пішли назад тим самим шляхом» (*іртадда ала асаріхіма касаса*). (5) Відплата у випадках, коли було скоєно вбивство. Див. суру «Корова», 2:178.

38) Концепція джалв

Корінь *дж-л-в* використовується для позначення акту чи процесу роз'яснення та становлення видимим. Він використовується у таких висловах: «Я представив наречену» (*джалавту аль-'арус*). Прикметник жіночого роду *джалва* може використовуватися для опису чистого неба (*сама'ун джалва'у*). Дієслово *джала* / *яджлу* з прийменником *ан* може означати залишити місце або евакуюватися: *джала аль-кавму 'ан ма-назіліхім*. «Люди евакуювалися зі своїх будинків». Як перехідне дієслово, *джала* може означати фарбувати, як у вислові: «Він пофарбував меч» (*джала аль-сайф*), пожвавити когось (*джала 'анху аль-хамм*) або встановити причину (*джала аль-амр*).

Цей корінь зустрічається в Корані п'ять разів у двох різних значеннях: (1) З'являтися на світ або робити видимим. Це значення можна знайти в сурі «Сонце», 91:3, в якій сказано: «...клянуся днем, коли воно (сонце) освітлює його» (*аль-нахарі іза джаллаха*); в сурі «Загорожі», 7:187, в якій ми читаємо, що тільки Господь здатний відкрити час настання останньої години (*ла юджалліха вактиха ілла хува*), і в сурі «Загорожі», 7:143, яка використовує дієслово таджалла для позначення того, що Господь явився на горі Сінай. (2) Залишати будинок. У сурі «Зібрання», 59:3 використовується дієслівний іменник джала' у значенні вигнання з батьківщини.

39) Концепція інзар

Корінь *н-з-р* стосується поняття страху чи провокування страху. Дієслово *анзара*, для якого *інзар* є дієслівним іменником, означає повідомляти комусь про щось, що він боїться, іншими словами, попереджати. Похідні цього кореня *н-з-р* зустрічаються 130 разів у Корані у чотирьох значеннях: (1) Застереження. У сурі «Юнус», 10:2 Господь наказує «застерігати людей» (*анзір аль-нас*). Слово *анзар* у значенні попередження також зустрічається в сурі «Аль-Ахкаф», 46:21, яка розповідає нам про те, як Пророк був відправлений до племені 'Ад, щоб застерегти свій народ (*анзара кавмаху*). (Див. також Коран, 41:13). (2) Попередження. У сурі «Зоря», 53:56, сказано: «Цей застерігач такий самий, як і перші застерігачі» (*мін аль-нузурі аль-ула*). (3) Посланці від Господа, які прийшли, щоб попередити про щось (*нузур*, сура «Місяць», 54:23). Сура «Творець», 35:37 розповідає як ті, хто не розкався в цьому житті, благали Господа про звільнення від покарання в житті наступному, щоб нагадати про те, що їх попе-

реджали, залишивши їх без виправдання. (4) Клятва. Ті, хто здійснює паломництво в Мекку, повинні виконувати свої обітниці (*йуфу нузурахум*) (Сура «Хадж», 22:29; сура «Корова», 2:270).

40) Концепція *тахзір*

Корінь *х-з-р* охоплює значення пильності та обережності. Іменник *хазар* означає уникнення чогось через страх. Прикметник *хазір* означає обережний, обачний, насторожений (в т.ч. *хазір*, у стані готовності), а іменник *тахзір* позначає застереження.

Похідні цього кореня зустрічаються 21 раз у Корані у трьох різних значеннях: (1) Залякування. У сурі «Родина Імрана», 3:28 і 30, ми читаємо, що «Аллаг застерігає вас від Самого Себе» (*юхазірукуму Аллагу нафсаху*). (2) Виявляти обережність. Дивитись суру «Трапеза», 5:41, «перед Аллагом не допоможеш йому нічим» (*іхзару*). (3) Страх. Звертаючись до лицемірів, які прагнуть заподіяти шкоду мусульманській громаді, сура «Каяття», 9:64 заявляє: «Насміхайтесь ж! Воістину, Аллаг викриє те, чого ви боїтеся!» (*інна Аллага мухріджун ма тахзарун*). Аналогічно, сура «Натовпи», 39:9 використовує дієслово *хазара* у значенні усвідомленості, коли в ній говориться про тих, «хто боїться наступного життя» (*яхзару аль-ахіра*), проводить ночі в молитві; а сура «Жінки», 4:71, вживає *хізр* у значенні застережень у воєнний час, кажучи: «Будьте обережні!» (*хузу хізракум*).

41) Концепція *бала'*

Корінь *б-л-й* (або *б-л-в*) має два основні відтінки: (1) стає вимотаним або знімати щось (*балая/йабталі*); та (2) піддати тестуванню (*ібтала/ябталі* або *бала/*

яблу). Випробування або нещастя можуть прийти у формі злого або доброго, і якщо вони приходять у формі блага (міхна), то це випробування щедрості людини.

Похідні цього кореня зустрічаються 37 разів у Корані у шести різних значеннях: (1) Випробування чи нещастя. У сурі «Корова», 2:155, Господь каже віруючим: «Ми будемо випробовувати вас страхом, голодом, нестачею майна, людей та плодів. Сповісти ж добру звістку терплячим» (*ва ла наблуваннакум би шай'ін мін аль-хавфі валь-джу'ї ва наксін мін аль-ам-валі*). Аналогічно, Господь заявляє в сурі «Мухаммад», 47:31: «Ми будемо випробовувати вас доти, доки не пізнаємо тих серед вас, хто веде боротьбу, й тих, хто має терпіння; і Ми випробуємо звістки про вас!» (*ва наблува ахбаракум*). Це слово у значенні випробування знаходимо також у сурі «Військові загони», 33:11, де ми читаємо: «Там віруючі зазнали випробування (*уб-тулія аль-му'мінун*) й сильного потрясіння». З сури «Корова», 2:124, ми дізнаємося, що «Господь випробовував Ібрагіма» (*ібтала ібрагіма раббуху*) за допомогою приписів, які він давав йому. У схожому розумінні слово *яблу* використовується в сурі «Юнус», 10:30, яка розповідає нам, що в Судний день кожна душа «кожна душа скуштує того (*таблу куллу нафсін*), що вчиняла раніше» (*ма аслафат*). (3) Стати видимим. У сурі «Покриваюче», 88:9, ми читаємо, що в Судний день деякі люди «стараннями своїми вдоволені».

ДРУГЕ: КОНЦЕПЦІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З 'ІЛМ

1) Концепція 'ілм

Корінь 'л-м позначає вплив, за допомогою якого один предмет відрізняється від іншого. Від нього похо-

дить іменник 'алама, що означає знак або прояв, слово 'алам, яке означає прапор або банер, і їлм, яке іноді перекладається як «наука», а в інших місцях просто як «знання», і протиставляється невігластву, або джахль. Активний дієприкметник 'алім (мн. - 'улама), що означає знати, а також вчений. Воно використовується Господом у сурі «Віруючі», 23:92, де ми читаємо те, що Бог є Єдиним, Хто знає те, що приховано і відкрито для сприйняття людини ('аліму аль-гайбі ва аль-шахада); також ми знаємо іменник 'алім, що означає «володар великих знань» і який при додаванні певного артикля (аль-'алім) є одним з Божественних Імен, яке означає Всезнаючий. Дієслово 'аліма означає знати або відкривати щось, у той час як посилена форма 'аллама означає вчити (дієслівний іменник та'лім) і дієслівний іменник ма'лам позначає знак або орієнтир (за допомогою якого визначається або розпізнається дорога або шлях).

Похідні кореня 'л-м зустрічаються 856 разів у Корані та у чотирьох основних значеннях: (1) Позначення або розмежування. У сурі «Мухаммад», 47:31, Господь заявляє, що Він перевіряє людей і виділяє (ма'лама) тих людей, «хто веде боротьбу, й тих, хто має терпіння» (аль-муджахідіна мінкум аль-сабірін). (2) Знання. Нам гарантували в сурі «Бджоли», 16:19, що «Аллаг знає (Аллагу йа'ламу) те, що ви приховуєте й що відкриваєте!» (матусіруна ва ма ту'лінун). Крім того, іменник їлм використовується в сурі «Гуд», 11:14, з якої ми дізнаємося про те, що Коран був посланий з відома Аллага (унзіла бі їлмі Аллаг). (3) Навчання. Це похідне кореня знаходимо в сурі «Трапеза», 5:4, для позначення навчання полювання на тварин. Це активний дієприкметник, му'аллім, або «вчитель», не зустрічається в Корані. Однак пасивне дієприкметник, му'аллам, використовується в сурі «Дим», 44:14,

яка розповідає про те, що вороги Пророка звинуватили його в тому, що його навчали Корану інші люди. (4) Освіта. Дієслово *та'аллам*, що означає вчитися, використовується в сурі «Корова», 2:102, стосовно людей, які вивчали чаклунство.

2) Концепція хібр

Корінь *х-б-р* пов'язаний зі щастям, захопленням і красою, і використовується для того, щоб говорити про залишки слідів чогось позитивного і доброго. Іменник *хібр* використовується для позначення чорнила, субстанції, використаної в листі (процесі, який може розглядатися як форма прикраси), в той же час *хабр* або *хібр* (мн. - *ахбар*) позначає людину, яка пише. (Вчені не можуть дійти єдиної думки про те, як іменник має писатися: *хібр* чи *хабр*; згідно з Аль-Джавхарі, якщо слово позначає чорнило, більш правильно писати і вимовляти його як *хібр*, в той же час якщо воно пов'язане з навчанням та прозою, його потрібно вимовляти як *хабр*).

Більш специфічно іменник *хабр* використовується для позначення іудейського чи християнського вченого чи клерка, чи просто чесної людини. Сура «Трапеза», п'ята сура в Корані, також відома як сура «Аль-Ахбар». Інші форми іменника включають *хабра*, *хубра*, *хібір* і *хібіра*, водночас акт удосконалення чи прикраси написаного рукопису чи поезії також згадується як *тахбір*.

Форма множини *ахбар* зустрічається чотири рази в Корані щодо вчених (див., наприклад, суру «Трапеза», 5:63), і двічі в інших сенсах. Вчені згадують *ахбар* у зв'язку зі слідами їхнього навчання, які залишилися у формі двох написаних робіт та спогадів в умах та серцях людей.

3) Концепція раббані

Корінь *р-б-б* охоплює велику кількість різних значень: (1) відновлювати та/або підтримувати щось. З цього значення ми виводимо іменник *рабб*, яке позначає власника, господаря, творця чи наглядача. Тому дієслово *рабба* може означати вирошувати або виховувати (дитину); (2) Залишатися з (кимось) або (визначеному місці). Якщо ми говоримо про територію як *марабб*, наприклад, це означає те, що на ній триває дощ, і з цієї причини хмари іноді називають *рабаб*. (3) Включати та охоплювати будь-що. Іменник *раббані* вказує на того, хто має знання Всемогутнього Господа. Як уже було сказано, що слово *раббані* було введене в арабську мову із сирійського чи івриту зі значенням обожнюється, божественна чи небесна.

Слово *раббані* зустрічається чотири рази у Корані. У сурі «Трапеза», 5:44, наприклад, згадуються «рабини (*аль-раббанійюн*), і книжники (*ва аль-ахбар*)». (Також див. сурі «Трапеза», 5:63). Саме цим ученим було довірено слово Бога, вони були свідками його істини і на них покладено завдання збагачувати людей духовно, навчати їх, видавати їм закони на підставі юдейського права та діяти як пророки та милосердні опікуни. Щодо поняття *аль-ахбар*, воно позначає впливових, провідних учених, вчення яких були авторитетними і які були відомими через поширення істини серед свого населення. Ті, яких описували як *раббанійюн*, тобто, які мають вищий статус, ніж рабини, або *ахбар*, були широко відомими, дуже рішучими особистостями, наділеними розумінням того, як вести людей, керувати їхніми справами та служити їхнім інтересам. Як було сказано, вони були духовними наступниками Аарона, який прямував шляхом пророків. Було зазначено, що терміни *раббанійюн* і *ахбар* пов'я-

зані у двох аятах, наведених вище з сури «Трапеза», поняття *раббанійюн* з'являється самотійно в сурі «Родина Імрана», 3:146.

4) Концепція курсі

Корінь *к-р-с* означає процес акумулювання, збирання чи накопичення на вершині чогось. Від цього кореня ми виводимо іменник *курраса* (мн. - *караріс*), що означає зошит або блокнот, який складається зі сторінок, розташованих стосом. Іменник *курсі* (мн. - *карасін*) може вказувати на знання, або місце, крісло, трон або ліжко. Дієслово *інкірас* означає застосовувати або присвячувати себе чомусь, іменник *кірс* позначає звалені руїни або залишки, а також причину або виток чогось; водночас *карраса* означає повторення чи інтонацію.

Термін *курсі* зустрічається двічі у Корані у двох різних значеннях. В одному з цих випадків він означає знання, як ми бачимо в сурі «Корова», 2:255, *курсі* Господа, а саме Його знання чи закони охоплюють небеса та земля. У другому випадку, і дотримуючись лексичного визначення *курсі* як чогось твердого, на якому хтось сидить, слово використовується для позначення трону Соломона (сура «Сад», 38:34).

Зрештою, було запропоновано, що слово *курсі* відноситься до небесної сфери, яка охоплює небесні тіла.

5) Концепція асара

Корінь *а-с-р* охоплює три первинні значення: (1) презентація чогось; (2) згадки про щось; (3) залишковий ефект чогось. Слово *асару* (мн. - *асарат*) позначає нагадування або тривалий ефект. Слова *усра*, *ма'сара* і *ма'сура* позначають почесні вчинки, наслідки яких

передаються з покоління до покоління. Слово *асар* означає те, що залишається від чогось - слід або ефект, іменник *уср* означає поріз, іншими словами, слід, який залишається від рани, яку залікували, і іменник *іср* означає екстракт топленого масла. В аналогічному ключі слово *асар* може означати протрузію на копиті верблюда, що залишає сліди, по яких можуть йти інші, в той же час іменник *асіра* позначає в'ючну тварину, копита якої залишають великі сліди.

Похідні кореня *а-с-р* зустрічаються в 31 місці в Корані та у чотирьох різних значеннях: (1) Довгостроковий вплив або спадщина. У сурі «Той, Хто дарує прощення», 40:21, розповідається про колишні народи, тривалий вплив яких (*асар*) на Землю був більшим, ніж у інших (див. сура «Ромеї», 30:9). У сурі «Йа. Сін», 36:12, Господь говорить про те, як у Судний день, Він записує те, що люди «лишили по собі» (*асарахум*). (2) Йти слідами. Сура «Вишикувані», 37:70, критикує язичників за те, що вони йшли слідами (*асаріхім*) своїх предків. (3) Перевага. Сура «Зібрання», 59:9, хвалить тих, хто пропонує іншим притулок від шкоди і «визнають їхню перевагу» (*йу'сіруна 'ала анфусіхім*). (4) Особлива послуга. Сура «Юсуф», 12:91, розповідає про те, як брати Юсуфа, до того, як дізналися про його високу посаду у Єгипті, проголосили: «Клянемося Аллагом! Він віддав тобі перевагу, а ми були грішниками!» (*ла кад асарака Аллагу 'алайна*).

Дієслово *асара* позначає дію передачі чогось або поширення його, особливо вчення та знання. Слово *асара* позначає місце, про яке було сказано або написано і яке впливає на наступні покоління, у свою чергу, вислів *асаратін мін їлм* (дослівно, «пережитки знань» - сура «Аль-Ахкаф», 46:4) може також використовуватися для позначення вченого з тривалою, ефективною спадщиною.

6) Концепція кабас

Корінь *к-б-с* у своєму первісному значенні використовується відносно вогню і потім використовувався у відповідних метафорах. Щодо знань ми можемо сказати, що людина *іктабаса 'ілман*, тобто вона шукає або знаходить знання, або вона передає або ділиться знаннями з кимось іншим (*акбасаху 'ілман*). Цей корінь зустрічається тричі в Корані. Сура «Та Га», 20:10, описує як Муса побачив вогонь, він сказав своїй сім'ї, що зможе принести їм «від нього (вогню) головню» (*мінха бікабасін*; сура «Мурахи», 27:7). З сури «Залізо», 57:13, ми дізнаємося, що в Судний день лицеміри скажуть віруючим: «Зачекайте, ми позичимо у вас світло» (*унзуруна нактабіс мін нурікум*). Тому вихідне значення кабас було з вогнем, а потім його значення розширилося метафорично і охопило керівництво і світло.

7) Концепція русух

Початкове значення кореня *р-с-х* стосувалося твердості, укоріненості та проникнення у ґрунт. Відносно течії або водойми, дієслово *расаха* означає те, що вода вичерпалася через проникнення в ґрунт. Прикметник *расіх* означає стабільний, міцно вкорінений або добре обґрунтований. Тому *аль-русух фі аль-'ілм*, або хороша підкованість знаннями, позначає охоплення знань, засноване на встановлених та надійних свідченнях та/або незаперечних доказах. Слово *расіх* двічі зустрічається у Корані. Сура «Родина Імрана», 3:7, звертається до тих, хто «утверджені в знаннях» (*аль-расіхун фі аль-'ілм*), водночас сура «Жінки», 4:162, використовує термін аналогічним чином. Абу 'Амр наводить вислови Аль-Мубаррада, кажучи, що «ті, хто глибоко вкорінений у знання, - це ті, хто навчаються разом». Згідно з Аль-Мубаррадом, тільки ті,

хто вивчив Коран напам'ять, може вважатися глибоко вкоріненим у знання, в той же час Ібн 'Аббас тлумачить вислів «*аль-расіхун фі аль-'їлм*» у сурі «Родина Імрана», 3:7, як «ті, які повністю усвідомили знання, настільки, що ніщо не може змусити їх засумніватися».

8) Концепція саййід

Слово саййід походить від кореня *с-й-д*, що означає керувати/керувати. Це значення, своєю чергою, походить від факту, що *саййід* – це ті, хто править чи керує більшістю людей – тобто звичайними людьми (*савад аль-нас*). Слово *саййід* (мн. - *саду*) використовується для позначення лідера, господаря, правителя або, загалом, того, хто є проникливим, розуміє і має багатство і сприятливий вплив. Термін *саййід* зустрічається три рази в Корані для позначення імператора, який є великодушним і знаючим. (1) У сурі «Юсуф», 12:25 слово використовується для позначення чоловіка. (2) Сура «Військові загони», 33:67, використовує форму множини, *сада*, у значенні «лідери». (3) Знатний чи видатний серед людей. У цьому значенні це слово використовується в сурі «Родина Імрана», 3:39, щодо пророка Ях'ї (Іоана Хрестителя).

9) Концепція худжджа

Корінь *х-дж-дж* охоплює чотири основні значення: (1) намір – особливо, намір досягти даної мети або пункту призначення. З цього ми виводимо іменник *махаджджа*, який може означати місце призначення, місце паломництва, храм або шлях, а також іменник *хадж*, або паломництво до Мекки. (2) Сперечатись або дискутувати з (*хаджаджжа*). З цього дієслова ми виводимо іменник *худжджа*, що означає докази, відомості

на користь цієї позиції. (3) Вилична кістка, яка в арабській мові зустрічається як *хіджадж*. (4) Відступ або відхід згадується як *хаджхадж*. З ним пов'язане слово *міхджадж*, що означає дискусійний.

Похідні кореня *х-дж-дж* зустрічаються 20 разів у Корані у двох різних значеннях. Перше з них – ворожість чи опозиція. Це значення ми знаходимо в сурі «Корова», 2:139, в якій християн та юдеїв запитують: «Невже ви сперечатиметесь із нами про Аллага?» (*а тухаджджунана фі Аллаг*). Аналогічно, у сурі «Родина Імрана», 3:66 сказано: «А чому ж зараз ви не сперечаетесь (*хаджаджтум*) про те, що вам не відомо (*фіма лакум біхі 'ілм*)? І друге – переконливий доказ. Це значення знаходимо в сурі «Худоба», 6:149, яка нагадує нам, що «Аллагу належить переконливий доказ!» (*фалілагі аль-худжджату аль-баліга*). Подібним чином, зведення того, хто помічено у протиправних діях, не має достовірності. Як ми читаємо в сурі «Рада», 42:16: «Докази тих, які сперечаються про Аллага (*йухаджджуна фі Аллаг*) після того, як Йому вже відповіли (*мін ба'ді ма устуджиба лаху*), марні перед Господом їхнім. Гнів упаде на них, чекає на них суворе покарання! (*худжджатухум дахідатун Інда раббіхім*)». Мета кожної сторони переконати іншу сторону в тому, про що йде дискусія, і все, наведене на користь заяв будь-якої сторони, називається *худжджа*, навіть якщо воно є недостовірним, як ми бачили в цитаті вище із сури «Рада», 42:16 («докази ... марні перед Господом їхнім – *худжджатухум дахідатун*»).

Існує два різні типи *худжджа*. Один з них, іменований переконливим доказом (*худжджа ікна'ійя*), корисний для людей, які не можуть впоратися зі складними раціональними доказами, і може призвести їх до впевненості, надаючи багато типів доказів. Другий тип, названий *худжджа бурханійя*, є встановленим

аргументом, заснованим на незаперечних відомостях. Приклад цього типу доказу зустрічаємо в сурі «Пророки» (21:22): «Якби були інші боги, крім Аллага, то [небеса і земля] зруйнувалися б. Аллаг, Господь трону, пречистий від того, що Йому приписують!» Якби існувало безліч божеств, вони б у своєму змаганні за контроль над усім сущим привели Всесвіт у стан повного хаосу. Однак, якщо ми визначаємо «Бога» як Сутність, яка має абсолютну силу, то не існує жодного альтернативного божества, яке б змагалось за контроль і владу з Єдиним Богом.

10) Концепція бурхан

Корінь цього дієслівного іменника – *б-р-х-н*, що означає встановити доказ чогось. Дієслово *абраха* також означає підтримати доказ.

Термін *бурхан* зустрічається в Корані вісім разів у чотирьох різних значеннях: (1) Прояв істини. Ми читаємо в сурі «Жінки», 4:174: «О люди! Прийшов до вас доказ від Господа вашого! І зіслали Ми вам світло ясне!». І в сурі «Юсуф» 12:24, ми дізнаємося, що коли його намагалася спокусити дружина його господаря, він би піддався, «якби не побачив знак від Господа свого» (*бурхана раббіні*). (2) Відомості. Ми читаємо в сурі «Віруючі», 23:117, що немає свідчень (*бурхан*) існування іншого бога, крім Аллага. (3) Ознаки божественно гарантованої влади. У сурі «Розповідь», 28:32 ми читаємо, що після надання Мусі можливості здійснити два типи чудес перед Фараоном, Господь згадує ці «два докази» (*бурханан*), зокрема те, що Муса приніс божественне послання.

Іменник *бурхан* у моделі *фу'лан* містить корінь *б-р-х*, що означає ставати білим. Слово *бурхан* вказує на найнадійніші з усіх відомостей і позначає безком-

промісну істинність. Згідно з вченими в галузі принципів юриспруденції, *бурхан* є тим, що відокремлює істину від брехні, чітко від порочного.

11) Концепція султан

Це слово походить від кореня *с-л-т*, який повинен стосуватися сили, енергії, влади та панування. Слово *султан* може означати потужний аргумент або доказ, або силу монарха або правителя. *Султан* чогось є його силою або могутністю. Як дієслівний іменник, *султан* не існує в множині. Стосовно правителя, то його множина – *салатін*. Слово *султан* зустрічається 35 разів у Корані в двох різних значеннях: (1) Сила та влада. Сура «Ібрагім», 14:22 використовує дане слово в цьому значенні, коли говорить, що в Судний день сатана зізнається своїм попереднім послідовникам: «Я не мав над вами влади» (також див. Коран, 34:21). (2) Доказ або стверджувальне свідчення. Воно використовується в цьому значенні в сурі «Юнус», 20:68, а також в 28 інших місцях. Слово *султан* використовується в значенні свідчення або доказу (*худжджа*) у зв'язку з силою, яка інколи застосовується до розуму та сердець населення через наведення потужних аргументів або свідчень, особливо якщо це освічені, проникливі віруючі люди. Стосовно використання цього слова для позначення керівної сили або суверенітету (*мульк*), слово *султан* вказує на владу Господа над Землею.

12) Концепція ая

Слово *ая* походить від кореня *а-й-й*, який може означати погляд або думку, або намір звернутися до конкретної особи. Іменник *ая* означає знак. За Аль-Асмаї, *ая* людини – це його особистість. Тому в прикладі, наведеному Аль-Халімом, якщо ми говоримо, що

плем'я вийшло зі своїми *аятами* (множина слова *ая*), ми маємо на увазі, що воно виступило повністю, всіма своїми людьми (*хараджа аль-кавму бі аятіхім*). Слово *ая* також може використовуватися для позначення одиниці тексту Корану (мн. *аят*), уроку з моралі або часу.

Слово *ая* зустрічається 382 рази в Корані в наступних значеннях: (1) Знамення. «Серед Його знамень – те, що Він створив вас із праху» (Коран, 30:20, також потрібно подивитися Коран, 29:44). Такі «чудеса» або «знамення» дають людям доступ до більших або менших рівнів знань про Бога, залежно від їхніх можливостей або їхнього бажання мислити та вчитися. У протилежному, але пов'язаному сенсі сура «Поети», 26:128 згадує язичницькі вівтарі як «знамення» позбавленої сенсу дурості та ідолопоклонства. (2) Одиниця Корану. Слово *ая* може стосуватися будь-якого вислову з Корану, який повідомляє Божественний припис, чи то цілої сури чи її частина. Слово *ая* також може використовуватися для позначення кожної з одиниць, позначеної цифрами в тексті Корану. Це значення бачимо в сурі «Родина Імрана», 3:7 і «Схилена на коліна», 45:8. (3) Чудо. У сурі «Розповідь», 28:36 згадуються чудеса, створені Мусою, - *аят*. (4) Знамення милості Господа. Ісус згадується в сурі «Мар'ям», 19:21 як *ая*. (5) Припис чи заборона. Це значення можна побачити в сурі «Корова», 2:187.

13) Концепція джідал

Значення цього слова пов'язане з коренем *дж-д-л*, який означає зростаюча конкуренція або опозиція. Іменник *адждал* – назва яструба, а іменник *джадал* може означати злість опозиції. Дієслово *джадала* означає процес тугого сплітання або скручування, а також укріплення та ріст зернових. Крім того, вислів

джаддалаху (пас. ф. - *інджадала, таджаддала*) означає: «він повалив його на землю» (*сара'аху 'ала аль-джідала*).

Похідні кореня *дж-д-л* зустрічаються в Корані 29 разів у значенні суперечок, дебатів та обговорень. Сура «Грім», 13:13 говорить про тих, які «сперечаються про Нього»; у сурі «Корова», 2:197 сказано, що ті, які здійснюють паломництво в Мекку, повинні утримуватися від суперечок (*джідал*), а сура «Печера», 18:54 описує людину як таку, котра «надто багато сперечається» (*аль-інсану аксара шай'ін джадалан*). Сура «Бджоли», 16:125 закликає Пророка сперечатися (*джаділ*) з тими, хто не погоджується з ним, у люб'язній формі. Діалог або дискусія з метою переконання можуть бути пов'язані з процесом зв'язування або «сплітання» аргументів разом таким чином, щоб вони були достатньо сильними для того, щоб опонент змінив свою думку.

14) Концепція су'ал

Корінь *с-'л* охоплює питання або запиту. Похідні цього кореня зустрічаються 128 разів у Корані в наступних значеннях: (1) Запит на правову норму. У сурі «Корова», 2:189 ми читаємо, що «Тебе запитують про молодий місяць» (*йас'алунака 'ан аль-ахіллах*). (Див. також Коран, 2:215, 217, 219 і 220). (2) Прохання про допомогу – жебрацтво. У сурі «Ранок», 93:10 людина, яка просить матеріальної допомоги, позначається активним дієприкметником *са'іл*, «той, хто просить». (3) Мольба. Слово *са'іл* також означає звернену до Бога мольбу (див. Коран, 70:1). (4) Петиція, запит чи прохання. Коли Нух просить Господа захистити свого невіруючого сина від великого потопу, Бог говорить Нуху, щоб він не просив Його про те, що він не знає (*ла тас'алні ма лайса лака біхі 'ілмун* – сура «Гуд», 11:46). Це слово використовується в аналогіч-

ному значенні в сурі «Милосердний», 55:29, яка описує те, як все відчуєває потребу в Господі (див. Коран, 51:19). (5) Притягувати до відповідальності. Це значення слова використовується в сурі «Загорожі», 7:6, у якій Бог заявляє: «Ми неодмінно запитаємо тих, до кого приходили посланці (*фаланас'аланна аль-лазіна урсіла ілайхім*). Ми неодмінно запитаємо й самих посланців! (*ва ланас'аланна аль-мурсалін*)». (6) Обговорювати між собою (Див. Коран, 78:1). Дієслівний іменник *су'ал* означає процес пошуку знань або спосіб їх отримання. Нас закликають шукати знання таким шляхом (див. Коран, 21:7). Аналогічно, він може означати процес прагнення до матеріального благополуччя або засобу його отримання (див. Коран, 51:19). Було б суперечливим, якщо б Всезнаючий Бог прагнув до знань. Тому коли прохання висловлюється Господом, його ціль полягає в тому, щоб закликати, попередити людину про щось, або стимулювати її визнати, довести або зробити щось. У сурі «Трапеза», 5:116, наприклад, розповідається про те, щоб Бог запитав у Іси, сина Мар'ям, чи сказав він людям поклонятися йому самому та його матері як божествам, окрім Господа. Насправді, Бог запитав це не для того, щоб отримати знання, а для того, щоб повідомити людям про щось, засудити людей за хибні вчення та закликати їх визнати істинну доктрину.

Питання містить побажання. Проте, якщо побажання (*умнійа*) повинне стосуватись надії на виконання чогось, що людина вважає можливим, питання (*су'ал*) включає прохання про відповідь. Риторичне питання може бути абсолютно ідентичним відповіді на нього. Проте у випадку питання, яке задають для того, щоб дізнатися щось або отримати керівництво, вчитель людини буде схожим на лікаря, який бореться за одужання хворої людини. У цій ролі він звертає ува-

гу на те, що вимагає хвороба, а не на те, що говорить пацієнт. Запитуючи, такий вчитель може стриматись від надання інформації, яку вимагає людина, і замість цього надати інформацію, яку людина повинна була вимагати і яка дійсно потрібна людині. Деякі називають цей підхід «підходом мудреців». Коли використовується цей підхід, відповідь буде більш загальна, ніж питання. У сурі «Та Га», 20:17-18, наприклад, Господь запитує Мусу про те, що він тримає в своїй правій руці. На це Муса відповідає: «Це – моя палиця. Я спираюся на неї, збиваю листя для своїх овець і для іншого вона годиться». У сурі «Поети», 26:70-71, ми читаємо, що Ібрагім питав свого батька та його народ про те, кому вони поклоняються. На це вони відповіли: «Ми поклоняємося ідолам». Потім, начебто щоб розсердити Ібрагіма, вони додали: «...цілком віддані їм!»». Відповідь на питання з наданням більшого обсягу інформації, ніж вимагалось, може мотивувати до дій того, хто питав. Ця ситуація продемонстрована в сурі «Загороджі», 7:113-114, в якій чаклуни Фараона запитують його, чи будуть вони винагороджені, якщо переможуть Мусу, і він відповів: «Так, і ви будете одними з наближених!». У деяких ситуаціях відповідь може бути більш лаконічною, ніж очікував той, хто запитував, в той же час, в інших випадках, людина взагалі може не відповісти на запитання, особливо якщо питання поставлене не з метою дізнатися, а просто через впертість.

15) Концепція джаваб

Корінь з трьох букв *дж-в-б* охоплює два первинні значення. Перше – проколювання, проникнення чи перетин. Ми можемо сказати: «*джубту аль-арда*» («Я перетнув територію»). У цьому випадку дієслівним іменником буде *джаваб*, а активним дієприкметником – *джа'іб* чи *джавааб*. Друге значення – відповідати на

те, що було сказано. Ми можемо сказати: «*Аджабаху*» («Він відповів йому»). З цього кореня ми виводимо іменники *джаваб* (відповідати), *джа'ба* (мн. джава'їб), що означають несподівані або надзвичайні новини, дієслово *джаваба* (дієслівний іменник *муджаваба*), що означає відповідати на або співпрацювати з, і *та-джаваба* (дієслівний іменник *таджа*), що означає бути відповідальним чи гармонійно взаємодіяти. Інші похідні включають дієслово *істаджваба* (дієслівний іменник *істіджваб*), що означає допитувати, *істаджа-ба* (дієслівний іменник *істіджаба*), що означає відповідати на (молитву).

Похідні кореня *дж-в-б* зустрічаються 43 рази в Корані у таких сенсах: (1) Розрізати чи проникати. У сурі «Зоря», 89:9, ми читаємо про самудитів, «які розсікали скелі в долинах» (*джабу аль-сахра бі аль-вад*). (2) Давати відповідь, відповідати чомусь. Господь говорить про Себе в Корані, 2:186: «Я – близький, і Я відповідаю на заклики того, хто кличе Мене» (*да'ва-та аль-да'ї іза да'ані*). Дивитися також суру «Юнус», 10:89. (3) Підкорятися. У сурі «Аль-Ахкаф», 46:31, сказано: «Дайте відповідь тому, хто закликає до Аллага» (*Аджібу да'іа Аллагі*). (4) Відповідь питанням (*джаваб*). Потрібно звернути увагу на суру «Загорожі», 7:82.

Якщо питання, згадане в Корані, вже ставили пророку, то відповіді передувало керівництво, скажи (*кул*) без *фа* перед ним. У сурі «Нічна подорож», 17:85, наприклад, нам розповідають, що люди запитали Пророка про природу душі і він отримав керівництво відповісти їм, яке містило слово *кул* ...: «Скажи ...» (Див. також Коран, 7:187). В іншому місці наводиться питання, яке ще не ставили, тому теперішній час, використаний у Корані, насправді вказує на майбутнє. У сурі «Та Га», 20:105, наприклад, ми читаємо: «Тебе запитую-

ють про гори. Скажи...» У цьому випадку керівництву Бога про те, що відповісти, передує *фа*, що означає те (*факул*). Його значення таке: «Якщо вони запитають тебе... то скажи».

16) Концепція *фатва*

Корінь, що складається з букв *ф-т-й*, має два базові значення. Перше – молодість, новизна і свіжість, від якого ми виводимо іменник *фата* (мн. *фітйа* або *фітйан*), що означає молодь або молодий верблюд. Друге – уточнення правової норми. Дієслово *афта* використовується для опису дії юриста, який виносить рішення щодо правового питання або проблеми.

Похідні кореня *ф-т-й* зустрічаються 21 раз у Корані у двох різних значеннях. (1) Молода людина, юнак. У сурі «Пророки», 21:60, ми читаємо про Ібрагіма, якого люди називали «юнак» (*фата*), який виступав проти їхніх богів. (2) Уточнення правової норми. У сурі «Жінки», 4:127 слово *афта* використовується в сенсі надання правової норми, і сказано, що Сам Бог винесе людям рішення (*Аллагу йуфтікум*) щодо цих жінок того часу. Це друге з цих значень, яке цікавить нас у цьому контексті.

Дієслівна форма *ф-т-й* зустрічається 11 разів у Корані у сенсі пошуку знань та розуміння певної проблеми чи питання. Саме в цьому значенні це слово використовується в сурі «Юсуф», 12:43, де після містичного сну, король попросив свою знать пояснити його, сказавши *афтуні фі руйая*: «Пояснить моє бачення». Слово *фатва* використовується для позначення відповіді, даної правознавцями, щодо проблематичної правової теми, а дієслівний іменник *іфта'* позначає процес надання такої відповіді.

17) Концепція байан

Корінь б-й-н охоплює дієслово *бана/ябіну*, що означає процес поділу або віддалення одного предмета від іншого, або викриття, роз'яснення або подання. Інші дієслівні похідні включають *абана*, *байяна*, *істабана* і *табайян*, а слова *байан* і *тібян* (див. Коран, 16:89) є дієслівними іменниками з таким же коренем.

Похідні цього кореня зустрічаються 258 разів у Корані у наступних значеннях: (1) піддавати щось довгим, ретельним роздумам. У сурі «Кімнати», 49:6, Господь каже віруючим: «Якщо до вас із якоюсь звісткою прийде нечестивець (*ін джа'акум фасікун бі наба'ін*), то спробуйте все прояснити (*фа табаййану*)». (2) Відомості та докази. У сурі «Корова», 2:185, використовується іменник у множині *баййїнат* у значенні «ясних знамень», встановлених у Корані (дане слово в однині наведено в сурі «Худоба», 6:57). (3) Роз'яснювати чи заявляти. У сурі «Ібрагім», 14:45, Господь говорить тим, хто чинив опір Його посланню: «Вам зрозуміло (*табайян*), як Ми вчинили з ними, і Ми наводили для вас притчі». (4) Ставали помітними.

У місяць Рамадан мусульмани можуть їсти і пити, поки не зможуть «відрізнити нитку білу від нитки чорної – до світанку» (*хатта йатабайяна... аль-хайту аль-абйаду міна аль-хайті аль-асваді*) (Коран, 2:187). (5) Зрозумілий. Одрокровення Бога полягають у наступному: «Ми зіслали вам ясні знамення» (*аятин мубайїнатін*) (Коран, 24:34). (6) Можливість самовираження. У сурі «Милосердний», 55:4, ми читаємо, що Бог «...навчив ясно розмовляти» (*алламаху аль-байан*).

Чотирилітерна форма з'являється разом з хамза на початку (*абана*) або з подвоєним другим приголосним (*байян*), в той же час трилітерна форма не з'являється в Корані в сенсі одрокровення або роз'яснення. Навпаки, ми бачимо чотирилітерну (*абана*, *баййана*) і

п'ятилітерну (*табайян*) форми в минулому і теперішньому часі. Ми також бачимо активний дієприкметник *мубаййін* у сурі «Світло», 24:34, і в сурі «Розлучення», 65:11. Щодо наказового способу, воно з'являється лише три рази у формі *табайян* (двічі в сурі «Жінки», 4:94, і один раз в сурі «Кімнати», 49:6).

Інший активний дієприкметник, виведений від цього кореня, - *мубін* (від дієслова *абана / юбіну*), що означає ясний або явний. Наприклад, сура «Юсуф», 12:1, описує одкровення Корану наступним чином: «Це – знамення Писання ясного!» (*мубін*). Дієслівна форма *табайян* зустрічається 18 разів як у минулому часі (сура «Савське царство», 34:14), теперішньому часі або в наказовому способі.

Дієслівний іменник *байан*, яке використовується у значенні відкриття чи роз'яснення чогось, є більш загальним за змістом, ніж слово *нутк*, яке використовується виключно щодо людських істот, а не інших створінь. Процес роз'яснення, закладений у *байан*, може містити як мова, і дії. Мова може називатися *байан*, оскільки вона відкриває сенс, який людина мала намір донести. У сурі «Воскресіння», 75:19, Господь заявляє, що Він є Єдиним, Хто пояснюватиме Коран, кажучи: «А далі Нам належить пояснити його» (*'алайна байануху*). Насправді все, що уточнює загальне або роз'яснює незрозуміле, чи то мова чи дія, може вважатися типом *байан*. У сурі «Родина Імрана», 3:138, наприклад, події з минулого описані як *байан* або «правильне керівництво».

Існує п'ять різних шляхів, у яких процес *байан* може мати місце за допомогою мови та дії. Перший тип називається як *байан алтакрір*, чи дія, яке роз'яснює і підтверджує значення чогось, що було сказано. У сурі «Аль-Гіджр», 15:30-31, ми читаємо, що коли Бог наказав ангелам поклонитися перед Адамом, усі зро-

били це, крім Ібліса. Своїм вчинком ангели підтвердили примусовий характер того, що Господь наказав. Цей тип *байан* також продемонстрований в сурі «Худоба», 6:38, в якій згадуються птахи, що літають на крилах. Це підтвердження дослівного значення того, що було сказано у зв'язку з можливістю того, що висловлювання може бути метафоричним, оскільки можна сказати, наприклад, що людина «літає з ентузіазмом» або щось таке. У сучасному контексті посилення на крила птиці підтверджує, що тут йдеться про буквальний, а не фігуральний політ. Другий тип називається *байан аль-тафсір*, або іншими словами, тлумачення або пояснення слів, значення яких може бути незрозумілим через використання омонімів, загальних чи двозначних формулювань. Третій тип позначається як *байан аль-тагйір* і означає акт зміни значення слова чи висловлювання у вигляді висування умов, винятків чи уточнень. Четвертий тип відомий як *байан аль-табділ* та аналогічний анулюванню. І п'ятий – *байан аль-дарура*, або уточнення за потребою. Цей тип байан є уточненням, яке має місце, незважаючи на замовчування питання через якусь необхідність в навколишньому контексті.

У свою чергу, *байан аль-дарура*, або уточнення за необхідністю, поділяється на чотири підтипи: (1) Той, що виділяється не лише тим, що сказано, а й тим, що не було проговорено. Наприклад, у сурі «Жінки», 4:11, в якій обговорюються права на спадщину та її розподіл, розповідається: «А якщо він не залишив дитини і його спадкоємцями є батьки, то його матері належить третина спадку». Хоча цієї інформації немає в тексті, ми можемо зробити висновок за допомогою *байан аль-дарура*, що частина, що залишилася, належить батькові. Ми робимо такий висновок не просто на підставі замовчування частки батька, а на підставі

обов'язкового аналізу того, що було сказано про потребу розподілу спадщини. (2) Те, що стає зрозумілим за допомогою визначення чи уточнення людини, яка говорить або пише на цю тему. (3) Те, що показує потребу захисту покупця від шкоди. (4) Те, що роз'яснено виходячи з значення лінгвістичного контексту. Наприклад, ми можемо сказати: «Я винен йому сто три дірхами» (*лаху 'алайя мі'атун ва саласату дарахім*), «три сукні» (*саласату асвабін*), «коні» (*афрасін*) і т.д. Вислів саласату дарахім, «з дірхами», пов'язане словом «ва» з попереднім *мі'атун* (сто), дає зрозуміти, що число 100 пов'язане з дірхами, а не з сукнями чи конями. Навпаки, якщо людина сказала: «103 сукні» (*мі'атун ва саласату асвабін*), то фраза «три сукні» (*саласату асваб*) буде пов'язана словом «і» (*ва*) з попереднім *міатун*, або 100, і буде зрозуміло, що людина має на увазі 103 сукні, а не дірхама чи коней.

18) Концепція шарх

Трилітерний корінь *ш-р-х* позначає акт відкриття, виявлення, розширення та роз'яснення. Дієслово *шараха* може означати пояснювати або роз'яснювати, а посилена форма *шарраха* означає різати (сир, м'ясо і т.д.). Похідні кореня *ш-р-х* зустрічаються п'ять разів у Корані у сенсі поширення чи розширення. Якщо людина використовує дієслово *шараха* щодо грудей, воно позначає акт відкриття розуму і серця для отримання чогось, зокрема одкровення, знання істини та покірності Господу, і перетворення її на сховище мудрості, самовладання та сміливості. Дане слово використовується в цьому сенсі в сурі «Натовпи», 39:22, в якій йдеться про те, чиє серце відкрито для ісламу (*ман шараха Аллагу садраху ліл-іслам*) і хто отримав просвітництво (*фа хува 'ала нурин мін раббіні*). (Див. також Коран, 6:125; 20:25 та 94:1). Арабське слово *садр*, хоч і з анато-

мічного погляду означає груди, використовується для позначення в таких ситуаціях серця і розуму (Див. Коран, 11:45). Так можна побачити, що груди описуються як «фортеця» (*хісн*), в якій серце захищене від нападів диявольських сил.

Зрештою, слід зазначити, що дієслово *шараха* також може використовуватися для позначення акту відкриття когось диявольським впливам. Наприклад, сура «Бджоли», 16:106, розповідає про те, хто відкрив своє серце заперечення істини (*шараха біл-куфрі садран*). Дієслово *шараха* спочатку відноситься до фізичної дії, але використовується для метафоричного позначення духовних реалій.

19) Концепція *тафсір*

Трилітерний корінь *ф-с-р* позначає акт роз'яснення, відкриття або оприлюднення. П'ятилітерна дієслівна форма, *фасара* (дієслівний іменник *тафсір*) вважається синонімом дієслова *аввала* (дієслівний іменник *та'віл*), яке означає тлумачити, встановлювати те, що малося на увазі у проблематичній та двозначній мові. *Та'віл* є процесом визначення того, яке пояснення слова чи фрази відображає значення, яке мали на увазі у певному контексті. Слово *фаср* (або *тафсір*) означає дослідження води лікарем та акт винесення рішення щодо неї, а дієслівний іменник *тафсара* – процес діагностування хвороби. Іменник *тафсір* зустрічається один раз у Корані в сурі «Розрізнення», 25:33, в якій Бог гарантує Пророку, що Він надасть йому в Корані «найкраще тлумачення» (*ахсана тафсіран*). Аналогічно, все, через що ми приходимо до того, що означає щось, позначається як *тафсара*. Різниця між *та'ріф* та *тафсір* полягає у тому, що *тафсір* – це пояснення слова чи вислову з використанням термінів, які краще сприймаються та більше відомі. Щодо різниці між

тафсір та *та'віл*, то *тафсір* діє на рівні очевидних значень понять чи слів, а *та'віл* – на рівні прихованих чи символічних значень.

20) Концепція хікма

Корінь *х-к-м* означає акт обмеження чи перевірки. Від цього кореня ми виводимо іменник *хукм*, або правило, яке спочатку означає обмеження поганого за допомогою запобігання несправедливості. Аналогічно, іменник *хікма*, який зазвичай перекладається як мудрість, означає попередження невігластва. Активний дієприкметник *хакім*, чи правитель, означає того, хто виконує юридичні рішення (*ахкам*, одн. – *хукм*). У більш загальному розумінні слово *хікма* пов'язане зі справедливістю (*'акль*), знаннями (*'ілм*, великодушністю (*хілм*), пророцтвом (*нубувва*) і посланими писаннями. Дієслово *ахкама* більш менш синонімічний з дієсловом *аткана*, що позначає керувати, робити вміло і належним чином, або робити щось настільки яскравим і сильним, що його не можна використовувати в чужих цілях або применшити його роль. Відповідно, мова, описана за допомогою похідного прикметника *мухкам*, є двозначною промовою, слова та значення якої піддаються сумнівам чи коливанням.

Похідні кореня *х-к-м* зустрічаються 11 разів у Корані у п'яти різних значеннях: (1) Засоби застереження. У сурі «Корова», 2:231 Господь закликає людей серйозно сприймати одкровення: «Він зіслав вам із Писання та мудрості, щоб повчати вас» (*ма анзала алайкум мін аль-кітабі ва аль-хікматі йа'ізукум біхі*). (2) Розуміння та знання. Говорячи про Іоанна Хрестителя (Яхья), Господь говорить у сурі «Мар'ям», 19:12: «І дарували Ми йому мудрість (*атайнаху аль-хукм*) іще в дитинстві». Також Господь заявляє в сурі «Жінки», що Він гарантував: «Але ж раніше Ми дарували роду Ібрагіма

Писання та мудрість (*аль-кітаба ва аль-хікма*) і дарували їм велику владу!» (Див. також Коран, 2:269). (3) Акт видання рішення з правових питань. Господь наказав Пророку (Коран, 5:42): «Якщо відвернешся ти від них, то не зашкодять вони тобі ніяким чином» (*фа ін хакамта, фахкум байнахум бі аль-кіст*).

Слово *хакім*, що означає «мудрий» або «мудра людина», охоплює кілька різних значень. Одне з них – вчений чи освічена особистість, кажуть, що для того, щоб бути названим *хакімом*, потрібно поєднувати знання з діями. Як написано в сурі «Пояснені», 41:33: «Чиї слова прекрасніші за слова того, хто закликає до Аллага, робить добро й говорить: «Воістину, я – один із відданих Йому?»» Інше значення – той, хто досконало володіє своєю майстерністю (*ахкама*). Третє значення слова *хакім* – заявляти чи пояснювати. Виходячи з початкового значення кореня *х-к-м* припинення або запобігання, воно почало використовуватися для позначення регулювання точності знань та дій за допомогою безпосереднього аналізу значень речей та типу точного спостереження, що надходить із накопиченим досвідом. Колись араби називали свою знать *хукама* чи мудреці, визнаючи їх обґрунтовані умовиводи, обачність та сумлінність. Аль-Хакім – одне з 99 імен Аллага, який нічого не залишає поза увагою і який контролює, регулює та керує Всесвітом зі Своєю всемогутньою силою та знаннями (Коран, 5:118; 6:18). У цьому сенсі слово *хакім* більш менш синонімічне з *хукм*, що означає правитель, хоча термін *хукм* (управління, керівництво, судження) ширше, ніж *хікма* (мудрість).

Запропоновано визначення *хікма* як знання речей такими, якими вони є. Щоб вважатися *хікма*, знання повинні супроводжуватися врівноваженими прагненнями і діями, тобто з уникненням надлишку

та зневаги. Це збігається з тим, що відповідно до думки більшості вчених, *‘ilm* є не просто абстрактним розумінням, а рівновагою між знаннями та діями, коли ті чи інші мають першість залежно від природи ситуації.

Далі наводиться огляд термінів Корану, що відповідають концепції *‘ilm* у її різних аспектах. Інші терміни могли бути включені, але щоб не перенасичувати дослідження, я вирішив просто згадати їх без детального обговорення. Ці додаткові терміни включають: *‘ilm* (інтелект, розуміння), *ruh* (обачність, зрілість, чутливість), *lutf* (витонченість), *ixsan* (чеснота, дії для користі інших) та *inas* (сприйняття, проникливість, спостереження), *hawf* (страх), *xihi* (розуміння) і *inaba* (повернення, повторення), *fasa* (красномовство, вправний усний вислів) і *lahn* (граматична некоректність), *alan* (публічне розголошення), *istikhraj* (витяг, дедукція) і *hasha* (ставати зрозумілим). Всі вони тим чи іншим чином пов’язані з промовою та інформацією, поданою слухачеві чи читачеві.

21) Концепція *худа*

Корінь, що складається з літер *х-д-й*, має два основні значення. Перше – це керівництво шляхом, з активним дієприкметником, *хадін*, що означає того, хто йде попереду інших, щоб показати їм шлях. Як такі, іменники *хідайя* і *худа*, що означає правильне керівництво, позначають протилежність помилки. Друге основне значення цього кореня – винагородження ласки, тобто подарунок (*хадійя*). Термін Аль-Хаді є одним із імен Господа (Коран, 22:54), який показує людям шлях знань, щоб вони могли сприймати та визнавати Його велич та Божественність.

Поняття *худа* з його різними загальними та спеціальними значеннями зустрічаються 316 разів у Ко-

рані. Сура «Корова», 2:5, розповідає про тих, які на шляху Господа їхнього» (*худан*). Також, у сурі «Корова», 2:120, Бог наказує Пророку: «Скажи: «Лише шлях Аллага – шлях прямий!»» (*інна худа Аллагі хува аль-худа*). Щоб зрозуміти різницю між худа і далала, керівництвом та помилкою, потрібно дивитися суру «Корова», 2:16. Дієслівну форму знаходимо в сурі «Рада», 42:52, в якій Господь каже пророку: «Воістину, ти ведеш до прямого шляху» (*ва інака ла тахді іла сіратін мустакім*) (Див. також Коран, 2:38; 20:50 (87:3; 72:2; 10:35; 28:56). У сурі «Мурахи», 27:41, зустрічається інша форма дієслова (*тахтаді, яхтадун*), що означає «дано нам раніше за неї і ми покірні».

Все вищезгадане використовує похідні *х-д-й* і тому обертається навколо понять керівництво та одкровення. При використанні в Корані, слово *хідайя* позначає акт гарантування розуміння та успіху, запобігання іншим від шляху помилки та настанови на шлях віри, яке, своєю чергою, веде до чесноти та благословення. Стосовно людських істот слово описує акт бланання і демонстрування іншим правильного шляху. Деякі застосовують слово *хадайя*, незважаючи на те, чи є зусилля по керівництву успішними чи ні, а інші застосовують його, тільки якщо зусилля були успішними, оскільки *хідайя* протиставляється далала, чи помилці.

Щодо керівництва, приписаного Господу, воно може мати одну з чотирьох форм. Перша форма – це та, яка гарантується кожній морально відповідальній людині у формі проникливості та здатності мислити (див. Коран, 20:50; 90:10). Друга – тип керівництва, даного пророкам через особливий Божественний заклик, одкровення Корану (Коран, 21:73; 6:90). Третій тип – успіх, який гарантується тим, хто дозволив собі підкоритись керівництву. І четверта форма – керівництво, що веде до Раю у наступному житті.

22) Концепція *іттіба'*

Корінь *т-б-* означає акт проходження або успіху. Похідні цього кореня зустрічаються 175 разів у Корані у восьми наступних значеннях: (1) Супровід. У сурі «Печера», 18:66 Муса запитує: «Чи можу я піти за тобою (*хал аттабі'ука*), щоб навчитися того, що дано тобі знати про прямий шлях?» (2) Настанова. У сурі «Йа. Сін», 36:21, ми читаємо настанову йти (*іттабі'у*) «за тими, хто не просить у вас винагороди та перебуває на прямому шляху» (*іттабі'у ман ла йас'алукум аджран*). (3) Визнавати. Людей закликають у сурі «Бджоли», 16:123: «Йди (*іттабі'*) за релігією Ібрагіма-ханіфа! А він не був багатобожником» (Див. також Коран, 5:48). (4) Проходження шляхом. Сура «Жінки», 4:115, говорить про тих, хто «буде суперечити Посланцю» (*гайра сабілі аль-му'мінін*) (Див. також Коран, 6:153). (5)

Сура «Корова», 2:102, негативно характеризує тих, хто брав участь (*ітата'у*) у певних диявольських практиках, поширених у дні Соломона (Коран, 4:157). (6) Застосування, поворот у напрямку. У сурі «Корова», 2:145 Господь говорить Пророку про те, як юдеї та християни не застосовували (*табі'у*) встановлений Ним напрямок молитви. (7) Підпорядкування. У сурі «Жінки», 4:83 Господь говорить віруючим, що якби не Його Милість та Милосердя до них, то вони, за винятком небагатьох, підкорялися б (*лайттаба'тум*) сатані». (8) Прагнення. Ми читаємо в сурі «Родина Імрана», 3:162 про тих, «хто йшов за благоволінням Аллага» (*ман іттаба'а рідван Аллаг*) (див. також Коран, 5:16). (9) Переслідування. Мусу попереджають у сурі «Поети», 26:52: «Вийди вночі разом із Моїми рабами, адже вас будуть переслідувати! (*іннакум муттаба'ун*)».

23) Концепція шура

Корінь *ш-в-р* має два основні значення: (1) встановлювати чи висловлювати щось; та (2) брати щось. Наприклад, ми можемо сказати: «*шурту аль-дабба*/я взяв в'ючну тварину», - а слово *мішвар* позначає шлях, вздовж якого ведеться тварина. Те саме слово може також використовуватися разом зі словом «мед», як у *шара аль-'асал*, або *ашара аль-'асал* (він викачав мед), де бджолиний вулик, з якого отриманий мед, називається *мішар*. Іншою дієслівною похідною є дієслово *шавара*, що означає радитися з кимось (див. Коран, 3:159). Значення походить від дієслова *шура* в сенсі брати, оскільки коли хтось радиться з іншою людиною, то він прагне «взяти/перейняти» її точку зору щодо тієї чи іншої теми. Аналогічно, дієслово *істшара/ясташіру* означає шукати поради, а слово *шура* може означати акт спільної наради (див. Коран, 42:38). Іменник *мусташір* може також позначати верблюда, і за допомогою цього слова можна відрізнити вагітну верблюдицю від невагітної. Дієслово *ашара/юшіру* може означати вказувати чи показувати своєю рукою, як у сурі «Мар'ям», 19:29.

24) Концепція фітра

Корінь *ф-т-р* позначає кілька різних понять. Зокрема, (1) відкриття та освітлення; (2) створення та новизна; (3) переривання посту; (4) гарантування чомусь особливої природи чи складу.

Похідні цього кореня зустрічаються 20 разів у Корані: (1) Створення. Це значення знаходимо у сурі «Юсуф», 12:101, в якій використовується активний дієприкметник для позначення Господа як Творця небес та землі (*фатір аль-самаваті валь-ард*). (2) Помилка чи недолік. Це значення знаходимо в сурі

«Влада», 67:3, яка розповідає нам, що ми не побачимо жодної «неспіврозмірності» (*футур*) у творінні Бога. (3) Вроджена структура чи темперамент. Сура «Ромей», 30:30, говорить про «вроджену якість, із якою Аллаг створив людей» (*фімрат Аллагі аллаті фатар аль-наса алайха*). (4) Розріз або розкол вздовж. У сурі «Розколювання» йдеться про те, що у День воскресіння небо «розщепиться» (*іза аль-сама'у інфатарат*).

25) Концепція хайй

Корінь, що складається з літер х-й-й мають два основних значення. Перше – бути живим, а інше – сором, сором'язливість чи скромність. Щодо першого значення кореня ми маємо похідні *хайа* (життя) і *хайаван* (тварина, жива істота, виведена від *хайайан*). Дощ іноді позначається як *хайй* через його зв'язок із життям Землі та її оновленням і підтримкою. Ясний шлях іноді називається як *тарік хайй*, а дієслово *хаййа/йахйа* є синонімом *істабану/ясіабіну*, що означає ставати ясним чи очевидним, або побачити, сприйняти, помічати.

Слова *хайй/ахйа* зустрічається 35 разів у Корані, *іхйа* (наводити в життя) - 50 разів, і *істахйа* - чотири рази. Воно зустрічає один раз у сенсі жити своє життя (Коран, 16:97), 44 рази – у сенсі привітання (*тахййа*), чотири рази – у значенні утримувати когось живим, щоб зробити полоненим (Коран, 2:49; 7: 127 та 7:141); 14:6) і двічі в сенсі бути живим (*хайй*) (див. Коран, 36:70; 6:122).

26) Концепція занн

Корінь, що складається з букв з-н-н насправді має два протилежні значення: визначеність і сумнів. Дієслово *занна/язунну* може бути синонімом дієсло-

ва *айкана/юкіну*, бути впевненим. Наприклад, у сурі «Корова», 2:249, сказано, що «ті, які були переконані (*алазіна язуннун*), що вони неодмінно зустрінуться з Аллагом» (*аннахум мулаку Аллаг*). Це використання дієслова часто зустрічається у Корані. З іншого боку, таке ж дієслово може означати сумніватися чи підозрювати. З цього значення кореня ми виводимо слово *зінна*, що означає підозру, побоювання чи звинувачення. Щодо дієслівного іменника, він може позначати знання або коливання між двома непідтвердженими переконаннями. (1) Обережна впевненість із богобоязливості. У сурі «Корова, 2:230 стверджується, що колишнє подружжя може знову зійтись, «матимуть намір (*занна*) дотримуватись обмежень Аллага». (2) Сумніви чи непідтверджені переконання. У сурі «Схилена на коліна», 45:32 наводиться висловлювання скептика про останню годину: «Ми лише маємо здогадки про це (*ін назунну ілла занна*) і ми не є впевненими» (*ва нахну би мустайкінін*). (Аналогічне значення можна знайти в сурі «Розривання», 84:14). (3) Параноїдальні чи порожні думки. Сура «Військові загони», 33:10, розповідає про тих, хто був при смерті на полі битви, кажучи: «Ось вони підійшли до вас і згори, і знизу. Забігали очі ваші, а серця підступили до горла, й ви почали говорити про Аллага різні здогадки» (*тазунна біллагі аль-зунуна*). Слова *занн* і *шакк* подібні за своїм значенням. Проте, слово *занн* передбачає те, що можливість одного сильно переважає над іншою. Особистість може мати причини вірити, що певні речі є істиною, хоча вона також допускає можливість того, що протилежне може бути правдою. Його переконання (*занн*) про те, що щось існує, можливість чогось відрізняє його від знань (*їлм*), а існування відомостей, що підтверджують дану можливість, відрізняє його від простих підозр (*шакк*).

27) Концепція *хасаб*

Корінь *х-с-б* пов'язаний із чотирма основними значеннями: (1) підрахунок або обчислення (*хасаба/юхсубу*); (2) міркування, оцінка або припущення (*хасаба/яхсібу* чи *хасіба/яхсібу*); (3) маленька подушка називається *хусбана* (мн. *хусбан*), і (4) хвороба, яка веде до збліднення шкіри та пошкодження волосся, людина, хвора на неї, називається *ахсаб*.

Похідні цього кореня зустрічаються 110 разів у Корані у п'яти різних значеннях: (1) Підрахунок чи обчислення. У сурі «Юнус», 10:5, використовується слово *хісаб* щодо виміру часу. (2) Притягнення до відповідальності. Це значення слова знаходимо в сурі «Розлучення», 65:8, в якій сказано про суворе покарання (*хісабан шадіда*) тих, хто ухилявся від Його керівництва. (3) Достатність. У сурі «Каяття», 9:129, Господь говорить Пророку сказати тим, хто відмовляється вірити: «Достатньо для мене Аллага! Немає бога, крім Нього, і на Нього я покладаюся! Він – Господь великого трону». (4) Той, хто відповідає за дії людських істот. Слово *хасіб* використовується у цьому сенсі щодо Бога у сурі «Жінки», 4:6. (5) Мислення, припущення. Дієслово *хасаба* використовується в цьому значенні в сурі «Павук», 29:2, та в сурі «Родина Імрана», 3:142. Ми читаємо в сурі «Родина Імрана», 3:37, що коли Закарія прийшов до Мар'ям у молитовню і знайшов їжу біля неї, джерело якої він не міг встановити, він запитав її, де вона її взяла і вона відповіла: «Це – від Аллага! Воістину, Аллаг наділяє, кого побажає – без відплати за це!» (*бі гайрі хісаб*). Вислів *бі гайрі хісаб*, який перекладається як «без будь-якого рахунку», можна розуміти в значенні того, що Господь гарантує, Він дає це, хоча людина цього не просила. Також його можна зрозуміти так: те, що дає Господь, Він не забирає на-

зад. По-третє, він може означати, що Господь дає більше, ніж люди можуть навіть виміряти.

28) Концепція *джахль*

Корінь *дж-х-л* має два основні значення. Перше протилежне знанням, а друге – нерухомості. З першого значення ми виводимо іменник *маджхал* (мн. *маджахіл*), що означає невідомий, недосліджений регіон або територія, *міджхала*, яке означає те, що веде до невігластва. Дієслівний іменник - *джахль* або *джахала*; дієслово *таджахала* означає прикинутися неосвіченим або нестачу знань, а активний дієприкметник, що означає «безграмотний», - *джахіль* або *джахуль* (мн. *джуххаль* або *джухала*). Самка верблюда без відмітних ознак називається *нака маджхула*; дієслово *істаджхала* означає вважати когось безграмотним та неосвіченим.

З другого значення ми виводимо іменник *міджхал*, яким називають кочергу, що використовується для перемішування вугілля. Аналогічно, вислів *істаджхалат аль-риху аль-гусна* означає, що вітер колише гілку.

Похідні кореня *дж-х-л* зустрічаються 24 рази у Корані. У всіх цих випадках вони тим чи іншим чином пов'язані з нестачею знань. У багатьох випадках недолік знань сприймається як навмисний і такий, що заслугує покарання (зокрема, у сурі «Корова», 2:67), але в деяких випадках навпаки. У сурі «Корова», 2:273 слово *джахіль* використовується в значенні «необізнаний», не маючи на увазі жодної критики. У сурі «Жінки», 4:17, стверджується, що Господь прийняв каяття тих, хто вчинив неправильно «через своє невігластво (бі *джахала*)». У сурі «Родина Імрана», 3:154, сказано про часи невігластва (*джахілія*), а в сурі «Натовпи»,

39:64, записані слова, якими пророк звертається до невіруючих: «Невже ви наказуєте мені поклонятися замість Аллага комусь іншому, о ви, невігласи?» (*айй-уха аль-джахілун*).

29) Концепція батіль

Корінь, що складається з літер *б-т-л*, означає відправлення чогось або короткочасність його перебування або тривалості (дієслово – *батала/ябтулу*, дієслівний іменник – *бутул*). Він часто використовується як протилежність до концепції істини. Активний дієприкметник, *батіль* (мн. *абатіль*), часто використовується у значенні того, що є хибним, невизначеним, порожнім чи недостовірним.

Похідні цього кореня зустрічаються приблизно в 36 місцях у Корані в трьох різних значеннях: (1) Брехня. Слово батіль використовується в цьому сенсі в сурі «Пояснені», 41:42. Також, потрібно дивитися суру «Нічна подорож», 17:81, і суру «Хадж», 22:62, які описують все, чому люди поклоняються, окрім Господа, як «неправда» (*аль-батіль*), та суру «Корова», 2:42, в якій людям наказується: «Не вбирайте істину в неправду» (*ла талбісу аль-хакка біл-батіль*). (2) Анулювання. Людей закликають у сурі «Корова», 2:264, не «зіпсувати» їхні добрі вчинки (*ла табтілу садакатікум*), нагадуючи іншим, наскільки добрі вони були до них. (3) Несправедливість. Сура «Корова», 2:188, закликає людей не використовувати ресурси один одного «незаконно» (*біл-батіль*).

30) Концепція хава

Корінь *х-в-й* позначає ідею падіння та порожнечі. Від цього кореня ми виводимо іменник хава, що означає повітря через його очевидну порожнечу. Дієслово

хава/яхві означає падіння (дієслівний іменник - *хава*), з якого ми виводимо іменник *хавія*, що означає канава або прірва (те, в що людина може впасти). З певним артиклем цей іменник також означає Пекло (*аль-хавія*), безодню, в яку падає той, хто заперечує істину. Іншим значенням іменника є примха, спрага або пристрасть, які розглядаються як позбавлені будь-якої користі. Аналогічно, слово *хава* може означати романтичну любов у позитивному та негативному аспектах.

Похідні цього кореня зустрічаються в 38 місцях у Корані в наступних значеннях: (1) Падіння. У сурі «Зоря», 53:1 говориться про послання Господа: «Клянуся зіркою, коли вона падає!» (*іза хава*). Використовуючи це дієслово в більш метафоричному сенсі, сура «Ібрагім» містить благання Ібрагіма про те, щоб Господь «наповнив» (*тахві*) серця людей, що населяли долину, де він оселився (див. також Коран, 22:31). (2) Жага. У сурі «Ті, що висмикують», 79:40, використовується поняття *хава* для позначення «примітивних інстинктів». (3) Загинути. У сурі «Та Га», 20:81, ми бачимо дієслово *хава* в цьому сенсі: «...не порушуйте дозволеного, інакше впаде на вас Мій гнів» (*фа кад хава*). (4) Порожній простір. Сура «Ібрагім» описує серця лиходіїв як спорожнілі (*аф'їдатихум хава*), вони переповнені страхом і позбавлені всіх інших почуттів від того, що вони побачать у Судний день (Коран, 28:10). (5) Пекло. Це значення слова ми знаходимо в сурі «Лихо», 101:9, яка в непрякій згадці про Пекло говорить про прірву, в якій виявляться грішники. (6) Примха, примха. Використання слова в цьому значенні можна побачити в сурі «Корова», 2:145, де *ахва'ахум* у множині перекладається Асадом як «помилкові погляди» (див. також Коран, 5:48).

ТРЕТЄ: ТЕРМІНИ В КОРАНІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВАХІ

1) Концепція вахі

Цей корінь, що складається з літер *в-х-й*, означає акт передачі знань деякого типу швидким, витонченим способом. Іменник *вахі* позначає сигнал, знамення або швидко доставлене послання. Дієслово *тавахха* означає поспішати або швидко діяти, а прикметник *вахіййун* означає поспішний. Стосовно дієслова *іставха*, вона означає кликати когось, посилати його і прагнути розуміння, усвідомлення чи розуміння від нього. Аналогічно, дієслово *вахха* означає квапити когось чи щось.

Похідні цього кореня *в-х-й* зустрічаються 79 разів у Корані в п'яти різних значеннях: (1) Знак, сигнал чи жест. У сурі «Мар'ям», 19:11, ми читаємо про те, як Закарія вийшов із храму і дав зрозуміти людям (*авха ілайхім*) віддавати хвалу вранці та перед заходом сонця. (2) Припускати, вселяти. Сура «Худоба», 6:112, описує диявольські сили, які «зваблюють одне одного гарними словами», щоб обдурити і направити хибним шляхом. (3) Навіювання. У сурі «Розповідь», 28:7, Господь заявляє: «Ми відкрили матері Муси: «Годуй його своїм молоком. А коли боятимешся за нього, то кинь його в ріку». Сура «Бджоли», 16:68, говорить нам про те, як Господь «відкрив твій Господь бджолі» (*авха... мула аль-нахль*) будувати житла для себе в горах і на деревах. (5) Божественне Одкровення. Одкровення пророкам, як у сурі «Жінки», 4:163, в якій Господь стверджує: «Воістину, Ми дарували (*авхайна мула*) тобі одкровення, як дарували його Нуху та пророкам після нього, як дарували одкровення Ібрагіму, Ісмаїлю, Ісхаку, Якубу та колінам; Ісі, Айюбу, Юнусу, Гаруну та Сулейману. І Ми дарували Дауду Забур». Іменник *вахі* також знаходимо в сурі «Рада», 42:51, в

значенні «одкровення». Навіювання чи одкровення відбувається, коли людина бачить посланця від Бога і чує те, що вона говорить, оскільки Джібріль передавав послання Господа Пророку. В інших випадках, однак, людина може чути послання, але не бачить посланця, наприклад, як Муса чув те, що говорив Бог, але не бачив Його. Коран попереджає про хибні заяви щодо отриманих Божественних Одкровенень, зокрема, в сурі «Худоба», 6:93, ми читаємо: «Хто ж несправедливіший за того, хто зводить наклеп на Аллага чи говорить: «Мені дано одкровення» (*кала ухйіа ілайіа*) - а насправді нічого йому не відкрито» (*ва лам юха ілайхи шай'ун*). Дієслово *авха* може також позначати божественне навіювання людям робити добре. Говорячи про Ісаака та його сина, Господь стверджує в сурі «Пророки», 21:73: «І Ми відкрили їм, як робити добро, звершувати молитву й давати закят. І вони поклонялися Нам!» (*авхайна ілайхім фі'л аль-хайрат*). Господь вселив апостолам увірувати в Нього (Коран, 5:111). Однак це ж дієслово може використовуватися для позначення диявольських інсинуацій (див. Коран, 6:121). Арабським словом, яке дуже часто використовується для позначення навіювання людям, крім пророків, є *ілхам*, а навіювання іншим істотам, наприклад, бджолам - *тасхір*.

2) Ілхам

Корінь *л-х-к* позначає акт поглинання, вживання або заковтування. Тому дієслово *алхама/юлхіму* у значенні навіювання є метафоричним висловом, виведеним від картини «годування» когось чимось добрим. Воно може описувати акт ознайомлення з хорошими думками людини для того, щоб вона втілила їх у дії або ж з поганими думками, щоб вона уникала їх. Єдиним похідним кореня *л-х-м* у Корані є дієслово *алхама*

в сурі «Сонце», яка говорить нам про те, що Господь «відкрив їй грішність і праведність її». Іншими словами, Він показав особистості, що вона повинна йти шляхом до чесноти і покірності Богу, і уникати злого та непослуху. Кожен віруючий є одержувачем *ілхам* певною мірою, оскільки був спрямований до віри без його прагнення до знань чи доказів. Тому *ілхам* складається з знань, які вселяють людині для того, щоб вона здійснювала вчинки, необхідні для досягнення доброго та надання керівництва для інших у суспільстві.

Процес *ілхам* включає навіювання ідей у свідомість і серце таким чином, що людина відразу ж усвідомлює їх значення та зміст. Якщо ми назвемо когось *мулхам*, «натхненним», то це означає, що він чи вона дізналися про щось завдяки своїй хитрощі та інтелекту, не обов'язково спостерігаючи за ними безпосередньо. *Вахі* характерно тільки для пророків, а *ілхам* є більш загальним. І в той час, як *вахі* відбувається через ангелів або пряме спілкування з Господом, *ілхам* відбувається через навіювання думки в свідомість людини або серця таким чином, що вона усвідомлює істину, не докладючи особливих зусиль для дослідження питання або вивчення відомостей за і проти. Щодо *ілхам*, що означає сповіщення, цей термін є більш загальним, ніж *ілхам*, який означає просте повідомлення або повідомлення інформації на певну тему комусь.

3) *Лутф*

Корінь *л-т-ф* означає м'якість, витонченість та делікатність. Разом з певним артиклем прикметник *Латіф* означає одне з 99 імен Бога (див. Коран, 6:103; 22:63) і перекладається як «Незбагнений» (Мухаммад Асад) або «поза нашим сприйняттям» (Абдуллах Юсуф Алі). Ім'я Бога Аль-Латиф часто з'являється ра-

зом з *Аль-Хабір*, яке, як ми побачили раніше, означає знання Господа про всі речі. У сурі «Влада», 67:14, ми читаємо: «*ала я'ламу ман халака ва хува Аль-Латіф Аль-Хабір?*» Це перекладається таким чином: «Невже цього не знатиме Той, Хто все створив, Проникливий, Всевідаючий?».

Стосовно Бога, слово *латіф* описує доброту Господа до Його слуг, яку він демонструє за допомогою Свого милосердного і доброго благословення, необхідного їм. Це також вказує на природу Бога як Єдиного, Який знає про те, що приховано. Щодо промови, *латіф* означає таємний, розпливчастий і неточний, і коли хтось каже: «*талаттафту бі фулан*», - це означає: «Я отримає доступ до його таємниць за допомогою хитрості».

Похідні цього кореня *л-т-ф* зустрічаються 8 разів у Корані. У сурі «Юсуф», 12:100, Юсуф стверджує: «*раббі латифун ли ма яша'у*» Це перекладається Абдуллахом Юсуфом Алі як «Воїстину, мій Господь краще розуміє таїнства того, що Він задумав здійснити». А Мухаммад Асад перекладає це як: «Воїстину, мій Вседержитель Господь є незбагненим у плані того, як Він робить, що забажає». Обидва переклади розкривають елемент таємниці та «позамежовості», який охоплюється терміном *латіф*, застосованим до Боже-ственного. Слово *латіф* описує того, хто діє таємно й обережно, щоб його вчинки залишилися непоміченими. Це значення кореня *л-т-ф* ми знаходимо в сурі «Печера», 18:19, де розказано, що одного із сподвижників печери послали, щоб принести їжу з найближчого міста, із зазначенням: «Та нехай буде обережний (*валїаталаттаф*), щоб ніхто не здогадався про вас (*ва ла юш'іранна бікум ахадан*)». Також у множині *лата'іф* позначає реалії, які є надто малими, щоб бути сприйнятими за допомогою почуттів.

4) *Рісала*

Корінь *р-с-л* позначає випромінювання та розширення. Іменник *расл* означає неквапливу ходу, а дієслово *тарасал* означає діяти неквапливо, забираючи час іншої людини. Іменник *расл* також позначає вівцю, яку погнали на пасовищі. У множині *расл* іноді використовується як прикметник, як у джа'алькавму *арсалан* – «люди прийшли в одній групі по іншій». Іменник *расуль* (мн. ч. - *русуль*) означає посланник або апостол, а вітри іноді називають *мурсалат*, «послані». Стосовно дієслова *рассала* (дієслівний іменник *тарсіл*), він більш менш синонімічний з дієсловом *раттала* (*тартіла*), що означає співати.

Похідні кореня *р-с-л* зустрічаються 513 разів у Корані в наступних значеннях: (1) Надіслати. Це значення ми знаходимо в сурі «Мар'ям», 19:83, де Господь заявляє: «Хіба ти не знаєш, що Ми відіслали до невірних шайтанів, щоб вони підбурювали їх?» (*арсална аль-шаятіна 'ала кафірін*) (див. також Коран, 54:27). (2) Надіслати людину. У сурі «Жінки», 4:79, Господь говорить пророку: «Ми відіслали тебе Посланцем до людей» (*арсалнака ліл-насі расулан*). Крім того, ми читаємо в сурі «Поети», 26:53, що за часів Муси Фараон «послав глашатаїв до всіх міст» (*арсала фір'авну фі аль-мада'іні хашірін*). У значенні визволення з рабства слово *арсала* використовується в сурі «Поети», 26:17, де Муса говорить Фараонові: «...ти відпустив із нами синів Ізраїля (Ізраїлю)» (*арсіл ма'ана лазні ісра'іл*). (3) Той, хто визволяє від страждань (*мурсіл*). Дивитися суру «Творець», 35:2. (4) Надавати. Це значення ми знаходимо в сурі «Нух», 71:11, в якій ми читаємо, що Господь «...зішле з неба вам рясний дощ» (*юрсілі аль-сама'а 'алайкум мідраран* – якщо дослівно, відпустить небо на вас).

Початкове значення кореня *р-с-л* – поступове випромінювання чи відправлення, як, наприклад, поступово верблюди отруюються. Подібне значення має слово *расуль*, посланця, якого було послано. (У сурі «Каяття», 9:128, слово *расуль* використовується для позначення однієї людини, а в сурі «Поети», 26:16 – більше, ніж однієї). Численна кількість використовується по відношенню до пророків Господа (див. суру «Родина Імрана», 3:144), а також до Його ангелів (див. суру «Гуд», 11:81).

5) *Наба'*

Корінь *н-б-*' означає рух від одного місця до іншого. Іменник *наба'* означає доповідь або деякі новини, принесені з одного місця в інше, активний дієприкметник *мунбі'* позначає людину, яка принесла новину, і *набі*, або пророк (мн. ч. – *анбія'*) – це той, хто приніс послання Господа. Дієслово *танабба'а* може означати вважати себе пророком, або бути пророком, або пророкувати щось, а *нубу'а* чи *танаббу'* є дієслівним іменником. Інше значення цього кореня – бути піднесеним, піднятим чи видатним. По відношенню до звуку або голосу, дієслово *наба'а* означає м'якість і означає видавати тихий звук. Тому іменник назначає повідомлення, вкрай важливе і доставлене потай, або тихим голосом, і позбавлене будь-якої неправди. Щоб взятка була описана як *наба'*, вона повинна характеризуватись цими трьома якостями.

Корінь *н-б-*', похідні якого з'являються 160 разів у Корані, зустрічається як дієслово в минулому і теперішньому часі, і як іменник в однині і множині. Всі вони відповідають лексичному визначенню кореня як справжнє повідомлення. Як приклади можна навести сури «Заборона», 66:3 (*набба'ат біхі*, «та розповіла

це іншій»), «Родина Імрана», 3:15 (*а'унаббі'укум*, «Чи розповісти вам про те...?») і «Юсуф», 12:15 (*ла танаббіаннахум би амріхім хаза*, «Ти нагадаєш їм про цей вчинок їхній»).

6) *Нубувва*

Слово *нубувва* походить від кореня *н-б-*', який обговорювався вище. *Нубувва*, або пророцтво, є типом посади посла серед вдумливих душ, метою якої є просвітництво в контексті їхнього нинішнього життя та наступного. Пророк (*набі*) є тим, хто передає послання, яке приносить світ тим, хто володіє проникливим і сприйнятливим розумом. Пророк має нижчий статус, ніж апостол чи посланник (*расуль*). Проте, пророк – це роль, для якої обирають людину, вона не отримує її завдяки власним зусиллям, оскільки знання, які приносить це становище, є Божественними за своєю природою і взагалі не залежать від людських знань.

7) *Іман*

Корінь *а-м-н* має два основні значення: (1) вірність і чесність, які приносить внутрішній світ, дієслово бути *аміна* / *я'ману* і дієслівний іменник – *амана*, що означає цілісність, і (2) утвердження правдивості когось іншого, дієслово – бути *амана* / *ю'міну*, і дієслівний іменник *іман*, або віра (див. Сура «Трапеза», 5:5). Одним із імен Бога є Аль-Му'мін, «Охоронець Віри» (сура «Зібрання», 59:23), Котрий, охороняючи віру людей, захищає їх від покарання у наступному житті. Стосовно іману, або віри, це слово означає впевненість у існуванні Бога, яка проявляється через повагу до законів Бога та підкорення їм.

Похідні кореня *а-м-н* зустрічаються 875 разів у Корані у таких значеннях: (1) Прояви віри в людях і

зневіри без свідків. Це використання кореня ми знаходимо в сурі «Лицеміри», 63:3, в якій розповідається про певних осіб, які «спочатку повірили (*аману*), а потім – ні» (*сумма кафару*). (2) Утвердження істини ісламу на людях і наодинці. Сура «Ясний доказ», 98:7, хвалить тих, «які увірували й творили добрі справи» (*аллазіна аману ва 'амілу аль-саліхат*). (Див. також суру «Корова», 2:62). (3) Віра в Єдиного Бога поряд з язичництвом (сура «Юсуф», 12:106). (4) Утвердження істинності того, що деякі інші люди сказали (сура «Юсуф», 12:17). (5) Віра в брехливі твердження, які не ведуть до спасіння (сура «Жінки», 4:51).

Іман, об'єктом якого є Бог, включає утвердження Божественної Істини, протилежної *куфру*, або заперечення цієї істини (див. Сура «Бджоли», 16:106). Якщо його об'єктом є Бог, то після дієслова *амана* / *йу'міну* зазвичай йде прийменник поряд з його протилежністю, *кафара* / *якфуру*, з таким самим прийменником. Стверджуючи існування Господа і єдиногобжжя, віруючий (*му'мін*) перебуває в безпеці (*фі ма'ман*) від Божественного покарання. Якщо об'єктом дієслова *амана* / *ю'міну* в Корані є щось чи хтось інший, крім Бога, після нього зазвичай йде прийменник чи, який охоплює сенс не лише ствердження, а й дотримання і наслідування. Іман, як правило, означає переконання, які виходять за межі знань людини (що також справедливо для богобоязливості, або *таква*). Іман включає усне свідчення, віру в серце та вчинки (див. Коран, 16:106, 2:143). Чим більше знань супроводжує віру, тим більше вчинків буде здійснювати людина, чим більше вчинків, тим більшою буде впевненість. Тому впевненість посилюється з покірністю до Наймилосерднішого і слабшає з покірністю злим та деструктивним чинникам. Людина може посилити свій іман лише шляхом отримання світла знань від пророків, утримуючи себе від примі-

тивних інстинктів і примх, і припиняючи підкорятися волі інших. Знання віруючого походять від полум'я Божественного Одкровення, а їхня воля підкоряється Господу і наступному життю. Будучи непохитними у знаннях та праведних діяннях, такі особи будуть серед лідерів, які ведуть інших на основі Божественного керівництва, і наступниками Свого Посланця у справі зміцнення його громади в усьому світі.

8)Гайб

Корінь *г-й-б* означає акт зникнення з поля зору. Він використовується, наприклад, для опису сонця, яке заходить за горизонт. Ми говоримо *габат аль-шамс*, що означає «сонце зникло з виду». Дієслівний іменник *гайб* означає або невпевненість, а також низькі або депресивні частини землі. Аналогічно, *гайаба* означає дно криниці, ями і т.д.

Похідні цього кореня зустрічаються 60 разів у Корані в наступних значеннях: (1) Те, що знаходить поза межами сприйняття людини, включаючи Судний день (сура «Корова», 2:3) і смерть (сура «Савське царство», 34:14). Господь описується як «Знаючий потаємне (*аль-гайб*) й відкрите (*ва алшахада*), Великий, Піднесений!» (Коран, 13:9; 32:6). Також дивитися Коран, 7:188; 6:59; 19:78; 72:26. (2) «Дно колодязя» (*гайабаті аль-джуббі*; сура «Юсуф», 12:10). (3) Конфіденційна інформація, приватність домашнього життя людини. У сурі «Жінки» ми читаємо про праведних жінок, які діють як охоронці: «бережуть у час відсутності чоловіків те, що Аллаг наказав берегти» (*ліл-гайбі бі ма хафіза Аллагу*). Іншими словами, за відсутності чоловіків вони ведуть себе так само, як вели б себе за їхньої присутності. (4) Наклеп (яка включає висловлювання образливого характеру про людей за їхньої відсутності). Потрібно звернути увагу на суру «Кімнати», 49:13.

(5) Знання невидимого (у тому числі Божественного Одкровення). Ми читаємо в сурі «Згортання», 81:24 про те, що Бог «не скупиться на розповіді про потаємне» (*вам а хува 'ала аль-гайбі бі данін*). Сура «Корова», 2:3 стверджує, що богобоязливі – це ті, «які вірують у потаємне» (*аллазіна йу'мінунa біл-гайб*), яке можна пізнати лише через Божественне Одкровення. Цей аят деякі тлумачать так, що вони вірять, не зважаючи на те, чи перебуває хтось поряд чи ні (іншими словами, вони не є лицемірами). Це пов'язано з сурою «Трапеза», 5:94, у якій розповідається про паломників у Мецці, яких спокушали доступом до тварин, на яких можна полювати (полювання заборонене в часи паломництва), «Аллаг буде випробовувати вас [здобиччю] від полювання, яку ви здобуваєте руками й списами, щоб дізнатися, хто з вас боїться Його потаємно» (*ман йахафуху біл-гайб*).

9) Када

Корінь *к-д-й* пов'язаний з дією засвоєння або завершення чогось, забезпечення, проведення, виконання й прийняття правового рішення. Дієслівний іменник *када* може означати прийняття різними чином правового рішення або судження, або судочинство. З цього кореня ми виводимо активний дієприслівник *каді*, який означає суддя або чиновник, який приймає правове рішення та застосовує їх. Пов'язаний іменник *кадїйя*, який означає судовий процес, судову справу, правове питання, вказує на процес регулювання, рішення й пояснення, а активний дієприкметник у жіночому роді, *кадїйя*, використовується в значенні смерть (яка звершує й підводить підсумки життя).

Похідні кореня *к-д-й* зустрічаються 63 рази в Корані в наступних значеннях: (1) Приписувати, давати інструкції, пояснювати. Сура «Нічна подорож», 17:23

розповідає нам, що Господь «наказав вам Господь твій не поклонятися нікому, крім Нього» (*алла та'буду ілла ійяху*). (2) Заявляти або повідомляти. Це значення дієслова када ми зустрічаємо в сурах «Нічна подорож», 17:4 і «Аль-Хіджр», 15:66. (3) Завершувати або робити висновок. У сурі «Жінки», 4:103 Господь говорить віруючим, «Коли ви звершите молитву (іза кадайтум аль-салах), то згадуйте Аллага – стоячи, сидячи та лежачи» (*фазкуру Аллаг*). (4) Здійснювати. Дієслово в цьому значенні ми бачимо в сурі «Здобич», 8:42. (5) Вбивати. У сурі «Розповідь», 28:15 ми читаємо про те, як Муса вдарив одного чоловіка кулаком і «вбив» (*када 'алайхі*). (6) Вирішувати. Сура «Юсуф», 12:41 розповідає нам про те, що деякі питання були вирішені Господом (кудійя аль-амру). Про загадкове зачаття Ісуса в сурі «Мар'ям», 19:21 сказано: «Цю справу вже вирішено» (*кана амран макдійян*), у той же час, говорячи про те, що кожна душа повинна увійти в світло пекельного полум'я, ця дійсність описується як остаточне рішення твого Господа (*кана... хатман макдійяан*). (7) Відбувати службу. У сурі «Розповідь», 28:29 розповідається про те, що «відбув термін» на землі Мадянській. (8) Керувати, приймати рішення. Описуючи Судний день з використанням минулого часу (для риторичного акценту), сура «Натовпи», 39:69 розповідає про те, що коли люди постануть перед Господом» (*кадійя байнахум бі аль-хакк*) (див. також Коран, 39:75; 27:78). (9) Формувати або створювати. Дієслово када використовується в цьому значенні стосовно створення Господом небес в сурі «Пояснені», 41:12.

Божественна дія, позначена словом *када*, є більш конкретним, ніж слово *кадар*. Кадар стосується Божественного провидіння, а *када* – до втілення в життя, у реальному часі, таких знань або провидіння.

3

Шляхи ма'ріфа

Причини та відчуття

ПЕРШЕ: КОНЦЕПЦІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З МА'РІФА

1) Концепція ма'ріфа

Корінь *'к-л* означал перешкоду в чомусь. Аль-Халіл протиставляв *'акль* невігластву. Дієслово – *'ака-ла / я'кілу*, дієслівний іменник – *'акль* (мн. – *'укуль*). Активний дієприкметник *ма'кул* означає обґрунтований, розумний, обачний тощо, у множині – *'укала'* і *'акілу*н. Посилена форма *'акіл* – *'акул* означає наділений особливим розумінням або інтелектом. Пасивний дієприкметник *ма'кул* означає доступний, розумний і зрозумілий, а іменник *'акіла* означає клан, члени якого розділяють ношу виплати кривавих грошей за плем'я, якщо один з його членів винний в ненавмисному вбивстві. *'Акіла* буде складатися з близьких родичів людини, який здійснив злочин. Поняття *ма'кіл* (мн. ч. – *ма'акіл*) означає фортецю, а благодійність (*садака*) іноді називається слово *'ікал* (шнурок, який використовується для того, щоб стриножити верблюда). Відомий мовознавець Аль-Асма'ї стверджував, що щодо газелі дієслово *'акала* використовується для позначення того, що газель застряла між камінням у горах). Також якщо через їжу виник закреп, то можна сказати: *«аль-та'ам 'акала бутнаху»*, – а вислів: *«у'тугіла лісану фулан»*, – означає, що поганий язик був зв'язаний.

У значенні свідомості, інтелекту або розуму слово *‘акль* мають численні відтінки. Він може означати, наприклад, знання природи речей, хороших або поганих, красивих або потворних, ідеальних або неідеальних. Крім того, воно може означати здатність усвідомити, що з двох хороших є кращим, а що з двох поганих – гірших. Пасивний дієприкметник *ма‘кул*, що означає розумний або зрозумілий, позначає те, що зберігається в серці людина, або розуміння. Розум або інтелект іменується словом *‘акль*, оскільки це те, що стримує тебе (*я‘кілука*) від потурання своїм бажанням і апетитам, як *‘кал* – шнурок, який використовується для того, щоб стреножити верблюда – обмежує і стримує рухи верблюда. Таким же чином, він стримує (*я‘кілу*) язик, не дозволяючи його володарю вимовляти легковажні, шкідливі слова через невігластво або помилково.

Похідні кореня *‘к-л* зустрічаються 49 разів у Корані. Іменник *‘акль* не зустрічається. Проте корінь зустрічається багато раз у різних дієслівних формах: *‘акалуху* (1 раз), *та‘кілун* и *я‘кілун* (46 раз), *на‘кілу* (1 раз) і *я‘кілуха* (1 раз). Питальний вислів *афала та‘кілун* зустрічаються 13 разів. Їх можна зустріти, наприклад, у сурі «Віруючі», 23:80, у якій після вказівки на силу Господа над життям і смертю та зміною дня та ночі ми бачимо питання: «Невже ви не розумієте?» (*афала та‘кілун*). У сурі «Бджоли», 16:67 Господь нагадує нам про добрий наділ, який Він надає «із плодів пальми й винограду». Після цього Він додає, що в цих речах «в цьому знамення для людей, які розуміють» (*інна фі заліка ла айатан лі кавмін я‘кілун*), див. також Коран, 16:13. Також у сурі «Трапеза», 5:58 стверджується, що певні люди, які насміхаються над закликом до молитви, «бо вони люди нерозумні» (*ла я‘кілун*; Коран, 8:22). Іншими словами, їхній розум нічого не робить для того, щоб утриматися від пове-

дінки, гідної осуду. Також, припускають, що в цьому аяті йдеться про те, що вони не можуть усвідомити якусь нагороду отримали б вони, якби корилися Богу та Його Посланцю. Однак те, що вони є «нерозумними людьми», не означає, що в них немає інтелекту чи розуміння. Навпаки, це означає, що вони не здатні відповісти на заклик Господа через свою гординю або недостатні переконання. Свідчення проти них свідчать, що, незважаючи на недостатню переконаність, вони дійсно розуміють послання, яке вони почули.

Філософи та фахівці в галузі етики розглядають розум як нематеріальну сутність, яка, проте, пов'язана з речовиною під час свого функціонування. Виразний суб'єкт, який кожен із нас позначає як «Я», розум, описується як світло в серці, яке розпізнає істину та брехню. Якщо підсумувати, *як* можна по-різному описати як: (1) атрибут, який відрізняє людину від інших живих істот; (2) здатність, за допомогою якої ми усвідомлюємо можливість можливого та неможливість неможливого; (3) знання, почерпнуті з досвіду і (4) інстинктивну силу, за допомогою якої людина здатна придушувати пристрасті, що мають короткострокові інтереси, але які відрізняються за своєю силою у різних людей.

2) Концепція хаджр

Корінь *х-дж-р* позначає акт перешкоджання, затримання, заборони чи відмови у доступі до чогось. Ми можемо сказати, що правитель «*хаджар ала аль-сафіх*», іншими словами, він відмовив недієздатній особі у доступі до свого багатства і заборонив їй розпоряджатися ним. Свідомість іноді позначається словом *хіджр*, оскільки вона діє для того, щоб утримати людини від неблагородної поведінки. Слово *хіджр* у цьому значенні ми зустрічаємо в Корані лише один

раз у сурі «Зоря», 89:5, яка звертається до розуму (зі *хіджр*). Тому корені *а-к-л* і *х-дж-р* мають загальне значення утримання та стримування.

3) Концепція нуха

Корінь *н-х-й* означає: (1) досягнення мети чи кінця; (2) заборона чи обмеження. Іменник *нуха* (мн. - *нуха*) використовується для позначення розуму або свідомості, оскільки він обмежує нас від аморальних вчинків. Передбачалося, що інша причина того, що слово *нуха* використовується по відношенню до розуму, полягає в тому, що розум (*аль-‘акль*) спонукає людину зупинитися (*янтахі*, похідне від *наха*) там, де приписав Господь, а не виходити за межі, встановлені Богом. Таким чином, можна вважати, що слово *нуха* пов’язане з іменником *ніхая*, що означає кінець або обмеження. Також, дієслово *анха* / *юнхі* (дієслівний іменник *інха’*) може використовуватися як синонім *аблага* / *юблігу* (дієслівний іменник *іблаг*), що означає передачу або проведення чогось до кінцевої точки. Прикметник *манха* використовується для опису людини, яка є чутливою та проникливою. Альтернативна форма цього прикметника включає *нахі* та *нахін* (мн. - *нахін*).

Похідні цього кореня *н-х-й* зустрічаються двічі в Корані. У сурі «Та Га», 20:54 стверджується, що природа містить послання «для тих, хто має розум» (*лі улі аль-нуха*). Тільки ті, хто використовує свій розум, отримують користь із цих послань, оскільки тільки вони приймають їх до серця, тільки вони сприймають раціональні відомості, які Бог помістив у природний світ про дійсність воскресіння мертвих. Такі знання можна отримати, спостерігаючи за рослинами, які повертаються до життя після того, як земля «вмирає» під час зимових місяців, і розуміючи, що Господь створив

усе з нічого. Одним словом, розум людини (*аль-нуха*) працює для обмеження їх (*танхахум*) від неналежної поведінки і зупиняє їх при виході за межі, встановлені Господом.

4) Концепція кальб

Корінь *к-л-б* має два основні відтінки: (1) сутність чи найкраща частина чогось; (2) йти назад, перекинути чи скасувати. З першого значення ми виводимо іменник *кальб* (мн. – *кулуб*) або серце, яке розглядається як найчистіша, найвища та щира частина чогось. З другого значення ми виводимо дієслово *калаба*, що означає скасувати або вивернути навиворіт.

Іменник *кальб* зустрічається 132 рази в Корані. У значенні розуму це слово ми знаходимо в сурі «Каф», 50:37, яка розповідає нам про те, що Коран є «нагадування тому, хто має серце, хто слухає і хто є свідком» (*лі ман кана лаху кальб*). У сурі «Зібрання», 59:14 описуються вороги, проти яких воювала мусульманська громада словами, «але ж серця їхні роз'єднані» (*кулубухум шатта*). Хоча слово *кальб* може означати фізичний орган, розташований у лівій половині грудної порожнини, він використовується метафорично в Корані для позначення емоцій людей, їхніх думок та почуттів. Слово *кальб* також використовується в значенні місцезнаходження розуму, знань, сміливості, страху і хвороби, а слово *садр*, що означає груди, використовується для позначення місця перебування хтивих бажань, примх, капризів, злості і т.д.

Коран описує серце багатьма шляхами. У ньому серце описується як здатне на злість, міцність або сприйнятливим до захворювань (сура «Трапеза», 5:52; сура «Вишикувані», 37:84 і сура «Військові загони», 33:32); здатне на гордість і надмірність (сура «Той,

хто дарує прощення», 40:35), покаяння (сура «Каф», 50:33), гріх і праведність (сура «Корова», 2:283; сура «Ті, що міряють несправедливо», 83:14), милосердя і жорстокість (сура «Родина Імрана», 3:159; сура «Залізо», 57:27), спокій (сура «Грім», 13:28), страх (сура «Родина Імрана», 3:151), розуміння (сура «Худоба», 6:25; сура «Хадж», 22:46), сліпоту (сура «Хадж», 22:46), обурення (сура «Натовпи», 39:45), заперечення (сура «Бджоли», 16:22), тремтіння (сура «Ті, що висмикують», 79:8), повага (сура «Військова здобич», 8:2; сура «Залізо», 57:16), непослух (сура «Родина Імрана», 3:7; сура «Каяття», 9:117), жаль (сура «Родина Імрана», 3:156), жорсткість (сура «Корова», 2:74; сура «Трапеза», 5:13), лицемірство (сура «Каяття», 9:77), скептицизм і віру (сура «Каяття», 9:45; сура «Спереч», 58:22) і богобоязливість (сура «Хадж», 22:32; сура «Кімнати», 49:3), здатне слухати (сура «Заборона», 66:4). У Корані ми читаємо про те, як Бог запечатує або закриває серця (сура «Корова», 2:7; сура «Програди», 7:101; сура «Мухаммад», 47:24), перевіряє серця (сура «Родина Імрану»), 3:154), об'єднує серця (сура «Військова здобич», 8:63) і зміцнює серця (сура «Розповідь», 28:10). Виходячи з цих прикладів, стає очевидно, що в Корані серце (*кальб*) описується як місцезнаходження думок та емоцій, знань та віри, а також невігластва та підозр, сумнівів та лицемірства.

5) Концепція *лубб*

Корінь *л-б-б* передає два основні значення: (1) те, що залишилося, дотримання та стійкість; (2) чистота, доброта, внутрішня сутність. Дієслово *алабба* / *юліббу* означає стояти або залишатися (дієслівний іменник – *ілбаб*), а вислів *лаббайка*, з яким паломники в Мецці звертаються до Господа, тлумачиться таким чином: «Я незмінно залишуся покірним Тобі». Стосовно другого

значення, воно охоплює такі похідні, як *лубб*, що означає сутність, суть або найкращу частину чогось – тому також розум і серце. З цього ми виводимо прикметник *лабіб*, що означає розумний і мудрий, і іменник *лабба*, яке позначає верхню частину грудей.

Лубб – це розум, очищений від усього нечистого і занурений у найвищі людські ідеали. Тому кожен *лубб* може бути класифікований як *'акль*, але не кожен *'акль* є *лубб*. Роль *лубб* у Корані полягає в тому, щоб передати нагадування, яке веде до внутрішньої чистоти, відкритості до уроків, яким Господь навчає нас, і підкорення приписам Бога. Форма множини *албаб* зустрічається 16 разів у Корані для позначення богобоязливих і вимогливих з палкими серцями та умами. Наприклад, у сурі «Родина Імрана», 3:7 говориться про тих, хто вірить у Одкровення Господа і які кажуть: «Ми віримо в це. Усе воно – від Господа нашого!» Крім цього Коран додає, що ніхто не несе цю істину в розумі, окрім тих, які «обдаровані розумом» (*улу аль-албаб*). Ті, кого в Корані називають *улу аль-альбаб*, згадані у чотирьох місцях у зв'язку з богобоязливістю (дивитися, наприклад, суру «Корова», 2:179). У десяти місцях *улу аль-албаб* згадується у зв'язку з усвідомленістю та пам'яттю (наприклад, у сурі «Корова», 2:269; сурі «Грім», 13:19; сурі «Трапеза», 5:100) та в сурі «Юсуф» 12:111 вони наводяться у зв'язку з уроком (*ібра*), зверненим до них. У сурі «Той, хто дарує прощення», 40:54 ми читаємо про те, Господь посилав одкровення «як прямий шлях і нагадування для обдарованих розумом» (*худан ва зікра* чи *улі аль-албаб*). Після деталізації «закону відплати» (*аль-кісас*) сура «Корова», 2:178-179 звертається до володарів розуму (*улі аль-албаб*), гарантуючи їм, що цей закон є джерелом життя на землі. Тільки *улі аль-албаб* мають проникливість, щоб зрозуміти, що, незважаючи на жорстокість закону

відплати, він відображає божественну мудрість і милосердя, оскільки через страх він виховує серця людей, не даючи їм робити погані вчинки.

6) Концепція *фу'ад*

Корінь *ф-'-д* означає лихоманку, жар і інтенсивність. Тому ми можемо сказати: «*фаадту аль-лахм*» (я посмажив м'ясо). Серце іноді називають іменником *фу'ад* через його теплоту, а іменником *міф'ад* називають металевий шампур, на якому смажать м'ясо. Дієслово *іфта'ада* / *яфта'іду* означає страждати через серце, переповнене страхом.

Поняття *фу'ад*, яке постійно використовується в позитивному сенсі, зустрічається 16 разів у Корані у значенні «серця» (*кальб*). Існують деякі розбіжності щодо взаємин слова *фу'ад* та *кальб*, деякі лінгвісти вважають, що *кальб* розташоване у *фу'ад* (іншими словами, слово *фу'ад* позначає оболонку, що оточує *кальб*), в той же час інші лінгвісти стверджують, що *фу'ад* означає серце *кальб*. Використовуючи форму множини *аф'іду*, Коран заявляє, що Господь – «Той, Хто створив вас і наділив вас слухом, зором і серцями» (*аль-сам'а ва аль-абсара ва аль-аф'іда*) (сура «Влада», 67:23; сура «Бджоли», 16:78).

7) Концепція *садр*

Корінь *с-д-р* охоплює два основні значення. Перше з них – акт відходу від водного джерела (*аль-судур* 'ан *аль-ма*') після пиття (протилежне *аль-вірд*, акту приходу до води, щоб втамувати спрагу). Друге – груди (*садр*, мн. – *судур*). У переносному значенні, іменник *садр* позначає верхню або передню частину чогось.

Слово *садр* зустрічається 44 рази в Корані для образного позначення грудей людини як місця розташу-

вання волі, пристрастей, віри, зневіри та знань. Коран використовує слово *кальб* у значенні місцезнаходження розуму та знань, також слово *садр* подібним чином позначає місцезнаходження розуму та знань, проте *садр* також описується як локус емоцій і внутрішніх станів, таких як бажання, пристрасть, лють, страх і жах. У сурі «Родина Імрана», 3:154 ми читаємо про мусульманську громаду, якій Бог послав певні випробування та сумніви, щоб випробувати «...те, що у грудях ваших, щоб очистити (*лі юмаххіса*) «...те, що у серцях ваших» (*ма фі кулубікум*), оскільки, як далі в ньому йдеться, «Аллаг знає те, що в серцях» (*зат аль-судур*). Те, що обидва ці поняття – *кулуб* і *судур* – використовуються в Корані, говорить про відмінності у функціях цих термінів. Коран говорить про випробування людей Господом та очищення сердець людей (*кулуб*) як місцезнаходження розуму, проникливості та пам'яті на підставі того, що міститься в їхніх грудях (*судур*) та підпорядкування Господу чи зневірі. У сурі «Павук», 29:10 ми бачимо риторичне запитання: «Хіба Аллаг не краще знає те, що ховається в серцях жителів світів?» (*судур аль-аламін*). Про *садр* як місце віри чи невіри ми читаємо у сурі «Бджоли», 16:106, згідно з якою людина може відкрити своє серце (*садр*) невір'ю (*куфр*). Подібним чином злий Спокусник навчає у грудях людей (*судур аль-нас*) (сура «Люди», 114:4-5). Сура «Павук», 29:49 розповідає нам про те, що Коран складається з ясних аятів (*айатун баййінат*), які знаходяться в грудях (*судур*) тих, кому даровано знання (*аллазін уту аль-їлм*).

8) Концепція *фіке*

Корінь *ф-к-г* означає акт сприйняття. Дієслово – *факага* / *йафкагу* та дієслівний іменник – *фікг*. На одному рівні всі знання або *їлм* є типом *фікг*, або

розуміння. Однак, слово *фік* почало асоціюватися частково зі знаннями ісламського права та належним розмежуванням між дозволеним та забороненим, істиною та брехнею.

Дієслівна форма кореня *ф-к-г* зустрічається в Корані 20 разів у значенні, вужчому, ніж 'ілім. Сура «Гуд», 11:91 передає слова людей пророка Шуейба, які сказали йому: «О Шуейбе! Ми не розуміємо більшості того, що ти кажеш» (*ма нафкаху касіран мімма такул*) (див. також Коран, 17:44; 20:28; 4:78; 9:87). Передбачається, що значення вислову *ма нафкаху* тут означає не те, що вони не розуміють значення того, що говорив Шуейб, а навпаки, що його слова їх не переконали. Адже якби вони не розуміли їх, вони не були б відповідальними за неприйняття його. Підставою відповідальності є те, що людина розуміє послання Пророка, а не те, що вона переконалася в ньому. Акт *фік* приписується *кальб*, як ми можемо це побачити в сурі «Загорожі», 7:179, що засуджує людей, які мають «серця, які не розуміють» (*лахум кулубун ла яфкахуна біха*) (Див. також Коран, 9:127; 6: 25).

І нарешті дієслівна форма *тафакка* використовується для позначення набуття знань, зокрема релігійних. Сура «Каяття», 9:122 містить заклик до мусульман ознайомитися з ісламськими правовими нормами, ділитися цими знаннями з іншими та попереджати їх про небезпеку недотримання їх.

9) Концепція *фагм*

Корінь *ф-г-м* означає акт розуміння та розгляду чогось, як воно є насправді. Дієслово – *фагіма* / *яфгаму* (дієслівний іменник *фахм*); похідні форми дієслова *тафагамма* / *ятафаггаму* (дієслівний іменник

тафаггум) означають розуміти щось поступово чи поетапно, а посилена форма *фаггама/юфаггіму* означає допомагати комусь зрозуміти. Цю посилену дієслівну форму, яка має прямий і непрямий додаток, ми бачимо в сурі «Пророки», 21:79: «Ми дали Сулейману правильне рішення (*фаггамнага сулайман*). У сурі «Пророки, 21:79 ми читаємо, що Господь наділив Сулеймана унікальним даром, і ми розуміємо підстави такого рішення. Слово *фагм* також можна розглядати у значенні точного, деталізованого розуміння чогось. Іншими словами, існують різні рівні розуміння чи сприйняття, і не все, що розуміють, є відомим. Людина може досягти певного рівня розуміння у вигляді припущень чи здогадок.

10) Концепція *іхата*

Корінь *х-в-т* означає акт захисту, охорони, збереження, нагляду, оточення та відповідальності за щось. З цього кореня ми виводимо активний дієприкметник *ха'їт*, що означає стіну (мн. – *хітан*). Разом із прийменником *бі*, дієслівна форма *ахата/юхіту* використовується 23 рази в Корані в наступних значеннях: (1) Знання чи сприйняття. У сурі «Джини», 72:28 ми читаємо, що Господь «осягає все, що трапляється з ними» (*ахата бі ма ладайхім*), а сура «Корова», 2:255 підтверджує, що люди можуть осягнути знання Аллага тільки те, що він забажає (*ла ютіхуна бі шай'ін мін 'ілміхі ілла бі ма ша'*) (див. також Коран, 10:39; 18:68 і 27:22); (2) Охоплення. У сурі «Корова», 2:19 сказано: «Аллаг оточує невіруючих» (*мухітун біл-кафірін*) (див. також Коран, 41:54). (3) Руйнування. У сурі «Корова», 2:81 ми читаємо, що в Судний день нерозкаяних «оплутав власний гріх» (*ахатат біхі хаті'атуху*) (див. Коран, 18:29, 42; 29:54).

11) Концепція *тамхіс*

Корінь *м-х-с* означає акт очищення, випробування, перевірки чи вдосконалення. Дієслово - *маха-са / ямхасу* (дієслівний іменник – *махс*) або *маххаса / юмаххісу* (дієслівний іменник - *тамхіс*). Дієслово *маххаса* зустрічається двічі в Корані. Сура «Родина Імрана», 3:141 розповідає нам, що Господь відчуває людей щастям і нещастям, щоб «Аллаг очистив тих, які увірували, і знищив невіруючих» (*лі юмаххіса Аллагу аль-лазіна аману*). Також Господь заявляє мусульманській громаді в сурі «Родина Імрана», 3:154 про те, що «Аллаг... щоб очистити те, що у серцях ваших!» (*лі юмаххіса ма фі кулубікум*). Тому, випробовуючи віруючих хворобами і стражданнями, Господь очищає їх від гріхів і помилок.

12) Концепція *тамйіз*

Корінь *м-й-з* позначає відокремлення одного від іншого. З цього кореня ми виводимо дієслово *маза/ямізу* (*майз*) та *маййаза/юмаййізу* (*тамйіз*). Дієслово *маййаза* означає віддавати перевагу комусь чи чомусь, відокремлювати чи ізолювати. Дієслівний іменник *тамйіз* означає здатність до здорових міркувань – здатність розуму розпізнати відмінності та подібності між сутностями. Мусульманські правознавці визначають вік здорового судження як вік, у якому людина може відрізнити корисне та шкідливе.

Дієслівна форма цього кореня зустрічається в чотирьох місцях у Корані, включаючи суру «Військова здобич», 8:37, яка розповідає нам, що при проведенні суду над людьми після смерті, Господь «відділив лихого від доброго» (*яміза Аллагу аль-хабіса мін аль-тайїб*), і суру «Йа. Сін», 36:59, в якій ми читаємо, що Господь скаже в Судний день тим, хто зрікся Нью-

го: «Відійдіть сьогодні, грішники!» (*імтазу айюха аль-муджрімун*).

13) Концепція тафаккур

Корінь *ф-к-р* означає акт медитації, обмірковування, роздуми чи вивчення. З нього ми виводимо дієслова *факкара / юфаккіру (тафкір)*, що означають думати або розмірковувати, та *тафаккара / ятафаккару (тафаккур)*, що означають розмірковувати або обмірковувати відомості про феномен для формування картини, розуміння або концептуалізації. Посилений прикметник *фіккір* описує вдумливу людину або людину, що поринула в медитацію. Однак, у зв'язку зі змінами, які включає слово *тафаккур*, воно не застосовується до Бога, оскільки Він є Незмінним.

Дієслівні похідні *ф-к-р* зустрічаються 18 разів у Корані, а коранічні концепції *тазаккур*, *тадаббур*, *та'аммул*, *істібсар* та *і'тібар* мають деякі загальні характеристики з *тафаккур*. Сура «Родина Імрана», 3:191 хвалить тих, хто згадує Аллага вдень і вночі, які «роздумують над творінням небес і землі» (*ва ятафаккарун фі халкі аль-самаваті ва аль-ард*). Також Коран закликає нас задуматися про різноманітність людських рас, мов та культур, що походять від одного спільного джерела. Сура «Ромеї», 30:21 заявляє: «Серед Його знамень – те, що Він створив вам дружин із вас самих, щоб ви знаходили в них спокій, і встановив між вами любов і милосердя. Воістину, в цьому – знамення для людей, які думають!» (*інна фі заліка ла аятін лі кавмін ятафаккарун*). Тому явище відтворення потомства, шлюб та любовні стосунки чоловіка та дружини представлені як тема для поважних роздумів.

Інші згадки акту роздумів ми знаходимо в сурі «Ромеї», 30:8: «Невже вони не замислювалися про

себе?» (*алам йатафаккару*). У сурі «Загорожі», 7:176 Пророку наказують розповісти людям історії, які є духовними уроками, «можливо, поміркують вони» (*ла'аллагум йатафаккарун*). Сура «Зібрання», 59:21 також розповідає нам, що Господь порівнює силу Корану з силою, яка здатна розколоти гору. Після цього Він додає: «...притчі, які Ми наводимо людям, можливо, поміркують вони!» (*ла'аллагум йатафаккарун*).

14) Концепція тадаббур

Корінь *д-б-р* означає кінець, завершальну частину або задню частину чогось. З нього ми виводимо іменник *дубур* (протилежне *дубул*), яке означає задню частину чогось. Посилена форма дієслова *даббара/юдаббіру* (*тадбір*) означає керувати, організовувати, розпоряджатися чи забезпечувати. Воно також може означати акт звільнення раба/рабині після смерті (дослівно, «ззаду», *мін дубур*). Стосовно дієслова *тадаббара/ятадаббару* (*тадаббур*), то воно позначає процес обмірковування чогось чи вивчення кінцевих результатів чи наслідків якоїсь події.

Похідні кореня *д-б-р* зустрічаються 46 разів у Корані у наступних значеннях: (1) Спина. У сурі «Військова здобич», 8:15 Господь наказав мусульманським воїнам утримувати свої позиції проти язичників, кажучи: «Якщо ви зустрінетесь із невіруючими, які вирушать військом, то не повертайтеся до них спинами!» (*ла туваллухум аль-адбар*). У наступному аяті (Коран, 8:16), Господь застерігає їх про те, що «той накличе на себе гнів Аллага, а його притулком буде геєна». Таке ж значення ми знаходимо в сурі «Мухаммад», 47:25, яка описує тих, хто зрікся послання Господа, переданого Мухаммадом, як «повернулися назад (*аллазін іртадду ала адбарвахім*) після того, як їм став зрозумілий прямий шлях». (3) Кінець чогось. Сура «Каф», 50:40

закликає віруючих «вночі прославляй Його [Господь] і після поклонів» (*адбар аль-суджуд*). (4) Відправлення, повернення у минуле. Сура «Закутаній», 74:33 спонукає нас присягнути «ніччю, коли вона відступає!» (*аль-лайлі-із адбару*). (5) Остання частина чогось. У сурі «Худоба», 6:45 розповідає про те, як «були знищені до останнього ті люди, які чинили несправедливість» (*куті'а дабір аль-кавмі аллазіна заламу*). (6) Роздуми чи споглядання. У сурі «Жінки», 4:82 запитують людей: «Невже вони не замислюються про Коран» (*Афала ятадаббарун аль-куран*). (Див. також суру «Мухаммад», 47:24). (7) Управління, розпорядження, керівництво. У сурі «Юнус» ми читаємо, що саме Господь є тим, хто керує всім сущим (*юдаббіру аль-амр*). (Див. Коран, 32:5; 23:68; 38:29).

15) Концепція тазаккур

Корінь з-к-р включає кілька значень: (1) самець (*закар*) як протилежність самці (*унса*); (2) запам'ятовування (*зікр*) як протилежність забуттю (*нісян*), з якого ми виводимо пов'язані значення поминання (*зікр*), що є типом поминання мовою; (3) честь, популярність чи гарна репутація. Інші похідні цього кореня включають дієслова *заккара*, нагадувати (дієслівний іменник – *тазкір*), *закара* (*музакара*) і *істазкара* (*істізкар*), що означає вивчати або згадувати, і іменник *тазкіра* (сувенір або подарунок на згадку).

Похідні цього кореня зустрічаються приблизно 274 разів у Корані у таких значеннях: (1) Божественне послання чи нагадування. У сурі «Сад», 38:87 ми читаємо: «Воістину, це лише нагадування для світів!» (*лі зікрун аль- 'аламін*) (Див. також Коран, 21:24; 54:25). (2) Одкровення Корану (сура «Аль-Хіджр», 15:9). (3) Одкровення, послані до Корану (одкровення, послані юдеям та християнам). Господь наказав пророку ска-

зати тим, хто заперечує істину: «Запитайте про це в людей Нагадування (*іс'ялю ахль аль-зікр*), якщо ви не знаєте» (сура «Пророки», 21:7). (4) Одкровення Муси. Це значення слова *зікр* ми знаходимо в сурі «Пророки», 21:105, в якій йдеться про Писання (*аль-забур*), послані «після нагадування, що землю успадкують Наші праведні раби» (*ба'ді аль-зікрі*), даному Мусі. (5) Попередження, нагадування чи застереження. Це значення слова *зікр* ми бачимо в сурі «Сад», 38:1, яка описує Коран як нагадування (*зі аль-зікр*) (дієслівна форма використовується в сурі «Худоба», 6:44). (6) Поминання Господа. Сура «Соборна», 62:9 закликає віруючих: «Коли закликають вас на молитву в п'ятницю, то зверніться до згадування Аллага» (див. також Коран, 20:24; 3:135; 4: 103; 2:152). (7) Честь чи високе становище. Господь говорить пророкові в сурі «Прикраси», 43:44 твердо дотримуватись одкровення, посланого йому, оскільки «це – нагадування тобі й твоєму народу і скоро вас запитають!» (*зікрун лака валі кавміка*). (8) Згадувати. У сурі «Юсуф», 12:42 ми читаємо про те, що Юсуф попросив свого товарища по в'язниці: «Згадай про мене перед володарем своїм!» (*узкурні 'нда раббіка*). (9) Спостерігати, пам'ятати або зберігати у пам'яті. Діти Ізраїлю закликали «пам'ятати» те, що містило одкровення, які вони отримали через Мусу (Коран, 2:63; 11:24; 24:1; 39:27). Це значення слова ми зустрічаємо в сурі «Той, хто дарує прощення», 40:44, в якій після засудження свого народу за заперечення послання Господа, віруючий часів Муси попереджав своїх слухачів про Судний день. До цього він додав: «Ви згадаєте (*са тазкуруна*) те, про що я вам говорю» (*ма акулун лакум*).

Дієслово *тазаккар*, що означає «пам'ятати», часто зустрічається разом з висловом «наділені мудрі-

стю» (*улу аль-албаб*). Приклади можна подивитися в сурі «Корова», 2:269, «Грім», 13:19 та «Сад», 38:29.

Слово *зікр* може мати різні значення, залежно від контексту Корану. Як було показано, слово *зікр* використовується для позначення покірності, застереження, роз'яснення, поминання, роздуми чи споглядання. Акт запам'ятовування (*тазаккур*) є спробою відновити картинки, які у пам'яті. Особливо коли людина пам'ятає Господа, цей процес переносить її в тісніший зв'язок з його середовищем. Як ми побачили в сурі «Загорожі», 7:201, акт поминання Господа веде людину до кращого розуміння її середовища. У цьому контексті концепція *зікр* протиставляється незнанню, забудькуватості та забуттю. Запам'ятовування (*тазаккур*) подібне до роздумів (*тафаккур*), оскільки міркування включає аналіз того, що знає людина, а запам'ятовування – це процес збирання знань, які потрібно усвідомити після періоду неусвідомленості чи забуття.

Як ми читаємо в сурі «Загорожі», 7:201, коли богобоязливих охоплювали погані думки, вони «згадують Аллага й починають розрізняти» (*тазаккару*), і чинячи таким чином, вони здатні бачити світ чіткіше (*фа іза хум мубсірун*). Акт поминання (*тазаккур*) підтверджує, зберігає і підвищує ефективність знань, якими володіє людина, а акт роздумів (*тафаккур*) може також збільшити знання. Контекст Корану, в якому різні форми слова *тазаккур* зустрічаються, має відношення до роз'яснення питань доктрини, порівнянь між віруючими та тими, хто заперечує істину, роздуми про кінцеві наслідки (суд, воскресіння) та самоаналіз. Як було сказано вище, дієслово *тазаккар* часто пов'язане з словосполученням *улі аль-албаб*, яке перекладається як ті, «кому дарована мудрість» (сура «Корова», 2:269; сура «Грім», 13:19).

16) Концепція хіфз

Корінь *х-ф-з* означає акт подання чи спостереження. Він використовується в значенні запам'ятовування, яке служить для збереження знань, а також стосується збереження життя, безпеки, їжі тощо. Одним із імен Господа є Аль-Хафіз, Хранитель, Той, Який помічає все на землі чи на небесах, а ангелів іноді називають *хафаза*, що означає захисники чи опікуни, які вважають і записують думки та вчинки людей.

Похідні кореня *х-ф-з* зустрічається 44 рази в Корані в наступних значеннях: (1) Покладатись на турботу когось, доручати. У сурі «Трапеза», 5:44 ми читаємо про те, що людям «оберігати Писання Аллага» (*устухфізу мін кітабі Аллаг*). (2) Охорона, збереження, захист. У сурі «Жінки», 4:34 сказано про праведних жінок, які «бережуть у час відсутності чоловіків те, що Аллаг наказав берегти», а сура «Вишикувані», 37:7 використовує іменник *хіфз* щодо захисту Господа небесних сфер. У сурі «Юсуф», 12:12 брати Юсуфа обіцяють захистити його, кажучи: «...будемо охороняти його» (*інна лаху ла хафізун*; див. також Коран, 12:63). І в сурі «Юсуф», 12:55 Юсуф пообіцяв добре дбати про ресурси Єгипту, говорячи: «Постав мене над скарбницями землі, адже я охоронець надійний і знаючий» (*інні хафізу 'алім*). (3) Спостереження та запис. Вислів *хафізін кіраман катібін*, яка дослівно перекладається як «наглядачі – благородні писарі», означає ангелів, які Господь призначив спостерігати за людьми і записувати їхні думки та вчинки (сура «Розколювання», 82:10-11).

Збереження (*хіфз*) – одна із головних функцій людського розуму, який накопичує знання завдяки пам'яті, а пам'ять – єдина міра інтелекту людини. Як такий, процес *хіфз* позначає встановлення того, що

було зрозуміло у свідомості людини, щоб це було забуто і втрачено. Після цього процесу відбувається емоційна відповідь (*шу'ур*) та розуміння, що, у свою чергу, веде до запам'ятовування та роздумів. Господь засуджує тих, хто запам'ятовує без розуміння, порівнюючи їх із «ослом, який везе на собі багато книг» (сура «Соборна», 62:5). Також здобуття знань без запам'ятовування подібне до побудови будівлі на краю крутого урвища, з якого вона здатна зісковзнути будь-якої миті в прірву.

17) Концепція ва'й

Корінь в-'-й позначає акт утримання або змісту. В образному значенні дієслово *ва'а* позначає акт утримання чогось у пам'яті, тобто знати щось або усвідомлювати щось. Дієслівний іменник *ва'й* зазвичай перекладався як «свідомість», позначає акт змісту або збереження чогось у серці і в умі, а прикметник *ва'йюн* означає знаючий, проникливий і здатний зрозуміти.

Похідні цього кореня зустрічаються 7 разів у Корані в наступних значеннях: (1) Контейнер. У сурі «Юсуф», 12:76 подорожні мішки Юсуфа іменуються словом *ав'ятіхім*, і мішки його брата - *ві'а'* в поодинокій кількості. (2) Приховування. У сурі «Розколювання», 84:22-23 ми читаємо про те, що Господь розповідає про те, що приховують ті, хто заперечує істину (*ю'ун*). (3) Роздуми та споглядання. Сура «Випробована», 60:12 описує великий потоп часів Нуха як послання, «щоб запам'ятовувальне вухо запам'ятало це» (*та'йаха узун ва'ййа*). (4) Приховування. У сурі «Сходи», 70:18 використовується дієслово *ав'а* для позначення приховання багатства, яке нагромадила людина.

18) Концепція відждан

Трилітерний корінь *в-дж-д* позначає кілька різних значень. Одне з них – знайти у сенсі відкриття чи сприйняття, як у такому вислові: *«ваджадту зайдан каріман – я вважаю Зайда щедрим і шляхетним»*. У цьому значенні дієслово *ваджада* має два додатка.

Похідні кореня *в-дж-д* зустрічається в 106 місцях у Корані у двох основних значеннях: (1) Відкриття. Ми читаємо в сурі «Родина Імрана», 3:37, що коли Закарія увійшов у молитовню до Мар'ям, він знайшов «біля неї їжу» (*ваджада їндаха різкан*). Також ми читаємо в сурі «Корова», 2:96, що хоча певні люди заявляють, що на них чекає щасливе життя після смерті, «вони сильніше за інших людей прагнуть життя...» (*ла та-джіданнахум ахрас аль-насі 'ала хайа*). Схоже значення ми знаходимо в сурі «Трапеза», 5:104, з якої ми дізнаємося, що хоча язичники часів Пророка закликали відповісти на його послання, вони говорили: «Достатньо для нас того, з чим знайшли ми батьків наших» (*хасбуна ма ваджадна алайхі аба' ана*).

19) Концепція нісьян

Корінь *н-с-й* охоплює два основні значення. Перше – забування як протилежність запам'ятовуванню чи заучування чогось, а друге – недогляд чи ігнорування. Дієслово з трьох букв – *насія / янса*, а дієслівний іменник – *нісьян*.

Похідні кореня *н-с-й* зустрічаються 45 разів у Корані у двох основних значеннях: (1) відсутність усвідомлення чогось або не звертати увагу на щось; (2) ігнорування чи зневагу. Перше значення позначає протилежність запам'ятовуванню, і з нього ми виводимо прикметник *насі* (забудькуватий, байдужий) і *нісьян* (забуття, забуття). *Нісьян* був описаний як відсутність

ментальної картини у свідомому розумі людини, хоча вона залишається глибоко в пам'яті. Акт забування, або нісьян засуджується в Корані у двох цих сенсах, хоча іноді цей процес відбувається ненавмисно, у випадку чого він прощається. Коли акт *нісьян* приписується Господу, він означає свідому відмову. Наприклад, у сурі «Загорожі», 7:51 Бог заявляє: «Сьогодні Ми забудемо їх (*фа аль-явма нансагум*) так само, як вони забули про зустріч (*кама насу*) із Нами в цей День і як відкинули Наші знамення!» (*ліка'а явмігім газа*). Іншим прикладом використання цього кореня є сура «Та. Га», 20:115, в якій Господь стверджує: «Раніше Ми взяли завіт із Адамом (*ва лакад 'ахідна мула адама мін каблу*), але він забув» (*фа насія*).

20) Концепція *сахв*

Трилітерний корінь *с-х-в* первинно означає неуважність і пасивність. Наприклад, ми можемо сказати: «*сахавту 'ан аль-сала* / мене відволікали від (під час) ритуальної молитви». У той час як *сахв* позначає невелику чи тимчасову втрату пам'яті чи уваги, то *насян* позначає абсолютну відсутність свідомості; проте, два слова іноді використовуються більш менш синонімічно. Нерозсудливість, яка включає *сахв*, буває двох типів. Один тип має місце у зв'язку з факторами, які не контролює людина, а інший, що походить від зневаги чи обурення, залежить від волі людини. Тому, подібно до *нісян*, деякі випадки *сахв* заслуговують на більше покарання, ніж інші.

Активний дієприкметник у множині *сахун* зустрічається двічі у Корані. У сурі «Розсіюючі», 51:10-11 ми читаємо про засудження тих, хто бездумно припускає про невідомі їм речі і «перебуває в пітьмі невігластва» (*хум фі гамратин сахун*), а сура «Милостиня», 107:4-5 вичитує тих, що моляться, «які ставляться до моли-

тов своїх недбало» (*фавайлун ліл-мусаллін аллазіна хум'ан салатихім сахун*).

21) Концепція гафла

Корінь *г-ф-л* означає акт ненавмисної зневаги чи виключення чогось. Слово *гафла* означає нездатність сприйняти чи зрозуміти щось, незважаючи на наявність необхідних ресурсів для сприйняття чи розуміння цього. Ми можемо сказати: «*гафалту ан аль-шай'* / я випадково проґавив щось або я не помітив щось». З іншого боку, якщо ми скажемо *агфалтуху*, це буде означати, що я упустив чи знехтував чимось, хоча мені вказали на це. Похідні дієслів *тагаффала* та *тагафала* означають прикидатися, що не помітив щось (тобто навмисно ігнорувати щось), а форма *гаффала* – не дозволяти комусь побачити щось, тобто приховувати це.

Похідні цього кореня зустрічаються 35 разів у Корані у значенні відволікання чи нестачі уваги через стан неспанння чи недостатньої старанності. У деяких ситуаціях це відбувається як покарання від Господа, а іноді через проблеми з пам'яттю. Коран обговорює неуважність самого Бога, кажучи: «Аллаг не знає, що ви робите» (Коран, 2:74; дивитися також Коран, 3:99; 23:17).

22) Концепція шакк

Одним значенням кореня *ш-к-к* є тлумачення. Ми можемо сказати: «*шакактуху біл-рам* / я проколов його списом». Друге значення – недостатність впевненості (дієслівний іменник *шаккун*, що означає сумнів або підозру). Якщо ми говоримо, *шака 'алай-хі аламру*, ми маємо на увазі: «Справа була незрозумілою або сумнівною для нього». Третє значення

дієслова *шакка* – зв'язування чи бути пов'язаним. Корінь *ш-к-к* зустрічається п'ятнадцять разів у Корані у значенні невпевненості. Ми читаємо в сурі «Жінки», 4:157, що ті, хто не погоджується з причиною смерті Іси на хресті, перебувають у стані сумнівів про це (*фі шакін мінху*). У сурі «Юнус», 10:94 тих, хто сумнівається, у посланні Корану закликають попросити тих, хто отримав колишні одкровення, пояснити їм глибше. Сура «Гуд», 11:62 розповідає, що після отримання свого послання люди, до яких прийшов Пророк, сказали йому, що їх «глибокі сумніви (*фі шаккін... муріб*) щодо того, до чого ти закликаєш нас». Також у сурі «Ібрагім», 14:10 ми бачимо риторичне запитання: «Невже ви маєте сумніви щодо Аллага, Творця небес і землі?» (*афіллахі шаккун, фатір аль-самаваті ва аль-ард*).

23) Концепція райб

Трилітерний корінь *р-й-б* означає сумніви, передчуття або тривогу. Дієслова *раба* / *ярібу та араба* / *юрібу* означають турбуватися, тривожитися чи викликати підозри чи побоювання.

Похідні цього кореня зустрічаються 37 разів у Корані у таких значеннях: (1) Сумніви чи підозри. Тих, хто здійснює фінансові операції, закликають у сурі «Корова», 2:282 мати письмові записи того, скільки грошей одна сторона угоди винна іншій на випадок, якщо сторони мають підстави сумніватися одна в одній (*ала тартабу*). Використовуючи номінальну похідну цього кореня, в сурі «Корова», 2:2 сказано, що Коран – це Писання, «в якому немає сумніву» (*ла райба фіхі*). Слово *райб* схоже на *шакк* в тому, що вони обидва описують ментальні стани, які характеризуються недоліком упевненості. Тому хоча ми можемо сказати: «*рабані аль-амру* / справа була непростою, підозрілою», - ми не можемо використовувати дієсло-

во *шакка* в цьому вислові (*шаккані аль-амру*) для передачі такого ж сенсу. (2) Горе, жаль чи занепокоєння. У сурі «Каяття», 9:110 ми читаємо, що гріхи, які люди скоїли, завжди будуть «завжди буде сумнівом у їхніх серцях» (*рібатан фі кулубіхім*). (3) Зворотності долі. Кожна згадка кореня *р-й-б* у Корані вказує на сумніви чи невпевненість у серці, окрім сури «Гора», 52:30, в якій згадується невизначеність життя як *райб аль-манун*, де *манун* є вказівкою на смерть чи долю. Зокрема сура «Гора», 52:30 передає слова скептиків часів Пророка, які сказали: «Поет! Зачекаймо на час його загибелі!» (*райб аль-манун*).

ДРУГЕ: КОНЦЕПЦІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ СПРИЙНЯТ- ТЯМ

Усі методи сприйняття, внутрішні та зовнішні, вроджені та набуті, набутої інформації, як особистої, так і від когось іншого, а також безперечні факти, які Бог встановив через Його пророків, роблять внесок у засвоєння знань. Фізичні відчуття схожі на вікна, з яких когнітивні здібності дивляться на світ. Вхідна інформація, отримана завдяки органам сприйняття, записується, після чого починаються когнітивні процеси та формується картина чи враження від того, що було сприйнято.

Як було зазначено, органи чуття є першою фазою набуття знань. Це перша взаємодія між відомим предметом та сутністю, яка пізнається. Людина може понюхати щось, не знаючи, що саме пахне, або не впізнаючи запаху. Тому саме фізичне сприйняття не є знанням. Щоб відбулося пізнання чогось, потрібно, щоб свідомий розум брав участь у цьому процесі. Цей факт підтверджується в вислові з Корану: «Бачиш ти,

що вони дивляться на тебе, але не бачать» (*тарахум янзуруна ілайка ва хум ла юбсірун*) (сура «Загорожі», 7:198). Процес бачення (*назар*) полягає у спрямуванні зору людини в напрямку чогось чи когось, в такий спосіб, око отримує зображення людини чи об'єкта, який він дивиться. Проте, фізичне сприйняття картини відповідає реальному розпізнаванню людини чи предмета, зображення якого було отримано. Людина може подивитися на одного з пророків Господа, наприклад, не усвідомлюючи, хто це.

Зір полягає у спрямуванні очей на видимий об'єкт. Результат цієї дії є результатом зору (*ру'йа* або *басар*), який може призвести до розуміння (*басіру*), або сприйняття внутрішньої природи сутності. Однак, коли існують розбіжності щодо природи чи ідентичності побаченої людини чи об'єкта, це зазвичай не через недоліки процесу чуттєвого сприйняття, а через те, як сенсорні дані інтерпретуються. Іншими словами, конфлікт існує у сфері пізнання. В іншому випадку, не існувало б підстав для згоди чи незгоди, оскільки основа нашого спілкування – це спільний доступ до однакових сенсорних даних.

Розуміння немає без формування судження про конкретні сутності. Без фізичних органів чуття, розуму не було б за що зачепитися, тому сенсорне сприйняття і розум повинні працювати разом. Якщо органи чуттів не працюють, розум також не працюватиме. Ми читаємо в сурі «Бджоли», 16:78: «Аллаг вивів вас із утроб матерів ваших. Ви не знали нічого, а Він дарував вам слух, зір і серця. Можливо, ви будете вдячні!». З цього аяту ми чітко дізнаємося, що люди приходять у цей світ позбавленими знань. У той же час він вказує на джерела знань, які Бог дарував нам у формі слуху, зору та інтелекту. Будь-яка концептуалізація починається з органів чуття, найбільш фундаментальними з яких є

слух і зір. Звичайно, органи дотику, смаку та нюху також дані Богом, однак, вони мають менше значення з епістемологічної точки зору. Після народження одними з перших починають працювати органи дотику, які дозволяють немовляті вивчити широкий спектр фізичних структур. Однак, за допомогою дотику ми не можемо розрізнити кольори та звуки. Завдяки зору ми розрізняємо кольори, форми та безліч інших характеристик. За допомогою слуху ми можемо чути звуки, а смакові рецептори розрізняють різноманітні смаки.

На рівні того, що перебуває за межами сприйняття, дитина поступово розвиває моральну мудрість, здатність розрізнити можливе і неможливе, а також здатність узагальнювати судження, яке застосовується до цієї сутності, проводити паралелі та судити за аналогією. Інше усвідомлення, яке приходить у міру дорослішання, полягає в тому, що в межах однієї сутності не можуть існувати протилежності одного рівня, а також усвідомлення того, що з двох протилежностей одна є правдивою, тоді як інша має бути хибною.

Ці фундаментальні аксіоми або інтуїтивні припущення поступово кристалізуються у свідомості людини і, діючи таким чином, він набуває здатності виводити теоретичні знання з очевидних істин та конкретних відомостей.

Роль почуттів у здобутті знань

Сенсорні дані не ведуть до знань; вони вимагають допомоги розуму, чи свідомості, роль яких включає зважування відомостей, мислення за аналогією та узагальнення. Коран сам представляє органи чуттів та сенсорні дані як двері до знань. Коли нас закликають дивитися навколо і прислухатися до самого себе у

пошуку знамень існування і величності Господа, нам кажуть враховувати сенсорні дані, які ми виводимо з цих сфер. Ми вивчаємо світ навколо нас завдяки зору, слуху, нюху, смаку та дотику, водночас ми отримуємо слова Одкровення через зір і слух. Крім того, чіткий поділ зовнішніх реалій на категорії матеріального та нематеріального (останнє сприймається лише завдяки розуму) є неточним. Потрібно пам'ятати, що послання, принесені пророками про світ невидимого (*аль-гайб*), включаючи Рай, Пекло, ангелів і джинів, завжди наділені конкретною мовою, яка фактично вказує на конкретні реалії. Це також вірно щодо благословення для тих, хто в Раю, і покарання для тих, хто страждає в Пеклі, які є фізичними та матеріальними. Як ми читаємо в сурі «Та. Га», 20:96: «Я бачив те, чого не бачили вони». Навіть дух і саму Божественну сутність можна сприйняти завдяки зору. Ми читаємо в сурі «Худоба», 6:103: «Погляди не осягають Його, це Він осягає погляди!» (*ла тудрікуху аль-абсару*). Той факт, що цей аят заперечує можливість «розуміння» (*тудріку*) Господа за допомогою зору, є сам собою твердженням того, що можна побачити, але не повністю. Однак, виходячи з того, що такі дійсності відсутні у світі чуттєвого сприйняття, відомого нам, Коран позначає їхній *аль-гайб*, що можна перекласти як «сфера відсутнього», які протиставляються *аль-шахада*, або «області присутнього».

Реальність, з якої розум отримує дані, включає не лише нематеріальні сутності, а й фізичні, матеріальні структури, які сприймаються у вигляді фізичних почуттів. Відчуття зосереджені в зовнішній сфері людей, і навіть в їхній особистій фізичній сутності (їхніх тілах). Ця сфера охоплює все, що можна почути, побачити, понюхати, відчувати на смак. Як ми говорили раніше, існують також внутрішні відчуття, що вклю-

чають почуття задоволення та болю, радості та смутку, любові та ненависті, які Коран пов'язує із серцем (*аль-кальб*). Саме серце розмірковує над значеннями у Всесвіті, знаходячи таким чином розуміння і знання, і саме серце нагадує іншим про потребу занурюватися в такі міркування.

Сфери відчуттів

Наші органи чуттів дозволяють нам спостерігати та вивчати об'єкти навколо нас та відрізняти їх один від одного таким чином, що ми можемо використовувати їх найбільш відповідними та корисними шляхами для подолання життєвих труднощів. Творець наділив нас нашими органами чуттів із абсолютно правильним рівнем точності; тому якщо вони були б змінені, то наше сприйняття не працювало б на нашу користь і фактично приносило б шкоду. Якби слух був у сто разів гостріший, ніж ми маємо, ми могли б сприймати звуки з вищими і нижчими частотами, ніж ми чуємо зараз, і наш світ перетворився б на неспокійну какофонію. Якщо наш зір був би кращим, ми могли б побачити світи, які зараз невидимі для нас, і ми могли б відчувати себе перенасиченими цими всіма об'єктами, які раптово увійшли в діапазон нашого зору.

Слово *шахада* або «сфера представленого» за визначенням є тим, що є доступним для фізичних почуттів. Якщо щось є недоступним для органів чуття, то за визначенням воно не є частиною *алам аль-шахада*. У цьому випадку воно може знаходитися в галузі думок чи емоцій, або в галузі метафізичного, або *аль-гайб*, яке «відсутнє». Ми не говоримо, що *аль-гайб* не є матеріальним чи фізичним у певній мірі, швидше, як ми говорили, воно має матеріальний, відчутний аспект,

але він недоступний для наших фізичних органів почуттів у сучасному вигляді. Цей факт постійно повторюється у різних аятах Корану. У сурі «Каф», 50:22, наприклад, Бог звертається до невіруючих у Судний день зі словами: «не зважали ви на це, але здійняли Ми завісу з вас, тож зір ваш гострий сьогодні!». Іншими словами, невидиме для людських очей тепер стане видимим для них у Судний день. Сура «Невідворотне», 69:38-39 також підтверджує це: «Та ж ні! Клянусь тим, що ви бачите і тим, чого не бачите».

Далі наводиться перелік концепцій та понять Корану, пов'язаних із сприйняттям тим чи іншим чином:

1) Концепція хасс

Корінь *х-с-с* має наступні значення: (1) Вбити, від якого ми виводимо пасивний дієприкметник *хасіс* (від *махсус*, за зразком *маф'вул /фа'іл*), яке є синонімом *катіл*, або вбитий (від *мактул*). (2) Звук, який видав підозрілий, невпевнений або той, хто зазнав болі (*хасіс*). (3) Відчувати, відчувати, бачити, знати чи усвідомлювати. З цього значення ми виводимо дієслово *ахасса / юхіссу* (дієслівний іменник - *іхсас*), іменник *хасса* (почуття, як наприклад, запах, слух і т.д., мн. ч. - *хавасс*), а також *хасус*, синонім *джасус*, або шпигун. Таким чином, розум людини може порівняти дані від п'яти органів почуттів (*аль-хавас аль-хамс*), щоб зрозуміти, сформулювати судження та дати інтелектуальні та емоційні відповіді на питання, які ставить перед нами цей світ.

Корінь *х-с-с* зустрічається шість разів у Корані в наступних значеннях: (1) Вбивство. У сурі «Родина Імрана», 3:152 Господь говорить мусульманським воїнам, що Він дотримався Своєї обіцянки перед ними, з Його дозволу вони збираються знищити своїх воро-

гів (із *тахуссунахум би ізніхі*). (2) Сприйняття через органи чуття. У сурі «Родина Імрана», 3:52 ми читаємо про те, як “Іса (Ісус) відчув” (*ахаса іса*), що його вороги не бажають вірити в істину (Коран, 19:98). (3) Дослідження, пошук інформації. У сурі «Юсуф», 12:87 Якуб каже своїм синам шукати інформацію про Юсуфа та його брата, кажучи: «Йдіть і відшукайте Юсуфа та його брата» (*тахассасу мін йусуф ва ахіхі*).

2) Концепція шу’ур

Корінь *ш-‘р* має кілька значень. Перше з яких – рослина. Існує тип дерева, який іменується ша’ра (мн. - *ша’ар*, яка також має значення лісу). Похідний вислів – *дахія ша’ра*, що означає «велике лихо». Іншим значенням цього кореня є акт відчуття чи пізнання. Від цього значення ми виводимо іменник *ші’ар*, який означає уособлення або гасло, за допомогою якого воїни розпізнають своїх. Пов’язані висловлювання і слова включають *шу’ур*, що означає почуття або сприйняття, *ші’р*, поезія (мн. - *аш’ар*), *лайта ші’рі*, що означає: «Якби я знала, сприймала або розуміла», - *ша’ір* (мн. - *шу’ара*), що означає поет, іншими словами, той, хто сприймається як той, хто сприймає і розуміє речі, які інші люди не сприймають; і *ша’іра* (мн. - *ша’а’ір*), що означає місце або орієнтир, пов’язаний з одним з ритуалів паломництва в Мекку або одним з ритуалів.

Похідні цього кореня зустрічаються в 25 місцях у Корані в наступних сенсах: (1) Волосся або шерсть (*аш’ар*). Це значення слова використовується в сурі «Бджоли», 16:80. (2) Поет. У сурі «Поети», 26:224 та сурі «Пророки», 21:5. В обох цих висловлюваннях поети асоціюються з брехнею, помилкою та обманом. (3) Сприйняття чи реалізація. Сура «Корова», 2:154 закликає мусульманську громаду під час війни, кажучи: «І не називайте мертвими тих, хто загинув на шляху

Аллага. Ні, вони живі, але ви не відчуваєте цього». (*ла таш'урун*). Також Господь застерігає людей у сурі «Натовпи», 39:55 про покарання, яке їх може несподівано спіткати: «...до вас раптом прийде кара, коли ви цього навіть не відчуєте» (*ва антум ла таш'урун*). (4) Місце релігійних обрядів. У сурі «Корова», 2:158 місця паломницьких ритуалів позначаються як *шааір* Аллаг, «знаки Аллага».

3) Концепція іджас

Корінь *в-дж-с* позначає похливе сприйняття чогось. Іменник *ваджс* означає затримання чи страх, а активний дієприкметник, *ваджіс*, означає тривожну думку, передбачення чи передчуття. Вислів *тавадж-джаса аль-та'ам* означає: «Він погриз їжу».

Дієслівна форма минулого часу *авджаса* зустрічається три рази в Корані у значенні невисловленого почуття страху чи жаху. Ми читаємо в сурі «Гуд», 11:70, наприклад, що коли посланці прийшли до Ібрагіма і він побачив, що вони практично не торкалися їжі, підготовленої ним, «почав сумніватися в них і відчув страх» (*ва авджаса мінхум хіфатан*) (Див. також Коран, 20:67; 51:28).

4) Концепція інас

Корінь *а-н-с* позначає (1) бути ознайомленим з чимось, звикнути до чогось, наприклад, він протиставляється *вахша*, що означає занедбаність, усамітнення або відчуження та (2) зір, слух або ін., що сприймає щось. Похідні включають прикметник *аніс*, що означає привітний, доброзичливий або серцевий, як іменник, *аніс* позначає приємного товариша.

Дієслівна форма минулого часу *анаса* зустрічається сім разів у Корані, чотири з яких у контексті, коли

Муса побачив палаючий кущ, коли він подорожував зі своєю сім'єю пустелею. Ми читаємо в сурі «Розповідь», 28:29, що Муса «помітив на схилі гори вогонь» (*анаса ... наран*) на схилі гори Сінай. Він сказав своїй сім'ї почекати, кажучи: «Я побачив вогонь» (*інна анасту наран*) (Див. також Коран, 20:10 та 27:7). Саме з цього кореня ми виводимо слово *інсан*, що означає зіницю, що дозволяє нам побачити предмети, і колективний іменник *аніс*, «люди», які, на відміну від джинів, є видимими та матеріальними. Тому дієслівний іменник *анас* має значення ясного, однозначного бачення, або бачення чогось, що привносить впевненість чи комфорт. У сурі «Жінки», 4:6 використовується дієслово *анаса* у значенні знання, відчуття чи сприйняття. Після припису віруючим залишати сиріт під своєю опікою, ми бачимо керівництво: «...коли побачите ви у них здоровий глузд (*фа'ін анастум мінхум рушдан*), то поверніть їм їхнє майно (*фадна'у ілайхім амвалахум*)». Не пожирайте його, займаючись марнотратством та поспішаючи, [боячись] того часу, коли вони подорослішають».

5) Концепція *ламс*

Корінь *л-м-с* означає акт торкання чи відчуття рукою, пошуку чи сприйняття. Дієслово *ламаса* використовується метонімічно для позначення статевого контакту, а значення пошуку або запитування передається дієсловами *ілтамаса* та *таламмаса*.

Похідні кореня *л-м-с* зустрічається п'ять разів у Корані в наступних значеннях: (1) Прагнення. Дієслово *ламаса* використовується в цьому сенсі у вислові: «Ми досягли неба» (*ламасна аль-сама'*) у сурі «Джини», 72:8. Коли в Судний день лицеміри проситимуть світло від віруючих, їм скажуть: «Зачекайте, ми позичимо у вас світло» (сура «Залізо», 57:13). (2) Торкати-

ся руками (сура «Худоба», 6:7). (3) Статевий акт. Дієслово ламаса використовується в цьому значенні в сурі «Жінки», 4:43 у вислові: «торкався жінок» (*ламастум аль-ніса'*) (див. також «Трапеза», 5:6).

6) Концепція яд

Слово *яд* (мн. - *айдін або айадін*) використовується метафорично в багатьох значеннях.

Слово *яд* та його похідні зустрічаються 121 раз у Корані в наступних значеннях: (1) справжня рука (сура «Трапеза», 5:11). (2) Правова претензія. У сурі «Корова», 2:237 використовується слово *яд* у цьому значенні в контексті обговорення прав різних сторін, угоди про розірвання шлюбу без статевих відносин, кажучи «той, у чийх руках перебуває шлюбний договір», або опікун нареченої, може ухвалити рішення та відмовитися від половини приданого, на яку вона могла б розраховувати у разі розлучення. (3) Сила. У сурі «Сад», 38:45 Ібрагім, Ісаак та Якуб називаються могутніми та розумними (*улі айді ва аль-абсар*). (4) Жаль. У сурі «Загорожі», 7:149 ми читаємо про те, як народ Муси «розкаялися (*сукіта фі айдіхім*) й побачили, що заблукали». (5) Щедрість. Описуючи божественну милість, у сурі «Трапеза», 5:64 стверджується: «руки Його широко простягнуті (*йадаху мабсутатан*), наділяє Він, як побажає» (*юнфіку кайфу йаша'*).

Тому слово *яд* першочергово використовується для позначення справжньої руки, хоча іноді воно використовується в метафоричному значенні в розмові про милість, щедрість або силу. Слово *яд* також використовується метафорично для позначення всієї людини та її дій. Наприклад, ми читаємо в сурі «Хадж», 22:10, що коли грішники, котрі не розкаються, будуть покарані в наступному житті, їм скажуть: «Це – за те,

що приготували руки твої! (*заліка бі ма каддама т ядака*). Аллаг не вчиняє несправедливо зі Своїми рабами». У сурі «Корова», 2:79 ті, хто фальсифікував писання, звинувачуються за «те, що написали вони» (*мімма катабат айдіхім*). Згадування їхніх рук, які створили писання, є способом наголошення на тому, що це вони, а не Бог, були авторами того, що вони говорили. Окрім того, сура «Каяття», 9:30 містить слова засудження тих, хто навчає неправильних доктрин. Про них у цьому аяті сказано: «Ці слова з їхніх вуст» (*заліка кавлухум бі афвахіхім*), - наголошуючи на тому, що сказане ними є їхньою власною вигадкою. Зображення руки, або *яд*, подібним чином використовується у багатьох місцях як символ сили, можливості, влади, високого становища, захисту, допомоги та великодушних вчинків.

7) Концепція *масс*

Корінь *м-с-с* спочатку позначає дію дотик до чогось рукою, позначаючи фігурально дотику чи впливом геть щось чи когось нефізичним чином. Дієслівна форма *масса/ямуссу* (дієслівний іменник – *місас* або *масіс*). Пасивний дієприкметник *мамсус* використовується в значенні душевнохворого або божевільного, оскільки до цієї людини «доторкнувся» джин, а активний дієприкметник *масс* використовується для опису насущної потреби (*хаджатун масса*) (вислів *массат ілайгі аль-хаджах* перекладається як «існує велика потреба в»).

Похідні цього кореня зустрічаються приблизно 61 раз у Корані в наступних значеннях: (1) Статева близькість. Сура «Військові загони», 33:49 наказує чоловікам, як чинити, коли вони одружилися з віруючими жінками і «потім розлучаєтеся з ними, до того, як торкнулися їх» (*мін каблі ан тамусс хунна*), а в сурі

«Родина Імрана», 3:47 Мар'ям, мати Ісуса, запитує: «Як може бути у мене дитина, якщо жоден чоловік не торкався мене?» (*ва лам ямсасні башар*). (2) Зіткнутися, впливати. У сурі «Загорожі», 7:95 ми читаємо про людей, які заявляють: «Батьки наші так само зазнавали прикрощів і радощів!» (*маса аба'ана аль-дарра'у ва аль-сарра'*), водночас у сурі «Творець», 35:35 ті, яким пощастило потрапити до Раю, описують це місце як Вічну обитель, де «не торкнеться нас ні втома (*ла ямуссуна фіха насабун*), ні виснаження (*ва ла ямусуна фіха лугуб*)». (3) Збентеження або психічний розлад. У сурі «Корова», 2:275 ті, хто займається лихварством, порівнюються з тими, розум яких не в порядку через «дотик» Сатани (*аллазі ятахаббатуху аль-шайтану мін аль-мас*). (4) Контакт зі шкірою іншої людини. Це значення ми знаходимо в сурі «Та Га», 20:97 у словосполученні *ла місаса* («не торкайтеся мене»).

8) Концепція *сам'*

Корінь *с-м-'* означає сприйняття чогось вухами. Тому іменник *сам'* позначає здатність сприймати звуки і використовується у метафоричному значенні вуха, розуміння і підпорядкування тому, що людина чує.

Похідні кореня *с-м-'* зустрічаються 185 разів у Корані в наступних значеннях: (1) Здатність сприймати звуки. Саме в цьому значенні цей корінь використовується в сурі «Людина», 76:2, в якій Господь описує людину як чуйну і зрячу (*самі 'ан басіран*). Подібним чином Господь говорить у сурі «Аль-Ахкаф», 46:26: «... дарували їм слух, зір і серця» (*джа'алналахум сам'ан ва абсаран ва аф'іда*). (2) Внутрішнє сприйняття послання, яке людина чує завдяки вухам. Сура «Військова здобич», 8:21 попереджає людей не уподібнюватися «ті, що кажуть: «Ми слухали» (*самі'ан*), – а самі не слухають» (*вах ум ла ясма ун*). Це значення дієслова

самі також знаходимо в сурі «Аль-Ахкаф», 46:26, наведеній вище, яка продовжує говорити про тих, кому були даровані «слух, зір і серця», але «ні слух їхній, ні зір, ні серця не допомогли їм, адже вони заперечували знамення Аллага». У сурі «Корова», 2:7 сказано, що Господь «запечатав» серця і слух деяких людей, тому навіть якщо вони чують на власні вуха, вони не відповідають на це вірою.

Заперечення акту *сам* у Корані означає не фізичну здатність вловлювати звуки, а, навпаки, нездатність відповідати на почуті звуки та послання, яке вони передають. Ті, хто не відповідає на заклик Господа та Його пророків, описуються в Корані як мерці. Як ми читаємо в сурі «Ромеї», 30:52 Пророку кажуть: «...ти не змусиш мертвих чути (*іннака ла тусмі'у аль-мавта*) і не змусиш глухих почути заклик (*ва ла тусмі'у аль-сума аль-ду'а*)».

9) Концепція *інсат*

Корінь *н-с-т* означає тишу, або акт затишання, щоб почути щось. Трилітерне дієслово - *насата* / *янсіту*, а чотирилітерне дієслово - *ансату* / *юнсіту* (дієслівний іменник - *інсат*).

Це останнє дієслово зустрічається в Корані двічі у наказовому способі. Вперше воно зустрічається в сурі «Загорожі», 7:204, в якій віруючим наказується: «Коли читають Коран, слухайте уважно (*істамі'у лаху*) та мовчіть (*ва ансіту*)». Стосовно другого разу, ми знаходимо його в сурі «Аль-Ахкаф», 46:26, в якій сказано про певні невидимі сутності, які, коли чують Коран, кажуть один до одного: «Мовчіть і слухайте!» (*ансіту*). Дієслово *ансата* / *юнсита* означає акт затишання з метою сконцентруватися на тому, що хтось говорить. Коли людина заспокоює серце і розум, щоб

уважно послухати і подумати про те, що він почув, Коран дарує милість своїм слухачам у формі розуміння, знання і оновленої віри.

10) Концепція самам

Корінь *с-м-м* означає процес збирання разом, закриваючи таким чином отвір або проміжок. Від нього ми виводимо іменник *самам*, що означає глухота, ускладнення, коли щось перекриває шляхи, якими звук досягав вуха, і сімам, що означає заглушку або клапан.

Корінь *с-м-м* зустрічає 15 разів у Корані у наступних значеннях: (1) Глухота. Іменник *самам* використовується в цьому значенні в сурі «Гуд», 11:24 (Див. також суру «Худоба», 6:25; «Нічна подорож», 17:46). (2) Зневага чи відмова слухати істину. Ми читаємо в сурі «Трапеза», 5:70-71, що через повстання та зречення від послань Господа, діти Ізраїлю «все одно були сліпими й глухими» (*сума 'аму ва самму*). Глухота або *самам* у метафоричному сенсі використовується для опису становища людей, які відмовляються слухати істину і, якщо вони чують її, відмовляються прийняти її. Такі люди описані як «глухі, німі, сліпі» (сура «Корова», 2:18 і 171; сура «Нічна подорож», 17:97).

11) Концепція узун

Літери *а-з-н* утворюють два кореня, близькі за значенням, хоча різних за вимовою. Перший позначає вухо (*улузун*), а інший – знання (*ізн*). Їхні значення пов'язані таким чином, що через вухо ми розуміємо значення за допомогою почутих звуків. Ми можемо сказати: «*азінту бі хаза аль-амр* / я вивчив це питання», або такий-то і такий-то *азанані*, що означає: «Він повідомив мені». В останньому випадку, дієслово *аз-*

зана / ю'зіну (дієслівний іменник – *ізан*). Також похідна від цього кореня форма *аззана* / *йу'аззину* (дієслівний іменник – *та'зін*), що означає оголошувати, що настав час здійснювати одну з п'яти канонічних молитов (*саят*), і іменник *азан*, який позначає заклик на молитву.

Похідні цього кореня зустрічаються 101 раз у Корані, 18 з яких – у значенні фізичного вуха. Наприклад, у сурі «Трапеза», 5:45 згадується закон відплати з Тори: «око – за око, ніс – за ніс, вухо – за вухо» (*ва алузун біл-узун*). Використовуючи слово *узун* у метафоричному сенсі, сура «Каяття», 9:61 говорить про те, як вороги кривдили Пророка, кажучи: «Він – вухо!», - натякаючи таким чином, що він чує галюциногенні звуки і плутає їх з одкровеннями. На це Коран відповідає, кажучи: «Він чує те, що краще для вас» (*кул узуну хайрін лакум*). Подібним чином у сурі «Худоба», 6:25 використовується *азан* для позначення не фізичних вух людини, а їхнього бажання чути послання Господа. Хоча здається, що вони слухають Пророка, насправді вони не відповідають, їхні «духовні» вуха спіткала глухота (*фі азаніхм вакран*). Третє значення, у якому цей корінь з'являється у Корані, - це проголошення. При описі потенційної картини Судного дня сура «Загороджі», 7:44 каже нам, що «глашатай проголосить усім» (*аззана му'аззінун*), що беззаконники отримають по заслугах. Четверте значення походить від похідної цього кореня - знання чи припис. У сурі «Той, хто дає прощення», 40:78 заявляється, що жоден посланець може здійснити диво «тільки з дозволу Аллага» (*ілла бін-іллаг*). Іменник *азан* використовується у сурі «Каяття», 9:3 у значенні оголошення, а сура «Ібрагім», 14:7 використовує похідне дієслово *та'аззана* у значенні оголошення чи оприлюднення.

12) Концепція *басар*

Букви б-с-р становлять два корені, один із яких означає знання чи сприйняття чогось. З цього значення ми виводимо похідне *басір*, що означає знає (*бі*) або дискримінація щодо (*бі*), і іменник *басіра*, що означає проникливість, ментальне бачення або здоровий глузд. Враховуючи її зв'язок із концепцією ясності та проникливості, слово *басіра* може також використовуватися у значенні відомостей чи доказів. Дієслово з трьох літер – *басура* / *ябсару* (дієслівний іменник – *басар*), а дієслово з чотирьох літер – *абсара* / *юбсіру* (дієслівний іменник – *ібсар*), вони обидва означають бачити або розуміти, хоча перше вимагає прийменника *бі* (див. суру «Та Га», 20:96), а друге має безпосередній додаток. Дієслівний іменник *басар* (мн. *абсар*, див суру «Зібрання», 59:2) позначає зір, а *басіра* – бачення розуму чи серця, або інтегроване, повне знання про щось. Дієслово *істабсара* означає бачити, чи бути наділеним розумом, інтелектом та проникливістю, а дієслово *табассара/ятабассару* (*табассур*) означає міркувати чи обмірковувати. Щодо другого кореня, що складається з літер б-с-р, то він позначає зшивання разом двох шматків дубленої шкіри, а іменник *басра* позначає діаманти.

Похідні цього кореня зустрічаються в 150 місцях у Корані у формі дієслівного іменника та у всіх часах дієслова у наступних значеннях: (1) Бачення серця. У сурі «Юнус», 10:43 Господь запитує риторично: «Та як ти зможеш повести прямим шляхом сліпих (*афа 'анта тахді аль-'умйа*), якщо вони не бачать? (*ва лав кану ла юбсірун*)» (див. також суру «Розсіюючі», 51:21). (2) Зір. Це значення ми знаходимо в заяві Бога про те, що «дарували їй (людині) слух і зір» (Сура «Людина»,

76:2; «Та Га», 20:125).

Прикметник *басір* приписується Богу в 42 аятах Корану, у більшості з яких він зустрічається разом з іншим атрибутом чи ім'ям. Дивитись, наприклад, суру «Нічна подорож», 17:1, яка описує Господа: «Він – Всечуючий, Всевидячий» (*аль-Самі' аль-Басір*). Зауважте, що в сурі «Нічна подорож», 17:17 якість *басіра* (проникливість) пов'язана з якістю *хібру* (усвідомлення), якщо ми говоримо про внутрішній стан людей, водночас *басіра* пов'язана із зовнішніми, видимими діями. Дивитися суру «Корова», 2:256, в якій сказано: «Аллаг бачить те, що ви робите» (*ва Аллагу бі ма та'малуна басір*).

13) Концепція *ру'я*

Літери *р-'й* формують корінь, який означає дивитися фізичним оком або оком розуму. Дієслівний іменник *ра'ун* (мн. *ара'*) позначає те, що людина бачить своїм розумом, тобто. думка, ідея чи переконання. Форма рефлексивного дієслова означає бачити один одного і іменник *ру'ях* означає бачити очима або серцем. Однак, у той час як форма іменника *ру'я* позначає тип бачення уві сні, то іменник *ру'ях* означає бачити в стані неспанння. Коли дієслово *ра'а/яра* використовується у значенні знання, мислення чи сприйняття, воно має два прямі додатки. Наприклад, вислів *раайту зайдан харіджан* може означати як «я думав, що Зайд пішов», так і «я знав, що Зайд уже пішов». Коли воно використовується у значенні фізичного бачення, він має лише один прямий додаток.

Похідні цього кореня зустрічаються в Корані 329 разів у наступних значеннях: (1) Усвідомлення. У сурі «Савське царство», 34:6 стверджується, що ті, «кому дано знання, бачать...» (*Йара аллазіна уту аль-іл-*

му). Також у сурі «Худоба», 6:75 ми читаємо про те, що Господь показав Ібрагіму царство небес і землі (*нурі ібрагіма малакута аль-самаваті вал-ард*). У сурі «Каяття», 9:105 стверджується, що «побачить ваші вчинки Аллаг...» (*са йара Аллагу амалакум*), бачення Бога чітко означає Його знання. І в сурі «Жінки», 4:51 ми бачимо питання: «Невже ти не бачив тих, кому дано частину Писання?» (*алам тара мулу іллазіна*). (Див. також суру «Корова», 2:258; суру «Йа. Сін», 36:77). (2) Фізичне бачення. У сурі «Лицеміри», 63:4 використовується слово *ра'я / яра* у значенні бачення очима: «Коли ти дивишся на них (*із ра'айтахум*), , то вражає тебе краса тіл їхніх ...(*ту'джібука аджсамухум*)» (див. також Сура «Зоря», 53:11; Сура «Бджоли», 16:79). (3) Роздуми чи обмірковування. Це значення дієслова *ра'а* знаходимо в сурі «Бджоли», 16:79, у якій питається: «Невже вони не бачили птахів, що покірно літають у небі?» (*алам ярав іла аль-тайрі мусахара-тін фі аль-джавв*). (Див. також суру «Худоба», 6:27). (4) Зір та слух. У сурі «Худоба», 6:68 віруючим повідомляють: «І якщо ти побачиш (*іза ра'айта*), що вони пащекують про Наші знамення, то відвернися від них, поки вони не заведуть іншої розмови.

14) Концепція назар

Основним значенням кореня *н-з-р* є бачення, аналіз та роздуми про щось. Він також може означати акт очікування чогось. Активний дієприкметний *на-зір* може позначати око, а дієслівний іменник *назар* позначає процес міркування, виміру та оцінювання чогось. Вислів *назара ілайгі* означає: «Він дивився на щось», - в той же час вислів *назара фі аль-амр* означає: «Він обдумав або вивчив питання».

Похідні цього кореня зустрічаються 139 разів у Корані у наступних значеннях: (1) Милосердя. У сурі

«Родина Імрана» 3:88 ми читаємо, що до тих, хто свідомо заперечує істину, Аллаг не буде милосердним. «Вони будуть там довіку. Не полегшать їм кару їхню і не буде відстрочки їм». (2) Чекати. З сури «Йа. Сін», 36:49 ми дізнаємося, що грішникам «нема чого чекати (*ма янзуруна ілла*), крім одного лише голосу» (*сайхатан вахідатан*). (Див. також суру «Худоба», 6:158). (3) Роздуми. Про тих, хто заперечує воскресіння, в сурі «Покриваюче», 88:17-20 сказано: «Та невже ж вони не поглянуть на верблюдів – як створені вони? І на небо – як піднесено воно? І на гори – як зведені вони? І на землю – як простерта вона?» (Див. також Коран, 29:20; 3:137; 6:11; 10:101). (4) Споглядати. Сура «Воскресіння», 75:23 описує обличчя людей у Раю і каже, що вони «дивлячись на Господа свого» (*іла раббіха назіра*).

Дієслівний іменник *назар* позначає акт розгляду чогось за допомогою зору, чи то фізичним оком, чи то оком розуму («замислився» – сура «Закутаний», 74:21; «Подивимось» – сура «Мурашки», 27:27; «погляне» – сура «Подорожній», 86:5 і сура «Він насупився», 80:24; Форма *інта ара / янта іру* (дієслівний іменник інтізар) означає розглядати щось з нетерпінням. Людина може дивитися на (*танзуру іла аль-шай'*) щось, але не бачити це (*ва ла тараху*). З іншого боку, людина може дивитися на це і ретельно аналізувати як за допомогою фізичних очей, так і очей розуму.

15) Концепція мушагада

Літери *ш-г-д* формують корінь, який означає присутність, знання та передачу знань комусь. Дієслово - *шагіда / яшгаду* (дієслівний іменник - *шагада*), а іменник *машгад* означає вид або місце збору. Активний дієприкметник *шагід* (мн. *шугуд*) – свідок, а також надгробний камінь (який є свідком присутно-

сті того, хто похований у цьому місці). Дієслово *шагі-да* може означати свідчити чи давати свідчення про те, хто має рацію, а хто неправий (див. суру «Жінки», 4:41), а іменник *шагада* може означати свідчення когось, тобто остаточний звіт очевидців. Іменник *шагід* (мн. *шугада'*) вживається в значенні мученика, який помирає як свідок причини і про праведність якого свідчать янголи. Слово *шагід* може також означати того, показання якого є надійними, і має знання і розуміння всієї навколишньої дійсності.

Похідні цього кореня зустрічаються в 160 аятах Корану в наступних значеннях: (1) Свідок. Це значення використовується в сурі «Жінки», 4:41 та 4:72; «Сузір'я», 85:7 та «Жінки», 4:69. (2) Янгол-охоронець. У сурі «Каф», 50:21 ми читаємо про Судний день, коли «Прийде кожна душа, а з нею – погонич (*са'ік*) і свідок (*ва шагід*)». (3) Мусульманська громада. У сурі «Корова», 2:143 згадується мусульманська громада як «свідки» для інших людей (*шугада' 'ала аль-нас*). (4) Закликати когось як свідка. Це значення ми знаходимо в сурі «Розлучення», 65:2 і в сурі «Корова», 2:23.

16) Концепція 'ама

Літери 'м-й формують корінь, що позначає приховування та покриття. Трилітерне дієслово - 'амйа / йа'ма, що означає бути або стати сліпим, і дієслівний іменник – 'ама, що означає сліпоту. Від цього слова виводимо прикметник чоловічого роду в однині а'ма, що означає сліпий або невидимий (прикметник жіночого роду в однині – 'амйа', а чоловічого роду в множині - 'амун, 'амй або 'умйан. Однак, коли люди використовують словосполученні *ма а'маху*, що означає: «Який же він сліпий!», - вони не мають на увазі фізичну сліпоту.

Похідні кореня 'м-й зустрічаються 33 рази в Корані в двох наступних значеннях: (1) Сліпота серця. Як ми читаємо в сурі «Хадж», 22:46: «Невже вони не подорожували землею, маючи серця, якими здатні розуміти, а також вуха, якими здатні чути?» (*ва лакін та'ма аль-кулубу аллаті фі аль-судур*). Подібним чином сура «Нічна подорож», 17:72 попереджає, що той, «Хто сліпий нині (ман куна фі хазіхі а'ма), той лишиться сліпим і в наступному житті та заблукає ще більше!» (*фа хува фі альахірати а'ма*). (Див. також суру «Творець», 35:16). (2) Сліпота очей. Фізична сліпота згадується у сурі «Він насупився», 80:2 та сурі «Світло», 24:61.

17) Концепція 'айн

Корінь, що складається з букв 'й-н, має кілька значень. Одне з них – фізичне око ('айн, мн. а'йун, 'уйун, а'йан), частина тіла, що дозволяє нам бачити. Слово 'айн може також позначати розвідника або джерело води. Від цього кореня ми виводимо дієслово 'айана / ю'айіну (дієслівний іменник - му'аяна або 'іян), що означає бачити або розглядати. Таким чином, якщо людина сказала: «*лакїтуху 'йанан*», - це означає: «Я побачив її особисто, віч-на-віч». Щодо іменника 'ін, воно позначає дику корову, дикого бика називають а'ян.

Похідні цього кореня зустрічаються 65 разів у Корані у наступних трьох значеннях: (1) Око. У сурах «Родина Імрана», 3:13, «Юсуф», 12:84 та «Трапеза», 5:45 використовується термін 'айн у значенні фізичного ока. (2) Джерело води. Це значення слова 'айн ми знаходимо у сурі «Корова», 2:60. (3) Як метафора турботи та захисту. У сурі «Та Га», 20:39 Господь говорить Мусі про Свій намір: «...ти ріс на Моїх очах», - або, іншими словами, під Його божественним захистом.

4 Ма'ріфа в Корані

ПЕРШЕ: ВИЗНАЧЕННЯ МА'РІФА

Аль-Тахтаві перераховує набір визначень для *ма'ріфа*, які можна підсумувати наступним чином: *ма'ріфа* - це знання в значенні некваліфікованого розуміння, чи то пізнання, яке особистість формує самостійно, або віра в концепцію, представлену ззовні. Це поняття включає розуміння основних характеристик простої сутності, а також ментальне ствердження різних станів, у яких ця сутність може існувати. Він також включає розуміння складної сутності, як оригінальної концептуалізації або в ствердженні концептуалізації, сформованої кимось іншим. Окрім цього, він включає розуміння окремого та універсального, як у плані базового розуміння, так і відповідних правових норм. Розуміння окремого здійснюється на основі свідчення та після попередньої нестачі знання та розуміння.

1) Лінгвістичне визначення *ма'ріфа*

На думку Ібн Фаріса, літери 'р-ф' утворюють два корені, один з яких означає спадковість, тривалість і єдність, а інший – тишину та спокій. Слово *ма'ріфа* (мн. *ма'аріф*) використовується як протилежність слову *накіра*, при цьому *ма'ріфа* стосується до специфічної, відомої сутності, а *накіра* – до невідомої та невизначеної сутності. Більше того, термін *ма'ріфа* ви-

користовується в контексті похвали важливої думки, точного сприйняття або гострого розуму.

2) Визначення ма'ріфа на основі звичайного вжитку

Слово *ма'ріфа* використовується для позначення певного члена групи або виду. Іншими словами, саме цей термін, за традицією та негласною згодою серед лінгвістичної спільноти, почав означати певну, відому сутність. Займенники, власні імена, вказівні займенники та звичайні іменники, перед якими стоїть певний артикль, усі свідчать про те, що сутність, на яку вказують, є *ма'ріфа* (визначеною).

Господь заявляє в сурі «Розсіюючі», 51:56, «Я створив джинів та людей лише для того, щоб вони поклонялися Мені» (*ма халакту аль-джинна ва аль-інса алла йа'будуні*). Чи вислів *йа'будуні* («поклонялися Мені») має на увазі знання про віру, іншими словами, знання через віру в Божественну сутність, якою ми поклоняємося.

Схоластичні теологи та логіки використовували слово *ма'ріфа* для позначення усвідомлення, якому передувала недостатність розуміння. Воно також використовується для позначення формування картини в розумі, твердого переконання, що відповідає дійсності та розумінню універсального та складного поняття.

3) Технічне визначення ма'ріфа

Термін *ма'ріфа* зустрічається 24 рази в Корані і 67 разів у різних інших похідних кореня 'р-ф. Більшість з них передає значення знань, виведених у вигляді фізичних почуттів і які стосуються видимих характеристик чи якостей. Господь заявляє в сурі «Корова», 2:146: «Ті, кому дано Писання, знають [Мухаммада]

так само, як знають своїх синів» (*кама йа'рифуна аб-на'ахум*). Саме їм ми гарантували одкровення завчасно. Це значення дієслова *'арафа* є протилежним арабському дієслову *накіра*, що означає заперечувати або відмовлятися визнати. Це значення слова зустрічається в сурі «Віруючі», 23:69, в якій Господь запитує: «Чи вони не впізнали свого Посланця (*лам йа'ріфу расулахум*) й заперечують його? (*фа хум лаху мункірун*)». Дещо інше значення дієслова ми знаходимо в сурі «Мухаммад», 47:6, в якій розповідається про те, як Бог обіцяє ввести віруючих «в рай, про який уже дав їм знати» (*'аррафа лахум*). Дієслово *'аррафа* в цьому контексті може також означати «зробити красивим і приємним».

На підставі його використання в Корані, дієслово *'арафа* вказує на акт набуття знань або розуміння за допомогою сигналів або знамень, що сприймаються на землі. У сурі «Милостивий», 55:41 ми читаємо, що «пізнають грішників (*йу'рафу аль-муджрімун*) за їх ознаками» (*бі сімахум*). Дієслово *'арафа* використовується в сурі «Обважуючі», 83:24 у значенні бачити або сприймати. Тому Господь каже Пророку, що коли він зустріне віруючих у Раю, то побачить на їхніх обличчях «світло блаженства» (*та'ріфу фі вуджухіхім надра аль-на'ім*). Незважаючи на те, що дані, на яких ґрунтуються знання, є чисто раціональними за своєю природою або складаються з мудрості та відомостей, переданих через інших, вони будуть отримані в письмовій та усній формі. Знання, засновані на раціональних даних, згадані в сурі «Мурахи», 27:93, в якій сказано, що Господь «покаже вам Свої знамення, і ви пізнаєте їх» (*фа та ріфунаха*) (див. також суру «Військові загони», 33:59.) Подібне значення передається в сурі «Бджоли», 16:83, яка говорить, що ті, хто заперечує істину, «дізнаються про милість Аллага (*ю'ріфуна*

ні‘мат Аллаг), а потім заперечують її» (*сумма юнкірунаха*).

ДРУГЕ: ПРИРОДА МА‘РІФА

1) Концепція природи ма‘ріфа

Знання є характеристикою, зумовленою живою сутністю. Це взаємозв’язок, що зароджується між знаючим я та відомим об’єктом. Коли ми говоримо «природа знань», намагаємося визначити чи позначити взаємозв’язок між тим, хто знає, тим, що знають, і процесом, з якого формуються знання. Взаємозв’язок, закладений у знаннях, пов’язаний з метою існування на землі і з питанням людського виживання. Взаємозв’язок між знаючим я і відомим об’єктом, сформований у свідомості розумної людини, може набувати форми ідей чи доктрин. Тут нас цікавить, зокрема, взаємозв’язок між знаннями та існуванням. Що з двох має перевагу: сутність чи існування? І якщо знання знаходяться, то що ми знаємо про суть чогось? Чи це просто форма чи архетип? Більше того, це те, про що ми дізнаємось на рівні універсальних чи окремих понять? Де є універсальні поняття? Які інструменти чи методи знання? І як ми знаходимо їх?

2) Природа ма‘ріфа в Корані

Ми можемо сказати, що знання, згідно з Кораном, складаються з фактів, розпоряджень і норм, а також усвідомлення та концептуалізації, які ми формуємо про ту чи іншу сутність внаслідок того, що ми отримуємо через наші органи чуттів та/або наш розум, на підставі наступного. Знання, про які ми зараз говоримо, є впевненим, однозначним розумінням, яке не

допускає сумнівів і щодо якого не може бути ймовірності помилки чи ілюзії.

(а) Джерело *ма'ріфа*

Все йде від Господа Всемогутнього. Саме Бог створив усі речі, включаючи Всесвіт і закони, яким він підкоряється. Знання є божественним творінням та милістю, дарованою Богом через схильності та потенціали, якими Він їх наділив. Господь дарував нам природне бажання шукати істину та засоби набуття знань. Він «вивів вас із утроб матерів ваших. Ви не знали нічого, а Він дарував вам слух, зір і серця. Можливо, ви будете вдячні!» (сура «Бджоли», 16:78). Тому дар слуху, зору і розуму є однією з умов, які дозволяють пізнати знання.

Відмінності думок мусульманських наукових шкіл щодо того, як можна отримати знання, виникли через відмінності в їхньому шляху розуміння аятів Корану, присвячених джерелу людських знань. Один із таких аятів стосується навчання Адама Господом: «І Він навчив Адама всіх імен, а потім показав їх ангелам і сказав: «Назвіть Мені ці імена, якщо ви правдиві!»». Випробовуючи ангелів таким чином, Бог показував перевагу Адама у знаннях над ними, особливу гордість, якою наділений Адам, і могутність і величність Бога. Ця історія показує, що джерело знань у первісному отриманні інформації нашим першим предком.

(б) Інтуїтивна та набута *ма'ріфа*

На основі вищезгаданого вислову з Корану, що стосується Адама, вчені порушили певні питання про те, чого саме навчили Адама. Чи дарував йому Господь усі знання чи лише їхні основні засади? Чи навчав Го-

сподь Адама за допомогою внесення необхідних знань у його мозок, водночас забезпечуючи його здатністю говорити, після чого мова та знання почали знаходитись завдяки людському освітньому процесу? Більше того, як відбувається процес навчання мови та як людина отримує перші знання?

(в) Перший рівень *ма'ріфа*, отриманий першою людиною

Вислів з Корану, наведений вище, про те, що Бог навчив Адама всіляким іменам, передбачає, що Бог навчив Адама мові, яка підкреслює природу речей або запускає ментальні зображення, пов'язані з ними. Розуміння імен вимагає, по-перше, розуміння їхнього референта, або іншими словами, об'єкта, що визначається. Без референта ім'я не має значення. Тому спочатку ми повинні зрозуміти назви об'єкта, що визначається - референта. Референтами імен можуть бути як окремі об'єкти, так і якості, які він успадкував у чомусь іншому, наприклад, коли згадується ім'я, розум автоматично згадує про цю якість. Людська *ма'ріфа* підпорядковується первинному пізнанню.

Не вся набута *ма'ріфа* заснована на логічних відомостях. Це не означає, що розум неактивний у деяких типах набутих знань. Швидше, це свідчить про те, що людська здатність до отримання знань є ширшою і всеохоплюючою, ніж раціональні чи логічні здібності. Наприклад, людина може бути наділена зрозумілими, здоровими та всеосяжними логічними припущеннями, залишаючись невпевненою в істині чи фактах, на які ці припущення вказують. Люди мають вроджену схильність до пошуку доброго, схильність, яка, своєю чергою, допомагає їм зрозуміти і охопити істину. Ця вроджена здатність, яка характеризується вродженою логікою розуму, відображена у двох основних типах

відомостей, які Господь наводить для підтвердження Власної єдності. Перший включає дані з фізичної Всесвіту, які сприймаються у вигляді розгляду зовнішнього світу, а другий сприймається через заглиблення в себе. Як Господь заявляє в сурі «Пояснені», 41:53: «Ми покажемо їм Наші знамення на небесних обрїях та в них самих, доки вони не зрозуміють, що це – істина! Невже не достатньо того, що Аллаг – кожній речі Свідок?». Подібним чином ми читаємо в сурі «Розсіюючі», 51:20-21: «На землі є знамення для впевнених людей, а також у вас самих. Невже ви не бачите?» Однак, звичайна доступність таких відомостей, зовнішніх та внутрішніх, є недостатньою для отримання знань. Ми повинні взаємодіяти зі знаннями таким шляхом, який веде нас до розуміння та віри. Існують люди, які притуплюють свої вроджені здібності через непокору. Такі люди стають нездатними збагачуватися знаннями, які є у їхньому розпорядженні. Тому замість того, щоб допомагати їм, така інформація служить для їхнього засудження через відмову прийняти її. Часте використання в Корані арабського терміна ла'алла, що означає «випадково» або «в надії, що...» щодо теми ма'ріфа є іншим показником, що виконання зовнішніх умов набуття знань не дає гарантії того, що людина обов'язково вивчить і прийде до істини. Наприклад, у сурі «Корова», 2:219 сказано: «Аллаг роз'яснює вам знамення, - можливо, ви подумаете» (*ла'аллакум та-тафаккурун*, див. також 2:226). Також ми читаємо в сурі «Корова», 2 :242: «Ось так Аллаг роз'яснює вам знамення. Можливо, помислите ви» (*ла'аллакум та-кілун*, див. також суру «Худоба», 6:151). Ма'ріфа, яку можуть знайти люди, залежить від їхньої готовності отримати її. Коран описує різні рівні знання чи розуміння. Перший рівень відбувається у межах фізичного сприйняття, він можливий завдяки наявності органів

чуття і висновків, зроблених завдяки розуму виходячи з цього сприйняття. У цьому рівні можна назвати особливе керівництво, яке реалізується через Божественне одкровення. Чутливі до божественного світла люди формують такі знання в рівнях, що поступово збільшилися, на відміну від поступово зменшуються рівнів, яких досягають ті, хто помиляється.

Набуття знань пов'язане з людськими відносинами або бажанням отримати користь із даних, якими володіє людина. Початковий рівень, що складається з дійсностей навколо і всередині нас, доступний кожній дієздатній дорослій людині в здоровому глузді. Як заявляв Господь: «Ми ж не карали нікого, не відправивши перед тим посланця» (сура «Нічна подорож», 17:15). Подібним чином ми читаємо в сурі «Жінки», 4:165 про те, що Господь послав посланців з добрими звістками та попереджень, «щоб не мали люди після цього доказу проти Аллага». Таким чином, ніхто не виключений із цього першого рівня знань, крім тих, хто через свій юний вік або втрату розумових здібностей, не несе моральної відповідальності.

Другий рівень знань, що ведуть до керівництва, залежить від відношення чи готовності особистості. Щодо третього рівня знань, який охоплює збільшення керівництва, віри та богобоязливості, він впливає з другого і відрізняється лише тим, що третій рівень є додатковим милосердям Господа і не має жодного відношення до дій чи втручання людини.

Світські науки мають дві цілі. Перша з них охоплює цю земну дійсність і полягає в тому, щоб поширювати знання, які можна отримати віруючим і невіруючим при використанні ресурсів Бога, які Він дав нам у розпорядження. Однак, віруючий отримує велику вигоду, оскільки він не просто отримає нагороду в цьому світі, а також і в наступному, крім того, йому буде

забезпечено більший успіх у його прагненнях. Стосовно другої мети, вона полягає в тому, щоб дозволити віруючому здобути велику нагороду в наступному житті. Невіруючий позбавлений цієї неземної нагороди. Як ми читаємо в сурі «Худоба», 6:44: «І коли вони забули те, про що їм нагадували, то Ми відкрили їм шлях до кожної речі. А коли вони зраділи тому, що їм дали, Ми зненацька схопили їх! І ось, вони розгубилися!»

Щодо віруючого, чим більше він знає про те, як підходити до щоденних справ у цьому житті, тим сильнішою його віра стає, і тим вище становище такий людині обіцяно в наступному житті.

Виконання завдання потребує задоволення двох умов: здібності та мудрості. Здатність полягає як у наявності необхідних основних матеріальних засобів та людських ресурсів, так і достатніх засобів для захисту та збереження цих ресурсів. Щодо мудрості, вона полягає у знаннях та в їхньому використанні на благо. Як Господь каже в сурі «Загорожі», 7:96: «Якби жителі цих селищ увірували й були богобоязливими, Ми б відкрили їм благословення небес і землі». Коран визначає мету людей землі як намісництво (*істіхлаф*), яке є формою служіння. Секулярна філософія, навпаки, формулює мету людини у суто матеріалістичній площині. Отже, найвищою формою знань із коранічної точки зору є віра в Бога. Таким чином, невіра (*куфр*) протиставляється не тільки вірі (*іман*), а також знанням (*ма'ріфа*, *іlm*). Саме тому Коран розглядає питання знань у зв'язку із серцем (*аль-калб*, *аль-лубб*, *аль-фу'ад*) більше, ніж із будь-яким іншим аспектом людської сутності. Очевидно, що те, що включає термін «знання» в Корані, не є звичайним теоретичним розумінням концепцій та інформації, а скоріше усвідомленням, укоріненим у первинній людській природі та бажанні дотримуватись приписів Бога.

Пошук знань є процесом, що включає всі види сприйняття, фізичне та нефізичне, а також вже набуті знання, чи то отримані від інших, чи ті, які є Боже-ственным Одрокровенням. Внаслідок цього ми можемо класифікувати знання на три типи: (1) уроджені; (2) інтуїтивні та (3) теоретичні. Вроджені знання – це те, з чим народжується людина, наприклад, інстинктивні знання дитини про те, як прикладатися до грудей матері. Інтуїтивні знання включають сприйняття і пізнання, що відбувається як щось само собою зрозуміле, без потреби в дослідженні та аргументації. Наприклад, органи дотику людини передають відчуття печії, якщо людина торкнеться вогню. Тому особистість отримує досвід із вогнем, який разом з іншими взаємодіями із зовнішнім середовищем створюють масив набутих знань, які не вимагають свідомого мислення чи міркування. Фізичні органи чуттів можна порівняти з вікнами розуму в матеріальний світ. Щодо теоретичних знань, вони вимагають дослідження, вивчення та навмисного роздуму. Пам'ять записує сенсорні дані, підтверджені певним досвідом. Ці дані, разом з інформацією, отриманою від інших, стають матеріалом, на основі якого працює розум, розробляючи та розвиваючи ідеї та концепції. Коран стверджує важливість отримання знань від тих, хто був до нас, і закликає нас інтегрувати знання, передані власне Кораном, і одкровень, отримані від попередніх посланців Бога та передані через їхніх послідовників. Ця інтеграція відбувається шляхом подвійного процесу підтвердження (*масдік*) та відсіювання (*хаймана*). (Див. Сура «Трапеза», 5:48 і Сура «Рада», 42:13). Процес відсіювання складається з підтвердження всіх частин ранніх одкровень, які не були викривлені або фальсифіковані.

ТРЕТЄ: СФЕРА МА'РІФА

Як ми побачили, знання в Корані розділені на дві сфери: *аль-гайб та аль-шагада* (див. суру «Грім», 13:9). Щодо світу ми віримо в сферу *аль-гайб* через акт віри, не маючи можливості побачити її очима і не відчуваючи її за допомогою органів чуття, і наш розум також не може охопити її деталі або те, як вона функціонує. Отже, ми можемо сказати, що ми маємо два різні варіанти віри, один із яких застосовується до матеріального світу навколо нас, а інший застосовується до галузі *аль-гайб*. Щодо першого, ми використовуємо наші фізичні органи чуттів і наш розум, а стосовно функціонування останнього, наші органи чуттів не відіграють безпосередньої ролі в цих процесах. Слід зазначити, що Господь говорить про Всесвіт у Корані, який складається з численних світів. У сурі «Відкриваюча», 1:2 ми читаємо: «Хвала Аллагу, Господу світів». На підставі цього ми можемо зробити висновок, що існує багато світів, усі вони можуть належати до сфери, яку людина здатна сприймати (*аль-шагада*), або до сфери, незбагненої для людини (*аль-гайб*).

1) Взаємозв'язок між *аль-гайб* та *аль-шагада*

Сфера *аль-шагада* часто згадується в Корані як *аль-афак* («горизонти»), яка проявляється у світі природи, а про сферу *аль-гайб* часто говориться в контексті внутрішнього, духовного світу *аль-анфус* (дослівно, «самих себе») і ці взаємодоповнювані сфері часто згадуються разом. І це зрозуміло, оскільки міркування про зовнішні знамення, що відбуваються в сфері *аль-шагада*, можуть забезпечити нам велику віру в те, що Коран навчає нас про сферу *аль-гайб*, а віра в *аль-гайб* може допомогти нам ставати сильнішими і

не втрачати надії перед життєвими труднощами та викликами, включаючи ситуації, в яких ми повинні впоратися з реальністю смерті.

2) Сфера аль-гайб

(а) Визначення аль-гайб зі словника

Корінь, що складається з літер *г-й-б*, позначає акт приховування чогось. Тому дієслово *габа* / *ягіб* (дієслівні іменники – *гайб*, *гайба*, *гуюб*) означає перебувати поза увагою. Воно використовується, коли ми говоримо про захід сонця, оскільки коли сонце сідає, воно зникає з поля зору.

Похідні цього кореня використовують фігурально для позначення світів, відомих тільки Господу. Пов'язаний іменник *гайба* позначає заглиблення в ґрунті, або дно чогось, наприклад джерела. Воно використовується в сурі «Юсуф», 12:10, один із братів сказав іншим «киньте на дно колодязя» (*фі гайбат аль-джуьб*). Щодо іменника, то воно використовується в значенні злослів'я або наклепів, іншими словами, говорити щось про людину за її відсутності.

(б) Визначення аль-гайб, пов'язане з використанням

Слово *гайб* традиційно використовується в значенні прихованого, таємного або захищеного і, якщо точніше, світів, які є незбагненними («відсутніми») для органів чуття та/або не є очевидними для розуму. Аль-Ісфahanі давав наступне визначення *аль-гайб*: те, про що немає відомостей, щодо чого немає зовнішніх знамень і про що жодна створена істота нічого не знає. Оскільки Господь є Всезнаючим, то для Нього нічого не належить до сфери *аль-гайб*, для Господа все знаходиться в сфері шагада або в зрозумілій сфері.

Похідні кореня *г-й-б* зустрічає 53 рази в Корані, які включають чотири приклади *аль-гуюб* та один приклад *гайба*. Активний дієприкметник чоловічого роду множини *га'ібін* (од. *га'іб*) використовується в сурі «Мурахи», 27:20 у значенні «відсутній». Жіночий рід однини такого ж дієприкметника (*га'іба*) згадується в сурі «Мурахи», 27:75 у значенні сокровеного чи прихованого: «На небесах і на землі немає такого потаємного, якого б не було в ясному Писанні». Іменник *гайб*, який використовується в сурі «Корова», 2:3 означає «те, що за межами людського сприйняття». Іншими словами, *аль-гайб* може також сприйматися через посланців і пророків Господа, і заперечення існування цієї сфери прирівнюється до атеїзму. У сурі «Жінки», 4:34 ми читаємо про праведних жінок, які «березуть у час відсутності чоловіків те, що Аллаг наказав берегти» (*хафізатун ліл-гайбі бі ма хафаза Аллагу*).

Існують певні аспекти сфери *аль-гайб*, про які Господь дав нам деякі знання. Наприклад, Коран містить імена Господа (*асма' Аллагі аль-хусна*), які розповідають нам про природу Бога; він також надає нам інформацію про природу наступного життя, про які ми можемо дізнатися виключно за його допомогою. Інші аспекти сфери *аль-гайб* огорнуті абсолютною таємницею і про них люди не можуть нічого знати. Наприклад, у сурі «Худоба», 6:59 ми читаємо, що Господь має «ключі від потаємного (*мафаті аль-гайб*)», знає про них тільки Він».

Крім цього, існують два інші типи *аль-гайб*, один із яких місцевий за своєю природою, а інший – тимчасовий. Місцевий тип *аль-гайб* включає те, про що ми не знаємо нічого, оскільки воно географічно відокремлене від нас, а тимчасовий тип включає події, які відбувалися в далекому минулому, або відбудуться в невідомому майбутньому. Коли майбутні події відбу-

ваються з нами, вони, однак, залишаються в сфері аль-гайб для людей, географічно відокремлених від них.

(в) Характеристики *аль-гайб*

Світ *аль-гайб* є світом незбагненого. Проте, навіть матеріальний світ може включати певні аспекти, невідомі через типи географічної чи тимчасової віддаленості, згаданої вище. Крім того, існують певні речі, які Бог вирішив відкрити обраним. У сурі «Джини», 72:26-27 ми читаємо, що тільки Господь «знає потаємне та не відкриває його нікому, крім тих посланців, якими Він задоволений та до яких приставляє вартових – попереду та позаду».

Щодо знань Господа, вони охоплюють усе без винятку в обох сферах – видимого і невидимого. Ми читаємо в сурі «Савське царство», 34:3: «Ні на небесах, ні на землі не сховається від Нього нічого, навіть вагою в порошинку, й менше чи більше за це. Це все – в ясному Писанні».

(г) Засоби пізнання *аль-гайб*

Сенсорне сприйняття може виходити за межі світу незбагненого, включаючи сфери поклоніння, божественності, божественних атрибутів та пророцтва. Розум здатний охоплювати деякі універсальні поняття, такі як існування Бога та пророцтво. Однак, ні сенсорне сприйняття, ні розум не здатні здобути глибокі знання про *аль-гайб*, про яку можна дізнатися лише за допомогою божественного одкровення. Цей факт є послідовною характеристикою ісламської епістемологічної системи. Як Господь говорить пророкові в сурі «Рада», 42:52: «Саме так, за наказом Нашим, Ми відкрили тобі дух. Ти не знав, що таке Писання, що таке

віра, але Ми зробили його світлом, яким вказуємо прямий шлях тим із Наших рабів, кому побажаємо!»

У своєму заклику вірити у світ невидимого Коран закликає людей здійснювати наукові дослідження. Іншими словами, він спонукає нас використовувати епістемологічні інструменти, які є в нашому розпорядженні, міркувати про свідчення творчої сили Господа. Він нагадує нам про те, що ці свідчення розкидані по Землі та небесних сферах, а також усередині нас самих.

Як ми читаємо в сурі «Каф», 50:6-8: «Чи не дивилися вони на небо, що над ними, яким чином звели Ми його та прикрасили, і що немає в ньому тріщин? І землю розіслали Ми, встановивши стійкі гори на ній, і виростили на ній усілякі рослини прекрасні, щоб бачив і пам'ятав це кожен покірний раб».

(д) Принципи *аль-гайб*

Сфера *аль-гайб*, що є джерелом знань для людей, має певні принципи, пов'язані з нею. Ці принципи можна підсумувати так: (1) Існування має корисну мету або кінець. (2) Закони Всесвіту не підкоряються людській волі. (3) Існування Господа є найважливішим елементом світу *аль-гайб* щодо людей. (4) Наступне життя є остаточним наслідком вчинків, здійснених людиною під час її життя на Землі. (5) Життя на Землі відбувається в напрямку дії та досягнення справедливості. (6) Відома Богу, доля людини (праведна чи грішна) є наслідком вибору, який вона робить за своєю вільною волею. Отже, немає виправдання пасивності, поразки та фаталізму.

Божественне одкровення є джерелом, з якого люди виводять необхідні знання в сфері *аль-гайб*. Од-

кровення і людський розум доповнюють один одного і разом працюють для формування ставлення людей до миру та межі, до якої вони задовольняють їхню мету життя. Саме тому ісламський епістемологічний метод уникає двозначних протилежностей релігії та держави, розуму та писемної традиції, або традиціоналізму та сучасності.

3) Світ аль-шагада

Як ми було продемонстровано вище, поняття *аль-гайб* і *аль-шагада* традиційно з'являються разом. Говорячи про сферу сенсорного сприйняття і ті структури або концепції, які ми можемо охопити нашим розумом, сфера шагада сприймається і розглядається за допомогою врівноваженої взаємодії між розумом та фізичними органами чуття. За допомогою цієї взаємодії та рівноваги, люди можуть конструктивно ставитися до світу навколо них і досягати непересічних результатів у виконанні своєї ролі намісників Бога на Землі. У цьому процесі очікується, що люди будуть поводитися рішуче і раціонально, і правильно використовувати закони, закладені у Всесвіті, на підставі чіткого розуміння причинності та потреби у гармонії між різними частинами космічної системи.

(а) Лексичне визначення кореня *ш-г-д*

Літери *ш-г-д* формують корінь, що означає присутність, знання та передачу знань іншим. Дієслово *шагіда/яшгазу* означає акт свідчення чи надання свідчень, який має на увазі присутність свідка подій чи істини, про які він свідчить. Іменник *шагада* означає акт свідчення або надання свідчень, і самі відомості. Активний дієприкметник *шагід* означає свідка, і діє-

слівний іменник *мушагада* означає акт бачення на власні очі.

Одним із імен Господа є Аль-Шагід, що означає Той, знання Якого охоплюють усе, оскільки Він присутній у всьому та за всіх часів. Говорячи про абсолютні знання Господа (*'ilm*), ми звертаємося до Нього як Аль-'Алім. Коли такі знання тлумачаться як такі, що охоплюють приховані або таємничі питання, ми називаємо Його Аль-Хабір, а коли вони інтерпретуються як видимі та очевидні питання, ми називаємо Його Аль-Шагід.

(б) Визначення *ш-г-д*, заснований на використанні

Похідні кореня *ш-г-д* зустрічаються 124 рази у Корані в наступних значеннях. У сурі «Сузір'я», 85:7 слово *шугуд* (мн. *шагід*) використовується для позначення тих, хто є свідком того, що творять із віруючими. Слово *шагада* може означати акт спостереження, що відбувається у вигляді фізичного зору чи розуміння. У будь-якому випадку слово означає певний звіт, який надає відомості на користь того, що сказав свідок.

Дієслово *шагіда* використовується в сурі «Прикраси», 43:19 у значенні знання про щось завдяки тому, що людина побачила це очима. Про тих, хто стверджує, що ангели є жінками, Господь риторично запитує: «Невже вони були свідками їхнього створення?». (*Ашагід халкахум*) (Див. також суру «Каф», 18:51). Таке ж дієслово, *шагіда*, використовується в сурі «Корова», 2:84 у значенні надання свідчень чи свідчення про істинність чогось. І слово *шагада* використовується в сурі «Грім», 13:9: «Знаючий потаємне й відкрите, Великий, Піднесений».

(в) Категорії *шагада*

Сфера існування, яку можна досягнути за допомогою людського розуму, позначається в Корані поняттями *аль-афак* («горизонти») і *аланфус* («душі» або «власне я»). Ці терміни ми знаходимо в сурі «Пояснені», 41:53, наведена вище, де Господь стверджує: «Ми покажемо їм Наші знамення на небесних обрідях (*фі-аль-афак*) та в них самих (*ва фі анфусихім*), доки вони не зрозуміють, що це – істина! Невже не достатньо того, що Аллаг – кожній речі Свідок?»

При обговоренні значення терміну *аль-афак* Аль-Шавкані наводить вислів Ібн Язіда, видатного вченого ісламу, говорячи: «*Аль-афак* є знаменнями, що спостерігаються в небі». Коментатори Катада та Аль-Даххак визначають термін як той, що вказує на «вчинки Господа серед людей світу». 'Ата згадує його як «астрономічні, метеорологічні та наземні структури та явища, включаючи сонце, місяць, зірки, ніч та день, вітри тощо». Ібн Касір, своєю чергою, відносив *аль-афак* до «мусульманських завоювань і ісламського тріумфу над іншими землями та релігіями». Щодо Аль-Разі, він наполягав на тому, що термін вживається в значенні «астрономічні та планетарні знамення, знаки дня і ночі, у світлі, тіні та темряві, чотири елементи [вогонь, вода та повітря], і три складові відомі як мінерал, тварина та овоч».

(г) Взаємозв'язок між сферами *аль-афак* та *аль-анфус*

Очевидно, що ці дві сфери тісно пов'язані на підставі того, що вони згадуються у Корані разом. Один приклад цього групування ми знаходимо в сурі «Каф», 18:51. Стосовно ангелів, Господь заявляє: «Вони не були свідками створення небес і землі та їх самих». Ін-

ший приклад зустрічається в сурі «Розсіюючі», 51:20-21, наведеній вище: «На землі є знамення для впевнених людей, а також у вас самих. Невже ви не бачите?»

Таким чином, Коран підкреслює взаємозв'язок та нероздільність цих двох сфер: те, що Всесвіт віддали у розпорядження людей, спростовує думку про те, що існує вроджена війна або конфлікт між людьми та рештою Всесвіту. Навпаки, щоб люди були добрими намісниками на Землі та «колонізували» Землю в інтересах забезпечення щастя та процвітання, вони повинні боротися за правильне розуміння «горизонтів» (*аль-афак*) та людської душі та її законних потреб (*аль-анфус*). Чим краще ми розуміємо Всесвіт, тим краще ми здатні добре користуватися ним. Тому людський прогрес та розвиток залежить від здатності знати та розуміти зовнішній світ (*аль-афак*) та наші внутрішні світи (*аль-анфус*). Тільки так ми можемо боротися за загальне благо людства.

ЧОТИРИ: КОРАНІЧНІ КРИТЕРІЇ МА'РІФА

Коран виявляє зацікавленість у дисциплінованому мисленні на рівнях етики та знання. Етичної цілісності стосовно знань, хоч би якою важливою вона була, недостатньо. Недостатньо для вченого мати чисті наміри до своєї роботи, якщо він не передає інформацію точно та повністю. Недостатньо також бути академічно підкованим щодо точності та скрупульозності, не використовуючи знання правильно з етичної точки зору. Навпаки, у нашому прагненні до знань нам потрібно дотримуватись точних стандартів з етичної та академічної точок зору. Коран прагне спрямовувати нас до корисних знань у певних межах. Щоб досягти справжнього епістемологічного прогресу, який потре-

бує інтеграції наших різних джерел знань, ми повинні демонструвати повагу до Божественного права і людського розуму. Нам потрібно сформулювати правила, які посилюватимуть і регулюватимуть наукові дослідження, гарантуючи, що наші методи дослідження є правильними і позбавлені негативних помилок.

1) Коранічні етичні стандарти ма'ріфа

Значення етичних стандартів щодо знань полягає в тому, що такі стандарти спрямовують вибір, який ми робимо, коли вирішуємо, як використовувати знання. Коран говорить про етичну цінність щодо правових норм, або вроджену моральну свідомість людей. Звичайно, люди завжди підкоряються своїй свідомості. Проте свідомість глибоко вкорінена в душі людини. Отже, людина схильна інтуїтивно усвідомлювати порушення морального принципу. Мета знань – уповноважити людей бути намісниками Бога, приносячи процвітання як собі, так і Землі за дотриманням приписів Господа, і саме Коран повідомляє нам про ці приписи. Вони надають нам керівництво для того, щоб ми повідомили про нього іншим і великому Всесвіту, використовуючи дані Богом знання конструктивно, а не деструктивно.

(а) Заборона ворожнечі та суперечок

Змагання у сенсі прагнення – це одне, а конфлікт і ворожнеча – інше. Прагнення має благородну, гідну похвали мету (див. також суру «Ті, що міряють несправедливо», 83:26), а ворожнеча і суперечки ведуть до поділу. Як сказав Господь: «не сперечайтесь, інакше втратите свою відвагу й зникне сила ваша». Існують два типи розбіжностей. Перший тип є допустимим. Насправді це одна з примітних характеристик іслам-

ської академічної та інтелектуальної спадщини, яка стимулювала інтелектуальну революцію і накопиченню величезного епістемологічного багатства. Відмінності в думках серед мусульманських вчених щодо питань духовних та теологічних тлумачень допомогли поглибити наше розуміння істини та досягти суттєвих результатів у теоретичній та практичній галузі. Однак численні аяти Корану критикують поведінку юдеїв і християн, норми і судження яких порушують принципи, про які вони мають точні знання. Господь попереджає в сурі «Родина Імрана», 3:105: «...не будьте схожими на тих, які розділилися та розійшлися між собою після того, як до них прийшло знання; на таких чекає велика кара». Найгірше, що може статися з людством та інтелектуальною елітою, - це піддатися духовній слабкості, яка веде до занепаду цивілізації. Ця слабкість полягає в тому, що знання втрачають свої моральні основи і піднесені цілі, результат чого виявляється в тому, що знання, які були знаннями про Господа і джерелом доброго, стають деструктивною силою, яка руйнує будову суспільства та його релігійну єдність.

Ми знаємо з дослідження інтелектуальної та доктринальної історії, що існують множинні потенційні причини відмінностей та розбіжностей. Якщо суспільства роблять кроки вперед у напрямку прогресу та найвищого рівня розвитку цивілізації, перепони між їхніми членами мають схильність розширюватися. Внаслідок цього виникають наукові школи, релігії, секти і конфесії, які змагаються між собою. Вони не є поганими. Однак такий розвиток стає деструктивним, коли люди піддаються власним егоїстичним примхам. Господь попереджає пророка в сурі «Корова», 2:145: «А якщо ти підеш за їхніми бажаннями (*ахва*, мн. ч. – *хава*) після того, як прийшло до тебе знання,

то, воістину, будеш одним із нечестивців». Призначаючи божественне одкровення протистояти звичайним людським примхам і порожнім бажанням, Господь риторично запитує в сурі «Мухаммад», 47:14: «Невже той, хто тримається ясного доказу від свого Господа, рівний тому, кому видалися прекрасними його злі вчинки та хто йде слідом за своїми пристрастями?» (*imtaba'u aхва'ахум*).

Коран та Сунна є двома первинними джерелами знань для мусульманського суспільства. Тому суперечки, що виникають через протилежність тому, чого вчить Божественне Одкровення, викликані тими, хто потурає власним примхам, чи то через любов до мирської вигоди, чи ненависть стосовно віруючих чи інтелектуальну зарозумілість.

У сурі «Розповідь», 28:78 ми читаємо про заможного чоловіка часів Муси: «Це все дано мені завдяки моему знанню!». Знання є першим і найважливішим подарунком від Господа і повинні визнаватись як такі. Крім визнання, знання стають покривалом, яке засліплює нас необхідністю змінювати наші життя та взаємини відповідно до Божественного Закону.

(б) Об'єктивність

Під «об'єктивністю» я маю на увазі акт уникнення людських емоцій та забобонів щодо питань чи проблем, що вимагають винесення рішення чи судження. Визначена таким чином об'єктивність вимагає чесності та смирення. Іншою супутньою характеристикою об'єктивності є академічна цілісність, яка включає прихильність до практик, таких як віднесення висловів до їхніх справжніх джерел. Отже, іноді дуже важко досягти об'єктивності та підтримувати її.

Поняття «об'єктивності» як такої не зустрічається в Корані. Однак, концепція об'єктивності у наведеному вище визначенні згадується багато разів у Корані як умова винесення раціональних рішень та хорошого ставлення до інших. Приклад об'єктивності ми бачимо в тому, як Господь говорить про різні громади, включаючи юдеїв і християн, Він вказує як на їхні сильні сторони, так і на слабкі, чесноти та недоліки. Ми читаємо в сурі «Родина Імрана», 3:75: «Серед людей Писання є такі, які, якщо ти довіриш їм кінтар, повернуть тобі його; але є й такі, які, якщо ти довіриш їм динар, не повернуть тобі й цього – хіба як ти станеш над ними». (Див. також суру «Родина Імрана», 3:110-113). Тому хоча дуже поширено прирівнювати «об'єктивність» і відсутність прихильності до будь-якої системи цінностей чи доктрини, ми не можемо описати людину, прихильника стандартів ісламського права, як позбавленої об'єктивності. Навпаки, Коран закликає віруючих боротися за неупередженість і справедливість, застерігаючи проти небезпеки зневаги до цих шляхетних цінностей. Очікується, що мусульманин розглядає досліджувану тему чи питання, не реагуючи на нього надто гостро, без забобонів за і проти однієї чи іншої групи залежно від життєвого досвіду чи становища, корисливих бажань та амбіцій, або безпідставних забаганок і примх.

(в) Попередження проти приховування істини

Господь попереджає: «Не вбирайте істину в неправду та не приховуйте істини, адже ви її знаєте» (сура «Корова», 2:42). В іншому місці, Господь попереджає тих, хто дійсно бере участь у такому приховуванні про велике духовне покарання, яке чекає на нього: «Во-істину, ті, які приховують послане Аллагом у Писанні і

купують за це малу ціну, наповнюють свої животи вогнем. Аллаг не говоритиме з ними в День воскресіння і не очистить їх. Їм уготовані болючі страждання» (сура «Корова», 2:174).

Тим, хто має відповідати питання, заборонено приховувати те, що вони знають. Однак, у певних ситуаціях і щодо деяких людей людина може бути зобов'язана приховувати певну інформацію, оскільки ті, кого вона стосується, будуть нездатними сприйняти її, і, таким чином, швидше за все витлумачать її невірно і, що ще гірше, перестануть вірити в Господа та Його Посланця.

(г) Небезпека прояву вибіркової при пошуку знань

Звертаючись до синів Ізраїля, Господь запитує: «Невже ви вірите в одну частину Писання, заперечуючи іншу? То яка винагорода може бути тим, хто робить це, як не ганьба у земному житті? У День Воскресіння скарають вас ще лютішою карою!» (сура «Корова», 2:85). Це застереження нагадує нам про потребу розвивати всеосяжне бачення щодо будь-якого предмета, що вивчається. Замість того, щоб вдаватися до вузьких, атомістичних, роз'єднаних думок, нам потрібно дотримуватися методу, який надає нам врівноважену суміш досвіду та інформації. Водночас нам потрібно відповідально підходити до очищення наших наукових систем від чужих, зовнішніх чи сумнівних елементів чи ідей.

(д) Спекуляції та здогадки

Коран не надає значення твердженням, які ґрунтуються лише на припущенні, незважаючи на те, що так багато людей дотримуються їх. Істина не вимірю-

ється кількістю людей, які вірять у неї, так само як брехня не визначається нестачею її послідовників. Як ми читаємо в сурі «Худоба», 6:116: «Якщо ти коритимешся більшості тих, хто на землі, то вони зіб'ють тебе зі шляху Аллага. Вони йдуть за припущенням та займаються вигадками!». Подібним чином сура «Корова» закликає нас не покладатися на неписьменних людей, «які не знають Писання, а тільки марнословлять про нього. Але це – їхні вигадки!». Очевидно, що справжні знання вимагають, щоб ми наполягали на такій точності та достовірності, які ведуть до впевненості.

(е) Заборона фальсифікацій та брехні

У сурі «Родина Імрана», 3:71 Господь каже: «Люди Писання! Чому ви одягаєте істину в неправду та приховуєте істину? Адже ви знаєте її». Подібне застереження ми бачимо в сурі «Корова», 2:79: «Лихо тим, які пишуть Писання власними руками, а потім кажуть: «Це – від Аллага!» – щоб продати це за мізерну ціну! Горе їм за те, що написали вони, і горе їм за те, що вони собі здобули». Навмисна фальсифікація священного писання є моральним гріхом. Про цей вид гріха сказано в сурі «Родина Імрана», 3:78, в якій ми читаємо: «серед них є такі, які своїми язиками спотворюють Писання, щоб ви сприйняли за Писання те, чого насправді у Писанні немає». Коли справжні знання відкидаються, це веде до заміщення їх неправдою. Однак, якщо використовується епістемологічний метод, заснований на джерелах, що ведуть до надійних фактів, результати, які ми отримуємо, будуть точними та достовірними, позбавленими негативних рис шахрайства, обману, лицемірства та педантичності. Нас попереджають у сурі «Бджоли», 16:116: «Не промовляйте своїми вустами брехні: «Це – дозволено, а це –

заборонено» – зводячи на Аллага наклеп. Воістину, не матимуть успіху ті, які зводять наклеп на Аллага».

2) Наукові стандарти істини у Корані

(а) Відмова прийняти заяви, не підкріплені доказами

Коран відстоює важливість підтвердження точності будь-якої інформації, на основі якої ми відстоюємо наші відносини чи точку зору. Це підтвердження відбувається на підставі двох типів доказів, які ми називатимемо виведеними з Одкровення та раціональними. Докази з Одкровення виводяться з Корану або Сунни Пророка, а раціональні докази складаються з беззаперечних раціональних припущень. У багатьох аятах Корану ми зустрічаємо вимоги доказів заяв людей про суперечливі питання. У відповідь тим, хто поклоняється іншим божествам, крім Аллага, і виправдовує ці дії традиціями, Господь каже Пророку: «Скажи: «Якщо маєте хоч якесь знання, то відкрийте його нам! Але ви йдете за припущенням і вигадуете!» (сура «Худоба», 6:148). Подібне ми читаємо в сурі «Ахкаф», 46:4: «Скажи: «Чи ви бачили тих, кого ви кличете замість Аллага? Покажіть мені, яку частину землі вони створили? Невже вони мають спільність на небесах? Принесіть мені Писання, давніше за це, або хоча б якийсь слід знання, якщо ви правдиві!»». Заяви без доказів нічого не варті. Як ми читаємо в сурі «Мурахи», 27:64: «Хто створює творіння вперше, а потім повторює його? Хто дарує вам наділ із небес і землі? То чи є крім Аллага інший бог? Скажи: «Наведіть ваш доказ, якщо ви правдиві!»». Подібне нам повідомляє сура «Печера», 18:15: «Деякі люди з нашого народу взяли собі інших богів крім Нього. Чого ж не наведуть вони ясного доказу про це? Хто ж більший нечестивець, ніж той, хто вигадує про Аллага всіляку неправду?» Інші

приклади згадування доказів, які Господь надає для підтвердження істинності Його Послання, містяться в сурі «Худоба», 6:83, сурі «Корова», 2:211, сурі «Трапеза», 5:110 і сурі «Худоба», 6:104 .

(б) Не заглиблюйтесь у питання, про які нічого не знаєте

Це основне правило Корану для тих, хто прагне здорового мислення та раціонального дослідження, яке вимагає, щоб ми знали наші сильні сторони та наші обмеження. Сура «Худоба», 6:68 закликає про рока відвертатися від тих, хто з незнанням говорить про послання Господа, а сура «Нічна подорож», 17:36 наказує всім і кожному наступне: «Не йди за тим, про що не маєш знання, адже слух, зір і серце – усіх їх спитають про обіцяне».

(в) Обережно використовуйте слова

Правильне академічне дослідження потребує точного використання термінів. Це зауваження зроблено в іншому контексті в сурі «Кімнати», 49:14: «Бедуїни сказали: «Ми увірували!» Скажи: «Ви не увірували, тому говоріть: ми навернулись до ісламу. Але віра ще не увійшла до ваших сердець. Якщо ви покоритесь Аллагу та Його Посланцю, то Він не применшить ваших вчинків. Воістину, Аллаг – Всепрощаючий, Милосердний!»». У сурі «Корова», 2:104 Господь звертається до мусульманського суспільства такими словами: «О ви, які увірували! Не говоріть Пророку: «Доглядай за нами!», а говоріть: «Поглянь на нас» – і слухайте. Невіруючих чекає болісна кара».

Очікується, що віруючі будуть говорити переконливо і не використовуватимуть слова, які можуть призвести до неправильного розуміння чи неправильних

дій. Завжди треба пам'ятати про те, що обставини, час, середовище, ситуація і людина, до якої звертаються, все це відіграє роль у тому, як слова сприйматимуть і, отже, який вплив матимуть. І навпаки, якщо слова або вислів вирвані з їхнього вихідного контексту, це може призвести до серйозних помилок, неправильного розуміння та плутанини. Враховуючи це, мусульманські вчені та дослідники повинні звертати особливу увагу на те, як вони використовують свою мову, усвідомлюючи, що слова визначаються їхнім контекстом, як і словником, і що мова інших людей повинна тлумачитися на підставі того, як вони розуміють її. Як фахівці в тій чи іншій галузі знань розробляють внутрішню термінологію, яка буде незрозуміла іншим, люди з того чи іншого суспільства з часом починають приписувати нові значення слів та висловів, які вони використовують у щоденних взаємодіях. Щоб вважатися компетентним у цій галузі, людина повинна опанувати спеціалізовану термінологію або жаргон. Подібним чином академічна чи наукова методологія, яку ми виводимо з Корану, вчить нас не формулювати судження про людей, допоки ми не будемо впевненими у тому, що ми розуміємо слова, за допомогою яких вони спілкуються.

Термінологія відіграє ключову роль практично у всіх формах інтелектуальної творчості і в дискусіях, і дебатах, які вона спровокувала. Чим більше розширюється галузь і дає початок новим питанням, тим більше потрібно важливої термінології для точної та лаконічної передачі фактів та для спрощення обміну ідеями. З іншого боку, однією з проблем нової термінології, особливо у вік доктринального, інтелектуального та культурного конфліктів, є те, що вона має потенціал витіснити традиційні терміни, які використовуються в академічній та культурній сферах, настільки, що

поступово вона витіснити ісламські вірування, поняття та моральні цінності, які ці традиційні терміни висловлюють.

(д) Боріться за відповідність вашої сфери дослідження науковому методу

Значення такої гарної відповідності ми бачимо в сурі «Прикраси», 43:19, де читаємо: «Вони вважають, що ангели – раби Аллага! – жіночої статі. Невже вони були свідками їхнього створення? Ми запишемо їхнє свідчення; їх про це запитають!». Ідолопоклонники часів Пророка підтримували епістемологічну думку, згідно з якою ангели є жінками. В інших місцях ми читаємо, що ці ж люди приписували «дочок» Господу: «Вони приписують Аллагу доньок! Пречистий Він! А самі залишають собі, кого хочуть». Господь піддає сумнівам їхні заяви, питаючи, чи були вони присутні при створенні ангелів. Це означає, що можна показати, що заява про те, що ангели є жінками і вони – дочки Бога, є достовірною чи недостовірною, правдивою чи хибною, звертаючись до емпіричних відомостей. Єдиними емпіричними відомостями, придатними для такої ситуації, є присутність людей, які зробили таку заяву, при створенні ангелів або вони бачили їх трохи пізніше, але обидва варіанти не підходять. Тому можна зробити єдиний висновок, що люди, які заявляють таке, брали участь у необґрунтованій спекуляції. У цьому відношенні в сурі «Худоба», 6:100-101 сказано: «Вони вважають джинів рівними Аллагу, хоч це Він створив їх! [Багатобожники] вигадали Йому синів і доньок без жодного знання; Преславний Він і Вищий від того, що Йому приписують вони! Творець небес і землі, як може мати Він дитину, коли не має дружини? Він створив кожную річ і, Він про кожную річ Знаючий!» Заяви таких людей справді не мають підстав, вони не

підтверджуються якимось науковим методом, відповідним до їхньої епістемологічної сфери, оскільки сфера, біля меж вони роблять свої заяви, - це *аль-гайб*, яка знаходиться за межами людського сприйняття. Що ще гірше, вони приписали бездоганність собі, а недосконалість – Богові!

Значення відповідності галузі знань, у якій людина працює, науковому методу, який вона застосовує, завжди чітко наголошувалося. Науковий прогрес неможливо здійснювати без досліджень, а наукові дослідження залежать від методу. Правильний метод веде до хороших результатів досліджень, а хибний метод виливається у хибні результати дослідження.

(е) Прагніть досягнути відповідності між епістемологічною сферою та вашими інтелектуальними здібностями

Абсолютно очевидно, що інтелектуальні здібності мають свої обмеження. Це вірно, як на рівні інтелекту або розуму в цілому, і на рівні особистих здібностей, які відрізняються в різних людей. Коран пояснює, що існують деякі питання, які перебувають за межами розуміння та знання людини. Такі теми, як Божественна сутність, природа духу, який прийде в День воскресіння, світ ангелів, внутрішня будова Всесвіту, те, настільки успішними ми будемо в нашому житті, скільки ми проживемо й подальша доля людей і народів. У нас немає інструментів для того, щоб знати це, а також ми не відповідаємо за це. Як ми читаємо в сурі «Загорожі», 7:187:

«Тебе запитують про Час: «Коли настане він?» Скажи: «Знання про це – в Господа мого! Не відкриє часу його ніхто, крім Нього. Важкий він для небес і для землі! Прийде він раптово!» Тебе питають, наче тобі

про це відомо. Скажи: «Знання про це – в Аллага, але ж більшість людей про це не відає!»»

Схоже послання знаходимо в сурі «Лукман», 31:34: «Воістину, лише в Аллага знання про Час. Він посилає дощ і знає те, що в утробах. Жодна душа не знає, що станеться з нею завтра, і не знає вона, в якій землі помре. Воістину, Аллаг – Всезнаючий, Всевідаючий!»

Мусульмани повинні пов'язувати свій розум зі своєю релігійністю, іншими словами, вони повинні використовувати свій розум, усвідомлюючи обмеження розуму перед таємницями, доступ до яких Господь нам не надав. У протилежному випадку, ми повинні витратити нашу розумову енергію на досягнення того, що не принесе користі. Мусульмани повинні вивчати ті речі, знання про які Господь закликає отримувати, і вони повинні робити це, притримуючись кордонів, встановлених Божественним правом, як вказано в Корані та Сунні Пророка. Лише в такому випадку мусульманська спільнота буде здатна захистити себе від помилки і досягнути хорошого в цьому житті та житті наступному.

(ж) Досягайте детального розуміння питання, яке розглядається

Формулювання відповідного судження на певну тему потребує точного розуміння цієї проблеми. Це розуміння, своєю чергою, будується на глибокому знанні всіх її аспектів, оскільки в іншому випадку судження може бути анульоване факторами, які були втрачені на початку. Саме тому всеосяжне мислення є надзвичайно важливим. Оцінка ідеї, людини, групи або наукової школи, заснована на частковому вивченні, призведе до вирішення, відношення або судження,

несправедливого тією чи іншою мірою, яке порушує припис, даний Богом у сурі «Трапеза», 5:8: «О ви, які увірували! Будьте стійкими у вірі в Аллага, свідчіть справедливо і нехай ненависть ваша до інших не веде до несправедливості. Тримайтеся справедливості, бо вона ближча до богобоязливості. Бійтеся Аллага, во-істину, Йому добре відомо все те, що ви чините!»

Коран жорстоко розповідає про тих, хто формулює судження на основі часткових знань: «Та ж ні, вони сприйняли як брехню те, що не спромоглися охопити знанням, і витлумачення чого ще не прийшло. Так само відкинули це й ті, які жили до них. Поглянь, яким був кінець нечестивих!» (Юнус, 10:39) Щодо справедливих суджень, вони повинні ґрунтуватися на досконалому розумінні та милосердних спонуканнях. Тому після приписів, представлених у Корані, можуть зустрічатися такі висловлювання, як: «Аллаг прагне дати роз'яснення вам, скерувати вас до законів тих людей, які жили перед вами та прийняти ваше каяття. Аллаг – Всезнаючий, Мудрий!» (сура «Жінки», 4:26).

Якщо судження ґрунтується на глибинному розумінні питання і може застосовуватися до всіх форм, ми можемо уникнути неправильного узагальнення такого судження щодо ситуації та людей, яких він не застосовується. Таким чином, дуже важливо відрізнити одну ситуацію від іншої, щоб наші судження застосовувалися правильно. Принцип, пов'язаний із цим, полягає в тому, що тільки людина, винна у злочині, має бути покарана. Як ми читаємо в сурі «Творець», 35:18:

«Ніхто не понесе тягар іншого. Якщо обтяжений і покличе когось, той не візьме нічого, навіть якщо це буде його родич. Ти застерігаєш лише тих, хто потаємно боїться Господа свого та звершує молитву. Хто очистився, той очистився лише сам для себе. І до Аллага повернення!».

З цього випливає, що якщо вчений припустився помилки, ми не маємо права притягувати до відповідальності за це інших учених. Так само, якщо один член групи, секти або релігії робить помилку або навіть злочин, це не дає нам права судити по ньому всіх інших членів цієї групи або релігії. Навпаки, норма чи вердикт застосовується лише винуватця та у відповідній ситуації. Сура «Родина Імрана», 3:110-115 пояснює, що хоча деякі послідовники попередніх одкровень є несправедливими, вони не є однаковими: серед послідовників ранніх одкровень є праведні люди, які читають послання Господа цілу ніч, падаючи ниць. Вони вірять у Господа і в останній день, роблять добрі вчинки і уникають поганого, змагаються один з одним у добрих справах. Який би добрий вчинок вони не зробили, нічого не забудеться. Бог знає про все. (Див. також Сура «Юнус», 10:40).

Мусульмани повинні виводити знання з правильних джерел, водночас залишатися відкритими для знань та досвіду інших. Різні типи знань виводяться з джерел. Існують знання, які виводяться з Божественного Одкровення, а людські знання виводяться з багатьох інших джерел. Коли виникає питання про щось, Коран спрямовує людину до відповідного джерела знань. У сурі «Пророки», 21:7, Господь каже пророку: «І раніше за тебе Ми відсилали чоловіків, яким давали одкровення. Запитайте про це в людей Нагадування, якщо ви не знаєте!» Якщо тип знань, який нам потрібен, відноситься до матеріального світу, то більш доцільно шукати їх у тих, хто володіє цим типом знань, а не в інших. Також інструменти та методи, які ми використовуємо при збиранні інформації, повинні відповідати тому типу знань, який ми отримаємо після. Поки знання, якими володіють люди, приносять користь і використовуються відповідно до Божественного За-

кону, нас закликають досягати більш глибокого розуміння їхніх культур, академічних дисциплін і знань, які вони накопичили протягом століть, щоб ми також могли поширювати благодать за допомогою творчого використання інформації.

У сурі «Печера», 18:65-66 ми читаємо про те, як Муса, зустрівши слугу Господа, який був обдарований особливою мудрістю (названий у коментарях Хізр), запитав, чи може він піти за ним і вчитися у нього, хоча він (Хізр) був менш відомим і можливо нижчим за статусом, ніж Муса. Також ми бачимо, що Каїн, син Адама, висловив потребу вчитися на прикладі ворони, хоча птицю можна вважати більш низькою формою, ніж людина. Після вбивства свого брата Авеля Каїн побачив ворона, який показав йому, як поховати свого брата, і він навчається на конкретному прикладі ворона. Ми читаємо в сурі «Трапеза», 5:31: «І послав Аллаг крука розгрібати землю, щоб показати, як ховати мертве тіло брата свого. Сказав він: «Горе мені! Не в змозі я, мов крук цей, поховати мертве тіло брата мого!» І опинився він серед сповнених каяття».

Ми також читаємо, що Цариця Савська, яка перед тим, як увірувати в єдинобожжя, схилилася перед Соломоном, вона була наділена величезною мудрістю, яку Господь підтверджує в Корані. Коран наводить її висловлювання: «Царі, коли входять до селища, руйнують його й перетворюють наймогутніших жителів у наймізерніших. Саме так вони чинять!» (сура «Мурашки», 27:34).

Отримуючи інформацію від інших, ми маємо відрізняти «культурну інвазію» від культурного обміну. Страх опинитися під культурною гегемонією інших не давав мусульманам отримувати користь від корисних знань і досліджувати горизонти, які б допомогли подолати відсталість і зробити внесок у позитивні, кон-

структивні зміни в їхніх суспільствах. Однак, справжній прогресивний науковий підхід готовий переймати знання від будь-якого джерела, оскільки знання, які воно містить, є точними та готовими для використання на благо, при цьому характер особистості чи групи, яка відіграє роль джерела, не має значення. Як бачимо, Коран закликає мусульман отримувати користь із ранніх одкровень, стверджуючи, що знання, які вони надають, відповідають ісламському посланню. Певна частина ранніх одкровень, згідно з ісламським вченням, зазнала змін, саме тому треба розрізняти те, що можна застосовувати, що й до сьогодні є правдивим в цих посланнях, а що треба відкинути через фальсифікації та зміни. Мусульмани повинні досліджувати, аналізувати і критикувати зміст більш ранніх одкровень, щоб вивести з них правдиву і корисну інформацію.

Коран був посланий, щоб доповнити та скасувати попередні одкровення. Господь говорить пророкові в сурі «Трапеза», 5:48: «Зіслали Ми тобі Писання в істині, яке підтверджує те, що було до цього в писаннях, і тебе як наглядача над ним». У сурі «Аль-Ахкаф», 46:12 ми читаємо: «А це Писання арабською мовою є підтвердженням, щоб застерігати тих, які є несправедливими, а також доброю звісткою для праведників». Подібне ми зустрічаємо в сурі «Лави», 61:6: «І коли сказав Іса, син Мар'ям: «О сини Ізраїля! Я – посланець Аллага до вас, який підтверджує те, що було до мене в Таураті, й сповіщає добру звістку про посланця, котрий з'явиться після мене. Ім'я його – Ахмад». Цей вислів демонструє те, що послідовні одкровення є частиною єдиного процесу накопичення знань, коли пізніші поглиблюють більш ранні. Подібним чином, це демонструє феномен того, що Коран підтверджує всі знання, отримані через одкровення, надіслані раніше, оскільки такі знання призначалися для кожної

людини. Ісламські послані приписи і доктрини, зазначені найвищим рівнем достовірності, мають перевагу над іншими вченнями і є критерієм, за допомогою яких ми повинні судити про істинність інших одкровенень і джерел знань.

Цей підхід повинен застосовуватися до спадщини, переданої нам народами та цивілізаціями язичників, а також до нашої ісламської спадщини. Наша ісламська спадщина безсумнівно містить як істину, так і помилки, оскільки вона складається з тлумачень людей. Такі тлумачення, мета яких полягала у донесенні істини, залишили величезний масив творів, які збагатили й, у той же час, обтяжили наступні покоління. Наша робота полягає в тому, щоб переглянути те, що ми маємо; і якщо воно відповідає посланню, ми повинні прийняти його, а те, що суперечить йому – відкинути.

5

‘Ілм у Корані

‘Ілм є одним із найбільш поширених термінів у Корані, як і похідні інших коренів, що позначають схожі чи пов’язані концепції. *‘Ілм*, який зазвичай перекладається як «знання», - це єдина річ, щодо якої пророк отримав від Господа припис просити більше. Виведення визначення *‘ілм* вимагає обговорення численних тем, включаючи лексичне значення поняття *‘ілм* та варіанти його традиційного використання. Ми вперше перейдемо до обговорення лексичного визначення слова та особливостей, які відрізняють його від інших понять у межах одного семантичного поля, а також шляхів, якими воно пов’язане з цими термінами у різних контекстах.

ПЕРШЕ: ВИЗНАЧЕННЯ І ТИПИ ‘ІЛМ

1) Лексичне визначення *‘ілм*

‘Ілм є протилежністю *джахль* або невігластва. Це слово означає сприйняття чи знання загалом. *‘Ілм* також можна тлумачити як впевнене переконання, що щось є істинним. Філологи припускають, що слово *‘ілм* походить від слова *‘алама*, що означає знак, символ або сигнал. Термін *малам* (мн. *маалім*) означає вказівник, орієнтир або особливість місця або об’єкта. На відміну від багатьох інших дієслівних іменників, слово *‘ілм* може наводитися в множині (*улум*), і в тако-

му випадку воно означає сферу дослідження або академічну дисципліну. Активний дієприкметник *‘алім* (мн. *улама*) означає вченого (дослівно, той, хто знає), а пов’язане слово *‘алім* означає знаючий і якщо ми говоримо про Бога, Всезнаючий (див. суру «Худоба»), 6:101 : «Він про кожну річ Знаючий» (*ва хува би куллі шай’ін ‘алім*) Дієслово *‘аліма / йа‘ламу* (яке може мати прямий додаток або після нього може йти прийменник *бі*) означає усвідомлювати щось, відчувати, знати, опанувати, сприйняти або бути впевненим у чомусь. Говорячи про людину, яка відвернулася від істини, в сурі «Згусток», 96:14 ми бачимо питання: «...то чи не знав він...(алам йа‘лам), що Аллаг бачить його? (*анна Аллаг яра*)») У значенні «відрізнати» це слово з’являється в сурі «Корова», 2:220, яка нагадує нам про те, що «Аллаг відрізняє нечестивого від добродійного» (*йа‘ламу аль-муфсід мін аль-мусліх*).

2)Визначення, засноване на варіантах використання

Більшість визначень *‘ілм* говорять про впевнене переконання, яке відповідає дійсності, певному судженню, яке не піддається сумнівам. Усі такі визначення поділяють на *‘ілм* та *тахайюл*, іншими словами, фантазію або уяву. *‘Ілм* є точним у тих випадках, коли він описує реальність. Визначення *‘ілм*, як сприйняття чогось насправді, включає два варіанти. В одному з них він позначає сприйняття природи чи сутності чогось, і в інших – сприйняття природи чи сутності атрибуту в комусь чи в чомусь. Перший варіант використання продемонстрований у вислові: «...а також інших [ворогів], яких ви не знаєте, але яких знає Аллаг» (*ла та‘ламунахум, Аллагу йа‘ламухум*) (сура «Військова здобич», 8:60). Стосовно другого варіанта, він включає два прямі додатки, як у вислові: «Якщо ж переконає-

теся ви в тому, що вони віруючі» (ін *‘алімтумухунна му’мінат*) (сура «Випробовувана», 60:10). Аль-Джурджані дає таке визначення *‘ілм*: «певні вірування, що відповідає реальності». Господь називає Себе в Корані Аль-Ілм (Той, Хто знає) і Аль-Алім (Всезнаючий). Коран пов’язує дієслова *‘аліма/йа‘ламу* і описує Бога як Того, хто володіє *‘ілм*. Також Бог описаний як *‘алам аль-губ* (сура «Трапеза», 5:109), що означає те, що неможливо приховати щось від Його знань або сприйняття: Він знає, що було, є, буде, а що ні, і як би було, якби воно було. Господь знає про переконання віруючих, невір’я невіруючих і гріхи непокірних. Однак, знання Господа про те, що люди робитимуть у майбутньому, не забирає їхньої свободи; тому кожна людина залишається відповідальною за свої вчинки, слова та переконання. *‘Ілм* Господа - причина існування світу (*аль-‘алам*), яка, у свою чергу, є основою *‘ілм* людей. *‘Ілм* Господа охоплює всі аспекти існування як зовнішнього (*захір*), так і внутрішнього (*батін*). Будучи вічними, знання Господа не залежать від подій у часі. Їх також не можна здобути через почуття або роздуми, як знання людей.

3)Поділ *‘ілм*

Вчені поділяють *‘ілм* на дві категорії. Перша – *‘ілм кадім*, або позачасові чи вічні знання, які можуть залежати лише від Господа. Друге – *‘ілм хадіс*, або тимчасові знання, які мають люди. Тимчасові знання далі поділяються на подвійні категорії інтуїтивних знань, яке є типом елементарних знань, які людина набуває за допомогою одного або кількох із п’яти органів чуття і які не вимагають свідомих роздумів; і набуті знання, які знаходять за допомогою свідомих розумових зусиль і усердного процесу навчання. Ось що приховано у вислові Пророка: *«іннама аль-‘ілму бі аль-та‘ал-*

лум, знання здобуваються за допомогою навчання». Різниця між людьми щодо їхніх знань згадується в сурі «Грім», 13:17, в якій ми читаємо, що Господь «проливає з неба воду, якою долини наповнюються відповідно до своїх розмірів». Іншими словами, люди відрізняються за даною Богом здатністю сприймати та «вбирати» інформацію та знання. Тип знань, класифікований вище як 'ілм дарурі, або інтуїтивні знання, доступний усім дієздатним і розумним людям. Закони, надіслані Богом людям протягом століть, встановлені на рівні інтуїтивних знань, іншими словами, мовою, доступною людям з будь-яким рівнем розвитку інтелекту. Тому всі люди зі зрілим розумом однаково відповідальні за виконання основних вимог їхньої релігії. Щодо дрібних деталей, що стосуються складових та умов актів поклоніння, граматичних питань, аналізу лінгвістичних структур тощо, все це належить до категорії набутих знань або 'ілм муктасаб.

Зрештою, 'ілм поділяється на дві категорії: теоретичний (*назарі*) та практичний (*'амалі*). Теоретичні знання – це знання, які після того, як були отримані на рівні розуміння, є повними. Ця категорія включає знання фізичних реалій, наприклад, наукових фактів. Щодо практичних знань, це знання, які для їхньої повноти повинні бути застосовані на практиці; ця категорія включає, наприклад, знання обрядів поклоніння.

ДРУГЕ: РІВНІ ТА КРИТЕРІЇ 'ІЛМ

1) Рівні 'ілм

Зовнішній світ (*аль-'алам аль-запілім*) робить можливим 'ілм. Оскільки ми взаємодіємо з видимою дійсністю лише за допомогою почуттів, першою стадією отримання знань є відчуття (*іхсас*), яке є взаємодією органів чуття з матеріальною сутністю у вигляді

сприйняття даних від сенсорних стимулів. Ці сенсорні дані передаються свідомості за зростаючою від простих, примітивних рецепторних процесів до складніших. Після цього відбувається *ідрак* чи пізнання, яке включає уявлення зовнішньої дійсності тому, хто її сприймає. Ця презентація зберігається в свідомості; після цього настає відтворення чи спогад, коли особистість робить спроби відновити на свідомому рівні те, що залишилося з даних, накопичених на попередній стадії. Коли бажані картини відновлені у свідомості, відбувається процес *фахм*, чи розуміння, який зазвичай пов’язаний з словом чи висловом, які хтось інший.

Наступний рівень розуміння можна назвати *фік*. Він включає усвідомлення того, що людина, яка зверталася до вас, хотіла цим сказати. Крім цього, ми маємо рівень під назвою *дірая*, або компетенція; це знання, отримані внаслідок постійного ознайомлення з певною темою. *Якін*, або абсолютна впевненість, застосовується до стану, коли людина вивчила щось настільки глибоко, як можна тільки уявити. Поняття *зіхн*, яке зазвичай перекладається просто як розум або інтелект, означає бажання отримувати знання, якого поки що немає, а *фікр* позначає ментальний процес балансування між концепціями та ідеями з одного боку, і явищами, принципами чи фактами, що демонструють достовірність деяких концепцій та ідей з іншого. Щодо терміну *хадс*, який іноді перекладається як «інтуїція», він означає те, що відрізняє акт мислення. Поняття *зака’*, яке перекладається як «інтелект», означає силу інтуїції, а *фітна*, або чутливість означає здатність стежити за змістом, який необхідно знати; і кайс, або «проникливість», – це здатність встановити, що є найкориснішим та найвигіднішим. Термін *раї* означає процес роздумів про ідеї, з якими людина ознайомилася, а *табайюн* – процес досягнення розуміння

чогось неоднозначного чи неясного. Термін *істібсар* також означає знання, отримані у вигляді роздумів, а поняття *іхата* – деталізований розгляд чогось із різних точок зору. Термін *занн* позначає процес прийняття точки зору не як певність, і з усвідомленням те, що є дві погляду на аналізовану тему, жодна з яких немає явного переваги над інший. І останнє, поняття *‘акль* означає сутність, за допомогою якої ми сприймаємо нематеріальну дійсність завдяки органам почуттів.

Ібн аль-Кайїм запропонував інший поділ рівнів *‘ilm*, який починається з вищих рівнів і продовжується до нижчих. Порядок цих рівнів наступний: (1) Рівень, на якому Господь звертається безпосередньо до Свого слуги, без посередництва, коли слуга перебуває у стані неспання. Цей найвищий рівень обговорюється в сурі «Жінки», 4:164, де ми читаємо: «Аллаг же промовляв до Муси словом». (2) Рівень одкровенень, призначених для пророків Бога. Господь каже пророку Мухаммаду: «Воістину, Ми дарували тобі одкровення, як дарували його Нуху та пророкам після нього» (сура «Жінки», 4:163). (3) Рівень, який включає послання ангела до людини для передачі того, що Бог наказав йому передати. Ці перші три рівні *‘ilm* призначені тільки для пророків Бога. (4) Рівень натхнення, на якому Бог ніби звертається до когось справжніми словами.

Цей рівень розташований нижче, ніж ті, що дані пророкам і апостолам, які включають послання нового закону божественної природи. Пророк приписав цей рівень знань Омару ібн аль-Хаттабу, говорячи: «Серед народів, які були до вас, існували натхненні особистості. Якщо хтось у нашій громаді відповідає цьому опису, то це Омар ібн аль-Хаттаб». (5) Рівень, що включає передачу розуміння іншим. Сура «Пророки», 21:78-79 говорить про цей рівень знань і про те, як Господь да-

рував особливе розуміння Соломонові щодо випадку, що стався до нього. (6) Рівень загального роз’яснення. Цей рівень включає пояснення істини та відокремлення її від брехні на підставі доказів, відомостей та знаків, таким чином, істина стає видимою для серця так само, як фізичні сутності видно оку. Цей рівень формулює докази на підставі того, за що Господь закликати нас відповісти у День Воскресіння. Поки ці відомості не досягнуть людей, Господь не каратиме їх або не даватиме збитися з істинного шляху. У сурі «Каяття», 9:115 ми читаємо, що «Аллаг не вводить людей в оману після того, як Він вказав для них прямий шлях, і поки Він не роз’яснить їм, кого треба стерегтися». (7) Рівень знань, що включає особливе керівництво певного виду. Це керівництво зазвичай характеризується доленосним провидінням, подарованим Богом успіхом, обраністю та захистом від розчарування та зради. Цей феномен згадується в сурі «Розповідь», 28:56, в якій Господь говорить Пророку: «Воістину, ти не зможеш вказати прямий шлях тим, кого любиш, та Аллаг веде прямим шляхом, кого побажає». (Див. також Коран, 16:37). (8) Рівень, на якому людині дають почути те, що Господь бажає, щоб вона почув. Сура «Військова здобич», 8:23 підтверджує, що «якби Він дарував їм слух, вони б однаково вперто відвернулися» (див. також Коран, 35:22). (9) Рівень освіти (*ілхам*). У сурі «Сонце», 91:7-8 ми читаємо, що Господь «відкрив» душі її несправедливі схильності, а також її якості богобоязливості (*алхамаха фуджураха ва такваха*). (10) Рівень, який включає отримання справжнього провидіння від Господа. Вважається, що Божественні Одкровення, які отримував Пророк, почалися з «істинного бачення» (*ру’я садіка*).

2) Критерій глибокого *‘іlm*

Як говорилося раніше в цій дискусії, етична правота щодо *‘іlm*, хоч і необхідна, є недостатньою; академічної дисципліни та суворості самих по собі недостатньо, оскільки будь-яка кількість суворості чи точності не перетворить дослідження на прийняте, якщо воно не відповідає прийнятим стандартам моралі. Найважливішими критеріями, яких людина має дотримуватись щодо *‘іlm*, є наступні:

Об’єктивність. Наукові теорії та гіпотези повинні ґрунтуватися на глибокому дослідженні, виведеному з точних, наочних відомостей. Дослідники повинні дистанціюватися від особистих емоцій та почуттів, особливо щодо гуманітарних і суспільних наук, на які сильно впливають особисті тлумачення. Об’єктивність – фундаментальна міра, здатність людини дійти істини і бути чесним у своїх судженнях.

Академічна цілісність. Цей критерій зосереджений на захисті прав людини всіх рівнях. У сурі «Поети», 26:183 нас закликають: «Не применшуйте того, що належить людям, і не поширюйте безчестя на землі». Одним аспектом академічності цілісності є практика віддачі належного тим, від кого людина отримала інформацію та/або тому, дослідження чого проклало шлях для особистого дослідження людини. Іншим аспектом академічної цілісності є абсолютна правдивість, яка є фундаментальним проявом поваги когось до себе та інших. Коран переповнений аятами, які розглядають питання істинності. Наприклад, у сурі «Каяття», 9:119 ми читаємо: «О ви, які увірували! Бійтесь Аллага й будьте разом із правдивими!». Також сура «Натовпи», 39:33 визначає тих, хто приносить істину і беззастережно приймає істину зі справжньою богобоязливістю. Тому істинність нерозривно пов’язана з богобоязливістю та вірою.

Етика ввічливої незгоди. Господь написав нам у сурі «Бджоли», 16:125: «Клич на шлях Господа свого з мудрістю й добрим повчанням і сперечайся з ними тільки тим, що найкраще». Практика ведення суперечок культурним чином вимагає, щоб людина не була грубою або різкою з іншими. Самому Пророку нагадували, що якби він жорстоко ставився до своїх послідовників, вони б кинули його, кажучи: «За милістю від Аллага ти був м’який із ними. Якби ти був грубим чи жорстоким, то вони неодмінно залишили б тебе» (сура «Родина Імрана», 3:159). Коли засудження та дебати здійснюються з метою отримання користі та донесення істини, немає місця для приниження та провокації опонента, чи спроби поставити під сумнів його чи її спонування. Навпаки, ми повинні високо цінувати нашого опонента за його знання та досягнення, і поводитися ввічливо та спокійно. Коран забороняє нам провокувати інших. У сурі «Нічна подорож», 17:53 ми читаємо: «в День, коли Він покличе вас, а ви відповідатимете Йому хвалою, і будете думати, що були [в могилі] зовсім недовго». Пророки відомі тим, що були ввічливими та тактовними з іншими, включаючи навіть смертельних ворогів, оскільки вони несли істину. Господь приписав Мусі та Аарону: «Ідіть до Фірауна, бо, воістину, він несправедливий! Говоріть із ним лагідно – можливо, він схаменеться або налякається». (Сура «Та Га», 43-44).

Наведення доказів перед теоретизацією та формулюванням закону

Перевірки джерел та правильного цитування недостатньо, якщо самі джерела є ненадійними. Отже, коранічний підхід до досліджень полягає у тому, щоб

вимагати докази точності будь-якого представленого твердження. Одна з характеристик тих, хто прагне істини, полягає в тому, що вони не формулюють переконання, доки не вивчать відомості. Щодо охоплених брехнею, вони ґрунтують свої переконання на власних забаганках і фантазіях, або на тому, чому їх навчили інші. Потім вони починають шукати докази, щоб надати своїм переконанням видимості достовірності та легітимності. Таким чином, вони намагаються уникнути протистояння з істиною та отримати правильне керівництво.

Відомості можуть бути виведені з Корану та Сунни, з раціональної аргументації чи сенсорних даних. Кожне вивчене питання та проблема вимагають особливих методів, підходів та типів відомостей; тому дані або процедури, що відповідають одному питанню або галузі дослідження, можуть не відповідати іншій. У сурі «Худоба», 6:148 Господь наказав пророку: «Скажи: «Якщо маєте хоч якесь знання, то відкрийте його нам! Але ви йдете за припущенням і вигадуете!»» У наведеному вище аяті, наприклад, вони іменуються як «знання» (*ʿilm*), в іншому місці вони позначаються як доказ (бурхан; див. Коран, 23:117), авторитет (*султан*, Коран, 10:68), доказ (*худжджа*, Коран, 6:83), знамення (айа, Коран, 2:211), відомості істини (*баййїна*, Коран, 46:7) та способи розуміння (*басаʿір*, Коран, 6:104).

Уважне використання наукової мови

Дослідник повинен добре розуміти термінологію, пов'язану з його сферою спеціалізації, розуміти вплив, який він чинить на відносини та почуття людей. Технічні поняття з'явилися на світ, щоб задовольнити потребу, потім виходячи з їхньої здатності впливати

на розуміння речей людьми вони розвинули потенціал приносити користь чи шкоду. Технічні терміни є ключем до знань; як такі, вони можуть мати позитивний чи негативний вплив на мислення та поведінку людей. Одне поняття може передавати кілька різних ідей, одні з них конкретні, інші – розпливчасті, деякі свідомі, інші – підсвідомі. Дане слово може спрямовувати усвідомлення значень, з якими воно асоціювалося раніше, водночас надаючи цим значенням нові асоціації. Коли використовується термін, він приходить укоріненим у цілий комплекс пов’язаних обставин та очікувань, думок та почуттів, надій та страхів, часу та місць, спеціалізацій та цивілізацій, що допомагають визначити його імпорт. Тому кожен, хто намагається зрозуміти його, не враховуючи контекст, неодмінно помилиться та переплутає все.

Правильна відповідність між інтелектуальними зусиллями та областю досліджень

Інструменти знань, доступні людям, мають обмежені можливості та обмежене охоплення. Наприклад, існує діапазон частот, які може сприймати людське вухо; кольори, які не можуть розрізнити очей людини і картини, які надто малі чи віддалені, щоб їх можна було побачити неозброєним оком. Також і свідомість обмежена в тому, що вона може сприймати та розуміти. Тому інше правило академічних досліджень полягає в тому, щоб не заглиблюватися в питання, що знаходяться за межами того, що здібності людини дозволяють глибоко зрозуміти, оскільки це було б марнуванням часу і енергії. Стосовно цієї теми ми читаємо в сурі «Загрожі», 7:187:

«Тебе запитують про Час: «Коли настане він?» Скажи: «Знання про це – в Господа мого! Не відкриє часу його ніхто, крім Нього. Важкий він для небес і для землі! Прийде він раптово!» Тебе питають, наче тобі про це відомо. Скажи: «Знання про це – в Аллага, але ж більшість людей про це не відає!»»

ТРЕТЄ: ЦІЛІСНЕ БАЧЕННЯ 'ІЛМ В КОРАНІ

Як сказано на сторінках Корану, 'ілм охоплює цей світ і наступний. Цей термін стосується питань, які турбують нас як людей, особливо як був створений світ, як він розвивався і який кінець його чекає; єдинобожжя; Всесвіт у його повноті – Земля, небесна сфера, зірки, планети. Коран закликає своїх читачів розмірковувати про ці космічні явища, кажучи: «Він – Той, Хто поставив для вас зірки, щоб ви знаходили за ними шлях у темряві суші й моря. Ми роз'яснили знамення для людей, які знають!» (сура «Худоба», 6:97).

Всеосяжна природа коранічної концепції 'ілм проявляється особливо чітко в сурі «Згусток», 96:1, в якій Господь наказує: «Читай! Ім'ям Господа твого, Який створив». У ширшому значенні цей аят можна зрозуміти як звертання до усіх людей – віруючих і невіруючих, праведних та грішних. Як зазначає Аль-Шавкані у своєму коментарі до цього аяту, дієслово «читай» вимагає, щоб було те, що читають. Проте, об'єкт припису «читай» не згадано, що говорить про те, що він може містити будь-яку кількість предметів.

Процес читання, що обговорюється тут, починається з наказу Господа; спосіб, через який він здійснюється, наданий Господом, і кінець, або мета, заради якої він здійснюється, зосереджений на Господі.

Оскільки це так, він виключає расистські, фанатичні цілі, сліпе дотримання традиції та бездумні забобони на користь певної раси, етнічної групи, школи чи філософії. Процес читання, представлений тут, має універсальний вимір, оскільки Послання, яке нам наказано читати і зраджувати іншим, послане всьому світу і задовольняє всі потреби людей як у цьому житті, так і в наступному.

Той, Хто наказав нам читати, є Нашим Творцем та Господом. Докладно розуміючи те, що Він створив і що є найкращим для цього творіння, Господь надзвичайно добре кваліфікований для визначення того, який підхід ми виберемо для того, щоб прочитати це. Вдумливе читання Корану призводить до розуміння того, що ‘ілм, про який він говорить, зосереджений навколо трьох головних тем. Перша з них – єдність Бога в Його величі та суверенності, Його іменах та атрибутах, та питання, пов’язані з поклонінням, які впливають із цього. Друга тема - Всесвіт і суспільна мудрість і таємниці, які в ній проявляються. І третя тема – народи світу та шляхи, якими вони пов’язані зі Творцем і створеним.

Кожна з цих тем пов’язана з особливою сферою досліджень. Перша дала початок областям ісламської теології та юриспруденції з їхніми відповідними спеціалізаціями та відгалуженнями; друга – природничим наукам; та третя – гуманітарним наукам.

Взаємопов’язані виміри існування, які представлені та розглядаються в Корані, охоплюють інклюзивну картину ‘ілм. Ця концептуалізація ‘ілм веде не до естетичного матеріалізму і не до утопічного аскетизму, що заперечує. Швидше, вона стверджує помірне становище, яке підтримує рівновагу між двома крайнощами. Як ми читаємо в сурі «Влада», 67:15: «Він –

Той, Хто зробив землю покірною для вас. Ходіть же різними краями та споживайте з Його наділу; до Нього повернетесь ви!».

ЧЕТВЕРТЕ: КАТЕГОРІЇ МА'РІФА

Коран закликає мусульман обмірковувати з наукової точки зору всі аспекти життя як у цьому світі, так і в наступному. Виходячи з цього інклюзивного розуміння поняття *‘ilm*, деякі вчені розділили його на три категорії: (1) теологія та юриспруденція; (2) природничі науки; (3) гуманітарні науки.

Теологія та юриспруденція. Теологія та юриспруденція розглядають принципи та ритуали релігії, а саме доктрину та форми поклоніння. Мета цих сфер дослідження полягає в тому, щоб допомогти мусульманам зрозуміти їхню мету і завершальну точку в житті і те, як вони пов'язані з їхнім Господом та іншими створіннями. Господь заявляє в сурі «Розсіюючі», 51:56: «Я створив джинів та людей лише для того, щоб вони поклонялися Мені». Щоб досягти цієї мети, нам потрібно зрозуміти поставлені перед нами завдання, включаючи розпорядження та заборони, які ми отримали від Господа. Ці розпорядження та заборони потім слід застосувати науковим чином; саме тому існує безліч відгалужень ісламських законодавчих, теологічних і доктринальних досліджень. Вони включають галузь юриспруденції, що є дослідженням ісламського права та шляхів, якими приписи виводяться з їхніх підстав та принципів щодо форм поклоніння, фінансових операцій, особистих угод, покарання за порушення закону тощо.

Природничі науки. Спільні для всіх народів і цивілізацій. Природничі науки пов'язані зі способом

управління нашими земними справами. Знання, отримані у вигляді природничих наук, є кумулятивними; тому ті, хто приходить пізніше, будують свої дослідження на тому, що було відкрито до них. Нові відкриття та досягнення в галузі природничих наук надають нам додаткові дані про велич Бога і красу навколо нас; вони також надають основу для побудови передової цивілізації. Кожен припис Корану досліджувати або розмірковувати про рослинне життя, тварин, небесні сфери, Землю і про нас самих очевидно пов’язана з природничими науками. Насправді, здатність людини використовувати дані Богом сили на землі, економічні, фінансові, промислові, культурні чи наукові, залежить від знань, які люди отримують з цих дисциплін і з практичного застосування. Мусульманські зусилля щодо поширення послання ісламу та встановлення релігії Бога на землі не відбувалися в якійсь фантастичній галузі, а навпаки здійснювалися у контексті нашого земного існування та наших відносин з іншими громадами. Коли мусульмани перебувають у стані відсталості та занепаду, це не сприяє поширенню Божественного послання. Важливість прагнення не тільки до наступного світу, а й до доброго в цьому світі, підтверджується в сурі «Розповідь», 28:77, де Господь наказує нам: «...шукай наступного життя, але не забувай про свою частку в земному житті. Роби добро – так, як вчинив із тобою Аллаг, і не прагни ширити безчестя на землі».

Гуманітарні науки. Сфера, відома як «гуманітарні науки», охоплює велику кількість дисциплін, включаючи соціологію, психологію, політологію, історію, економіку та інші науки. Коран надає нам певні відповіді щодо походження та природи людей, мети їх існування, свободи та відповідальності, соціальних відносин, взаємодії людей з природним середовищем

та його впливом, межі та обмеження людської сили та владу над рештою світу. Тому сфери дослідження, перелічені вище, не виділялися окремо у ранній період ісламу. На Заході, навпаки, ці теми стали предметом вивчення різних академічних дисциплін. Розглядаючи дослідження в галузі соціології, психології, політології, історії, економіки та суміжних дисциплін, ми повинні пам'ятати про те, що корисне для людей чи суспільства на одній території не обов'язково принесе їм користь в іншому місці чи суспільстві. Дослідження, здійснені у країнах, можуть бути непридатними Сходу і навпаки. Соціологічні, психологічні чи економічні дослідження повинні проводитися з урахуванням контексту, а їхні результати та висновки повинні аналізуватися виходячи з культурного, історичного, релігійного та соціально-економічного середовища, в якому вони проводяться, та будь-які екстраполяції мають здійснюватися з обережністю.

П'ЯТЕ: ПОРІВНЯННЯ МІЖ МА'РІФА І 'ІЛМ

Щоб визначити чіткі відмінності між *ма'ріфа* і *'ілм*, ми повинні заглибитися в дискусії вчених щодо цих понять, які стосуються лінгвістичних та доктринальних питань. Виходячи з того, що вчені схильні використовувати поняття довільним чином і у власних інтересах, нам потрібно буде простежити шлях цих понять до їхніх історичних коренів, щоб дати їм точні визначення і віднести їх до правильних семантичних сфер. *'Ілм* характеризується різними рівнями визначеності та невизначеності; більше того, він включає розумовий процес, що вимагає наявності інтелекту та холоднокривності. *'Ілм* може бути поверхневим та абстрактним; також він може бути глибоким, детальним та точним. Саме тому існує велика кількість слів,

які використовуються більш менш синонімічно з *‘ілм* і *ма‘ріфа*. Кожен із цих синонімів одним шляхом пов’язаний зі знаннями загалом та іншим - з особливою нішою певного типу. Далі ми спробуємо відстежити в Корані найважливіші синоніми для цих двох понять та визначити характеристики, які відрізняють кожен із них від інших.

Лексичні відмінності та відмінності, пов’язані з використанням

Щоб отримати більш зрозумілу картину взаємозв’язків між поняттями *ма‘ріфа* і *‘ілм*, нам потрібно вивчити лексичні визначення та варіанти використання кожного з них і потім порівняти їх.

(1) Лексичні відмінності

Поняття *‘ілм* почало застосовуватися до певних видів знань на основі значення слова *‘алама*, яке означає знак або сигнал, який вказує на щось або визначає когось або щось. Щодо поняття *ма‘ріфа*, воно використовується, насамперед, як протилежність слову *накіра*, яке означає щось чи когось невідомого чи непізаного. Подібним чином слово *ірфан*, що означає розпізнавання або визнання, використовується як протилежність *джахль*, що означає невігластво або недолік поінформованості, а дієслово *та‘аррафа*, коли наводиться з прямим додатком, означає досліджувати або відкривати. *Ма‘ріфа* означає знання, які приходять після періоду відсутності знань, як через те, що людина ніколи не знала про предмет питання, так і тому, що людина колись знала про нього, але забула. У другій ситуації, хоча інформація, якою володіла людина, зникла з її пам’яті, але потім її відновили з підсвідомості.

мості. Стосовно дієслова *арафа* / *йа'ріфу*, вони мають один прямий додаток. Ми можемо сказати, наприклад: «*арафту аль-дар* / я впізнав будинок». Дієслово використовується в подібному сенсі в сурі «Юсуф», 12:58, в якій нам говориться, що хоча Юсуф впізнав своїх братів після довгої розлуки, вони не впізнали його (*ва зуї лазу мункірун*). Дієслово *'аліма/я'ламу*, на відміну від попереднього дієслова, вимагає два прямих додатки при використанні у значенні розпізнавання. Як ми побачили вище, воно використовується в цьому значенні в сурі «Випробовувана», 60:10: «Якщо ж переконаєтеся ви в тому, що вони віруючі...» (*ін 'алім-ту'мухунна мумінат*).

Подібною рисою між дієсловами *ма'ріфа* і *'ілм* є те, що вони відносяться до типу знань і обізнаності. Однак, *ма'ріфа* має активний і особистий вимір, який відсутній у концепції *'ілм*, яка більш теоретична. Тому, наприклад, можна сказати, що *ма'ріфа Аллаг* (знання Господа) вказують на підтверджений *'ілм* Господа разом з діями, що є відображенням цього *'ілм*.

(2) Відмінності, пов'язані з використанням

Деякі розглядають *ма'ріфа* як більш спеціалізовану або специфічну, ніж *'ілм*, в тому, що *ма'ріфа* позначає усвідомлення унікальної природи чогось на відміну від інших істот.

На відміну від поняття *'ілм*, термін *ма'ріфа* позначає акт розрізнення когось чи чогось відомого від когось чи чогось невідомого. *Ма'ріфа* також означає знання чи усвідомлення, які приходять за допомогою процесу обмірковування та мислення, та використовується для означення розпізнавання чи знань чогось чи когось, зовнішні ефекти яких можна сприйняти, але внутрішню сутність не можна досягнути. Тому ми

можемо сказати: «*‘арафту Аллаг / я знаю/пізнав Господа*». Ми також можемо сказати: «*‘арафту зайдан/ я дізнався Зайда*», - не маючи на увазі, що ми знаємо внутрішню сутність Зайда. Ма‘ріфа також відрізняється від ‘ілм тим, що якщо ма‘ріфа використовується як протилежність відсутності визнання (*інкар*) або невдячності (*джухуд*), то ‘ілм використовується як протилежність невігластву (*джахль*) і забаганку або бажанню (*хава*). У сурі «Трапеза», 5:83 розповідається про очі людей, наповнені сльозами, коли вони почули слово Бога «від істини, про яку дізналися вони» (*мімма ‘арафу мін аль-хакк*), а в сурі «Корова», 2:146 ми читаємо, що юдеї та християни часів Пророка «знають [Мухаммада] так само, як знають своїх синів» (*я‘ріфунаху кама яріфуна абна‘ахум*). Щодо дієслова ‘аліма/я‘ламу, він використовується часто в значенні знань про факти, як у коранічному заклику в сурі «Мухаммад», 47:19: «...знай, що немає бога, крім Аллага,» (*фа‘лам аннаху ла іллага ілла Аллаг*).

6

Інструменти для отримання знань у Корані

Серед фізичних органів чуттів, за допомогою яких ми отримуємо сенсорні дані як метод набуття знань, двома, які привертають найбільшу увагу в Корані, є слух та зір, а також пов'язані з ними органи: вухо та око. Щодо органів дотику, тобто рук, їхня роль у здобутті знань є допоміжною або додатковою для візуального сприйняття за допомогою письма чи утримання чогось із метою вивчення.

ПЕРШЕ: РОЛЬ ОРГАНІВ ЧУТТЯ В НАБУТТІ ЗНАНЬ

Як ми побачили вище, вчені зазвичай класифікують *‘ilm* як інтуїтивний або набутий. Фізичні органи чуття відіграють роль передачі даних у мозок і, як такі, вони є першою стадією пізнання. Згідно з багатьма дослідниками, спеціалістами з філософії та інших галузей, органи чуття схильні помилятися і, внаслідок цього, не можуть гарантувати нам впевненість. З цією думкою також погоджуються багато давніх філософів, деякі з яких - мусульманські мислителі, такі як Абу Хамід аль-Газалі, Ібн Хазм та інші. Щоб підтвердити твердження, що почуття є ненадійними, деякі мислителі звертаються до сури «Світло», 24:39, в якій читаємо: «А вчинки тих, які не увірували, подібні до марева в пустелі, яке спраглому видається за воду. Коли

він приходить туди, то не знаходить нічого». Численні інші посилення підтверджують цей перебіг думок. Насправді фізичні відчуття є швидше відносними, ніж абсолютними. У той же час п'ять почуттів не можуть охопити всю можливу інформацію. Однак, вони можуть надавати впевненість, коли підкріплюються логікою та здоровим глуздом. Тому якщо хтось мав би додаткові органи чуття, крім п'яти, які ми маємо, то він міг би відкрити багато речей, про існування яких ми навіть не здогадувалися. Як було зазначено вище, наше середовище насичене картинами, які ми не здатні сприйняти неозброєним оком, та частотами, які надто високі чи низькі для нашого слуху. Як ми читаємо в сурі «Невідворотне», 69:38-39: «Та ж ні! Клянусь тим, що ви бачите і тим, чого не бачите». Щодо Корану, він не висловлює сумнівів стосовно органів слуху та зору, хоча він визнає, що деякі фактори можуть погіршити роботу цих органів чуття. У сурі «Аль-Хіджр», 15:15, ми читаємо, що якби скептикам Корану надали б справжні сходи до небес, щоб вони піднялися, «то неодмінно сказали б: «Погляди наші затьмарились, а ми зачаровані»». Іншими словами, людський зір може вважатися недієздатним, оскільки її свідомість затуманена, чи її очі перебувають під магічним заклинанням. В іншому місці Господь говорить про запечатування сердець людей таким чином, що вони втратили здатність чути. Говорячи про неуважних до Його послання, Господь заявляє в сурі «Загорожі», 7:100: «...коли Ми побажаємо, скараємо їх за їхні гріхи? Ми запечатали їхні серця, тож не слухають вони». Слух, про який сказано в цьому аяті, є не фізичним, скоріше це слово означає здатність людини сприймати істину серцем і відповідати на неї. Фактично, у всіх місцях у Корані, де сказано про органи чуття негативним чином або розповідається про їхню недієздатність, йдеться про рівень сприйнят-

тя вищого, а не фізичного. Більше того, Коран говорить про притуплення Господом сприйнятливості людей до істини як покарання за навмисне ігнорування Його керівництва, незважаючи на те, що вони почули, побачили і зрозуміли свідчення, що підтверджують її. У такій ситуації люди, які вирішили проігнорувати керівництво, що прийшло до них через їхнє внутрішнє почуття правильного і поганого, не отримають більше іншого, більш глибинного керівництва, яке отримували пророки та апостоли.

Господь дає нам фізичні органи чуттів, щоб кожен із нас у межах своїх особистих обмежень та обставин міг отримати користь від них. Подарунок у вигляді фізичних органів чуттів надано всім людям без винятку, хоча люди відрізняються тим, до якої міри вони використовують їх на благо, і хоча органи чуття в одних можуть бути гострішими, ніж в інших. У той самий час органи чуттів – це не єдиний шлях до знань, даний нам, і залежність від виключно органів чуттів таїть у собі небезпеку. Господь дарував нам три засоби, за допомогою яких ми пізнаємо і несемо відповідальність за їх використання. Як ми читаємо в сурі «Бджоли», 16:78: «Аллаг вивів вас із утроб матерів ваших. Ви не знали нічого, а Він дарував вам слух, зір і серця. Можливо, ви будете вдячні». Очевидно, що на відміну від суміжних філософських шкіл Коран не сумнівається в надійності органів чуття і не заперечує їхнього значення. Також зрозуміло, що, з одного боку, Коран не вважає органи чуття важливішими за розум; у цьому контексті погляд ісламу відрізняється від бачення крайніх емпіриків, які підносять фізичні чуття понад усе. Ісламська позиція щодо органів чуттів є серединою, причому органи чуття розглядаються як джерело «сирого матеріалу», який потім використовується іншими засобами сприйняття і пізнання.

ДРУГЕ: СЛУХ І ЗІР

1) Вуха і слух у Корані

Арабська форма іменника жіночого роду *узун* (мн. *азан*) означає вухо у людей і тварин. Говорячи про тих, хто не замислиться про істину, Господь заявляє в сурі «Загорожі», 7:179: «Ми створили для пекла багато джинів і людей. Вони мають серця, якими не розуміють, мають очі, якими не бачать, мають вуха, якими не чують. Вони подібні до худоби, але перебувають у ще більшій омані. Вони – невігласи!»

Органи слуху згадуються 139 разів у Корані, частіше, ніж інші органи чуття. Як було сказано у попередньому розділі, звуки, які чує людина, можуть вести до розуміння чи навпаки. Розповідаючи про деякі народи часів невігластва, Господь заявляє в сурі «Аль-Ахкаф», 46:26: «Ми укріпили їх так, як не укріплювали вас. Ми дарували їм слух, зір і серця. Але ні слух їхній, ні зір, ні серця не допомогли їм, адже вони заперечували знамення Аллага; їх вразило те, із чого вони глузували!».

Слово *сам'* або слух пов'язане з Кораном багатьма спорідненими концепціями та процесами, включаючи: сприйняття, розуміння, розум, відповідальність, прийняття та підпорядкування. Дієслово *самі'а* / *ясма'у* має один прямий додаток. Щодо активного дієприкметника *самі'*, або слухач, воно є більш інклюзивним, ніж слово *мухатаб*, яке означає людину, якій говорять, оскільки людина може почути повідомлення, яке їй не адресувалося. Іменник *сам'* може використовуватися для позначення не тільки акту прослуховування, але також вуха. Ми читаємо в сурі «Корова», 2:6-7: «Воістину, тим, які не вірують, байдуже, застерігатимеш ти їх чи ні – вони не увірують. Аллаг запечатав їхні сер-

ця та слух (*сам'іх'ім*), а на очах їхніх завіса. Чекає на них кара велика!». Також слово *сам'* використовується у значенні не тільки акту прослуховування, а також процесу розуміння того, що було почуто і відповідь на це, що виявляється в покірності. Як ми читаємо в сурі «Військова здобич», 8:31, «Коли ти читаєш їм Наші знамення, вони говорять: «Ми вже чули таке. Якби ми побажали, то розповіли б щось подібне, бо це – тільки казки давніх!»» (*калу кад самі' на*). Іншими словами, вони почули послання на власні вуха, але не відповіли на нього прийняттям та покірністю. *Сам'*, пов'язаний із розумінням і позитивною відповіддю, також продемонстрований у сурі «Джини», 72:1-2: «Скажи: «Мені відкрито, що декілька джинів почули це та сказали: «Воістину, ми слухали дивовижний Коран, який вказує на дорогу пряму; ми увірували в нього та не будемо додавати нашому Господу нікого в поклонінні!»» (Див. також, Коран, 30:52 і 24:51). Без розуміння, покірності та справжнього відгуку, *сам'* може не відбутися. Це стосується як віруючих, так і невіруючих. Зречення від істини прирівнюється до відвертання від того, що сказала людина, оскільки той, хто заперечує істину, є, по суті, глухим. Ми читаємо в сурі «Лукман», 31:7: «І коли читають йому Наші аяти, то він погордо відвертається, ніби й не чув, ніби він глухий! Тож сповісти йому про болісну кару!». Така людина почула послання власними вухами, проте вона також і не почула його, оскільки воно не супроводжувалося вірою чи покірністю; тому мети, з якою це послання надавалося йому, не досягнуто.

2) Очі та зір у Корані

Арабська іменник *'айн* позначає насамперед фізичне око. У метафоричному сенсі воно може познача-

ти також сутність об'єкта, сприйнятого за допомогою ока або іншого органу почуття. У цьому контексті нас цікавить роль, яку відіграє око у процесі пізнання. Господь риторично запитує людину, яка не шукає істини за допомогою органів почуттів, дарованих їй: «Хіба не створили Ми її володарем двох очей, язика та вуст? Хіба Ми не вказали їй на дві вершини?» (Сура «Місто», 90:8,10). Роль ока, як сказано в Корані, полягає у тому, що людина може бачити (Коран, 3:13; 7:179; 21:61).

У Корані багато разів згадуються очі у багатьох контекстах: «заберемо їхні очі» (сура «Йа. Сін», 36:66); «очі кожної з них раділи» (сура «Військові загони», 33:51); «Не заглядайся на те, чим Ми наділили деяких людей» (сура «Та Га», 20:131); «мізерні в ваших очах» (сура «Гуд», 11:31); «очами, повними сліз від смутку» (сура «Каяття», 9:92); «очі були закриті пеленою» (сура «Печера», 18:101); «їхні очі бігають, наче в того, хто мліє перед смертю» (сура «Військові загони», 33:19); «чому знаходять насолоду очі» (сура «Прикраси», 43:71).

До дій, які часто згадуються в Корані щодо очей, відносяться *назар* (дієслово *назара/янзуру*), що означає дивитися. Зір включає незмінне фокусування очей людини на чомусь таким чином, що людина може сформулювати детальне та точне зображення предмета, на який вона дивився.

Отже, слово *назар* часто використовують у значення процесу міркування та вивчення. Можливо дивитися на щось у значенні направляння очей на нього без справжнього сприйняття чи бачення його. Коли використовується прийменник *фі* (*назара фі*), дієслово охоплює сенс дослідження чи ретельного дослідження чогось; разом із прийменником чи з прямим додатком, дієслово *назара* використовується у значен-

ні акту подяки чи співчуття. Однак, існує лише кілька з численних шляхів та значень, у яких дієслово *назара/янзура* використовується в Корані.

3)Порівняння *сам'і басар* у Корані

(а) Відмінності між *сам' (слух)* і *басар (зір)* у поглядах вчених

Вчені розділилися в думках щодо того, що з двох, *сам'* або *басар*, має більше значення. Деякі вчені стверджують, що *сам' (слух)* перевершує *басар (зір)*. Як підтвердження своєї думки вони наводять суру «Юнус», 10:42-43: «Є серед них і ті, які тебе вислуховують. Та як ти примусиш чути глухих, якщо вони не розуміють? Є серед них і ті, які дивляться на тебе. Та як ти зможеш повести прямим шляхом сліпих, якщо вони не бачать?» Згідно з цими вченими, вищенаведена цитата пов'язує глухоту з відмовою людини використовувати розум; однак, вона пов'язує нездатність бачити не з невикористанням розуму, а лише зі втратою зору. У свою чергу інші вчені доводять, що *басар* перевершує *сам*. Ці вчені стверджують, що найкращим з усього, чим нас наділив Господь, є блаженне бачення (*аль-назар іла Аллаг*), яке відбувається за допомогою органів зору. Вони також стверджують, що дійсність, сприйнята через зір, є більш завершеною та досконалою, ніж сприйнята за допомогою слуху, а центр зору благородніший, ніж центр слуху.

(б) Групування *сам'і басар* у Корані

Коран згадує *сам'і басар* окремо або разом у 36 місцях (див., наприклад, суру «Юнус», 10:31, або суру «Бджоли», 16:78). Існує кілька причин того, чому в Корані спостерігається тенденція до згадування слуху та зору разом, при обговоренні різних шляхів знань, до-

ступних людям. Цими причинами є такі: (1) Слух і зір є найважливішими засобами пізнання Господа. (2) Слух та зір є двома найважливішими шляхами між знаннями та розумом. (3) Втрата цих двох почуттів позбавляє особистість значною мірою здатності набувати знання через сказане та написане слово. (4) Слух дозволяє людині сприймати звуки на світлі та в темряві, і незважаючи на наявність деяких перепон між тим, хто говорить, та слухачем. Щодо зору, він вимагає присутності світла та відсутності фізичних перешкод. Більше того, людину швидше за все розбудить звук, а не присутність світла. Слух першим активується після пробудження від сну і останнім відключається, коли людина лягає спати (оскільки слух продовжує функціонувати, навіть коли очі людини закриті).

(в) Причини того, що Коран згадує слух перед зором

Ми бачимо, що слух часто згадується перед зором, коли ці два почуття наводяться разом у Корані. Швидше за все, причина такого порядку полягає в тому, що першим наводиться те, що має перевагу, і це явище розглядається як зведення буквальної та риторичної чудесності Корану. Послідовність цього порядку в Корані наводилася як зведення переваги слуху над зором щодо знання. Більше того, аргументи цієї переваги взяті не лише з Корану, а й з інших областей. Ми можемо відзначити, що численні аяти Корану групують *сам'* (слух) і *'акль* (розум), але не спостерігається такого ж групування *басар* (зір) і *'акль* (розум). Перший варіант групування ми знаходимо в сурі «Влада», 67:10, в якій жителі Ада кажуть: «Якби ми прагнули почути чи зрозуміти, то не були б серед жителів полум'я!». Подібним чином божественні імена Аль-Самі' (Всеслухаючий) і Аль-'Алім (Всезнаючий) згруповані в

Корані (див. Сура «Корова», 2:127,137,181 і т.д.), але в той же час божественне ім'я Аль-Басир (Всевидячий) не зустрічається разом з Аль-‘Алім.

На чисто епістемологічному рівні, слух можна розглядати як перевершуючий зір у зв'язку з низкою причин: (1) Слух відіграє важливішу роль у утриманні людей відповідальними перед Господом. (2) Чутка здатна передавати події як теперішнього, так і майбутнього, а зір може лише передавати те, що є теперішнім і видимим для ока. (3) Людина може чути звуки, джерело яких не обов'язково розташоване в безпосередній близькості. Однак, щоб побачити щось, об'єкт має бути розташований прямо перед людиною, чи хоча б у межах її периферичного зору. (4) Слух функціонує вдень і вночі, у темряві та на світлі. Перший орган чуття, який стає активним після пробудження людини, - це слух, навіть якщо очі людини ще закриті. (5) Той, хто втратив здатність чути, також втрачає здатність говорити через нездатність чути себе (не кажучи вже про інших) і у зв'язку з цим вести змістовний діалог.

(г) Причини згадування басар перед *сам'* у Корані

Місця, у яких зір (*басар*) згадується перед слухом (*сам'*) при наведенні їх обох у Корані, зазвичай пов'язані з осудом, порушенням і покаранням, у той же час місця, де слух згадується перед зором, пов'язані з похвалою. Цей зворотній порядок не зменшує переважання слуху, навпаки він підтверджує його. Вислови, у яких зір рохтатований перед слухом, включають аят сури «Загорожі», 7:179, який говорить про людей, у яких є «серця, якими не розуміють, мають очі, якими не бачать, мають вуха, якими нечують»; суру «Гуд», 11:24, у якій сказано: «Прикладом двох груп є сліпий, глухий, зрячий та чуючий». Сура «Нічна подорож»,

17:97 попереджає про долю тих, хто заперечує послання Бога, говорячи: «Ми зберемо їх у День Воскресіння долілиць – сліпих, німих і глухих. Їхнім притулком буде геєна! Щойно вона згасає, Ми додаємо вогню!». Подібним чином сура «Земний уклін», 32:12 описує становище тих, хто відкинув Господа на землі та хто в День воскресіння протягнув свої руки до Господа та кричав: «Господи наш! Ми побачили й почули. Поверни нас і ми будемо робити добро! Воістину, тепер ми впевнені!».

ТРЕТЄ: КАЛБ У КОРАНІ

Фізичні почуття беруть участь у процесі отримання знань, який здійснює *калб*, яке зазвичай перекладається як серце. Пов'язані з ним терміни в Корані включають *фу'ад*, *лубб* і *'акль*. Роль *калб* полягає в розумінні, як і функція *узун* – слухати, а функція *'айн* – бачити. *Калб* або *фу'ад* пов'язані зі слухом і зором приблизно в 20 аятах Корану, які зображують *калю* як внутрішній апарат, роль якого доповнює функціонування зовнішніх органів чуття, особливо слух і зір. Цю взаємодію можна припустити, виходячи з того, що вони згадуються разом у сурі «Бджоли», 16:78, у якій сказано про Бога, Котрий дарував нам «слух, зір і серця» (*аль-сам'а ва аль-абсара ва аль-аф'їда*).

1) Концепція *калб* у Корані

Вчені прирівнюють *калб* з *фу'ад*, розумом (*'акль*) і внутрішньою сутністю («серцем») речі. Від цього кореня *к-л-б* ми виводимо дієслово *такаллаба* / *йатакаллабу* (дієслівний іменник – *такаллуб*), який означає коливатися або варіювати). Прикметник *куллаб*

означає людину, яка є універсальною, вміє пристосовуватися та володіє різноманітними вміннями й талантами.

Слово *калб* використовується в Корані для означення трьох речей: (1) Розум ('акль). Це значення продемонстровано в сурі «Каф», 50:37, у якій ми читаємо: «Воістину, в цьому – нагадування тому, хто має серце, хто слухає і хто є свідком». (2) Думка або точка зору (ра'ї). це значення ми зустрічаємо в сурі «Зібрання», 59:14, у якій сказано про тих, хто протистоїть істині: «Ти вважаєш, що вони єдині, але ж серця їхні роз'єднані. Це так, бо вони – люди нерозумні!» (3) Фізичний орган. Сура «Хадж», 22:46 згадує «серця, якими здатні розуміти». Тому слово *калб* може використовуватися в значенні сили розуму людини, як і слово узун (вуха) може використовуватися в значенні слуху, і слово 'айн може використовуватися в значенні зору.

2) Поняття Корану, які є синонімами *калб*

Епістемологічні концепції в Корані можна поділити на два типи. Перший пов'язаний з органами почуттів (очима, вухами тощо), а другий розглядає їхні функції. Функції можуть згадуватись самостійно без органу, який їх здійснює, оскільки мета цієї згадки полягає не в тому, щоб передати інформацію про тіло як таке, а передати інформацію та закликати до дій. В інших ситуаціях органи чуття можуть згадуватись самостійно шляхом алузії на їхню функцію. Тому, наприклад, серце (*калб*) може згадуватись у алузії на розум, алузія стає зрозумілою з контексту.

Далі ми обговоримо структури, яким Коран приписує деякі пізнавальні функції серця, отже, зазначаючи, що це структури розглядаються як синоніми слова *калб*.

(а) *Фу'ад*

Як зазначалося раніше, корінь *ф-’-д* означає жар, лихоманку та інтенсивність, і серце іноді називається словом *фу'ад* через його теплоту. Однак, на відміну від поняття калб, слово *фу'ад* постійно використовується в значенні нематеріального виміру серця. Саме в цьому нематеріальному сенсі слово *фу'ад* використовується в сурі «Нічна подорож», 17:36, в якій Господь заявляє: «Не йди за тим, про що не маєш знання, адже слух (*аль-сам'*), зір (*ва аль-басар*) і серце (*ва аль-фу'ад*) – усіх їх спитають про обіцяне». Ібн Ашур зауважив, що термін *афі'да* (форма множини від *фу'ад*) часто використовується в Корані у значенні розуму або свідомості. У той же час, однак, слово *фу'ад* іноді використовується в значенні особливої когнітивної або пізнавальної здатності. Такий висновок можна зробити, виходячи з того, як він згрупований, як у сурі «Нічна подорож», 17:36, наведеному вище, зі здатністю чути і бачити. Іншими словами, поняття *фу'ад* може розглядатися тут не в значенні власне фізичного органу почуттів (серця, яке качає кров по тілу), а радше духовної чи інтелектуальної функції серця. Коли поняття *сам' і басар* згруповані разом зі словом *калб*, це групування в більшості випадків має негативний контекст, а саме, воно означає невдячність, жорстокість серця і т.д., в той же час поняття *фу'ад* згруповане з цими ж функціями в контексті поваги, віри тощо.

Порівняння між аятами Корану, що містять слово *фу'ад* і *калб*, встановило, що *фу'ад* пов'язаний з духовним зором і здатністю відрізнити справжнє бачення від помилкового; ми читаємо в сурі «Зоря», 53:11: «і не обмануло його серце в тому, що він бачив» (*ма каз-заба аль-фу'аду ма ра'а*), в той же час поняття *калб*, своєю чергою, пов'язане з непослухом, запереченням, домислами, сліпотою та лицемірством. Слово *фу'ад*

також пов'язане з порожнечою в деяких місцях. Ми читаємо в сурі «Розповідь», 28:10, що після того, як мати Муси кинула його у воду за вказівкою Господа, «серце матері Муси (Мойсея) спорожніло» (*асбаха фу'аду уммі муса фаріган*). Практично всі коментатори погоджуються з тим, що «порожнеча», описана тут, є алюзією на страх, який відчувала мати Муси. У сурі «Ібрагім», 14:43 ми читаємо, що в Судний день грішники «спішатимуть із закинутими головами. Погляди не повертатимуться до них, а їхні серця будуть спустошені (*ва аф'ідатухум хава'*). Вислів аф'ідатухум хава' дослівно означає «їхні серця будуть повітрям». У позитивному контексті, Господь говорить Пророку, що причина, через яку Він розповів йому історії попередніх пророків, полягала в тому, щоб зміцнити його серце (*фу'ад*) (Сура «Гуд», 11:120).

Фу'ад і *калб* описані в Корані як такі, що піддаються бурхливим змінам. Щодо тих, хто відмовився вірити в Його послання, Господь заявляє в сурі «Худоба», 6:110: «Ми відвернули їхні серця й погляди (*ну-калбіу афідатахум ва абсарахум*)». І в сурі «Світло», 24:37 Судний день називається днем, «коли здригнуться серця й застигнуть погляди» (*татакаллабу фіхі аль-кулубу ва аль-абсар*).

(б) *Лубб*

Як було сказано в обговоренні кореня *л-б-б* та його похідних вище, слово *лубб* часто використовується у множині у значенні людей, яким даровано особливе розуміння шляхів та послань Господа. Саме люди, названі *улі аль-Албан* («наділені проникливістю»), відчують свідому покірність Богу, а їхні роздуми про послані тексти дозволяють їм розпізнати Божественну мудрість, яка проявляється в законах Бога, але є неви-

димую для інших. Більше того, завдяки глибшому розумінню того, що було дано їм, такі особи несуть суворішу відповідальність за їхні стосунки та дії, ніж інші.

(В) Абсар

Іменник *абсар* (форма множини від іменника *басар*, що означає зір) зустрічається в сурі «Родина Імрана», 3:13 у вислові *улі аль-абсар*, ті, «хто має очі, щоб бачити». На думку Аль-Рагіба, пов'язаний термін *басіра* означає пізнавальну здатність серця. Він рідко використовується в значенні органу зору, а саме фізичного ока. Подібним чином, дієслово *басура* рідко використовується в значенні фізичного акту, а пов'язане певним чином із баченням серця. Іменник *басіра* позначає внутрішні сили сприйняття, і рідко розглядається в іншому значенні. Аль-Табарі тлумачить вислів *улі аль-абсар* як «ті, хто має гостре розуміння». Функція *басіра* («проникливість»), або іншими словами, світло, за допомогою якого серце «бачить», полягає в тому, щоб брати участь у роздумах. Як така, *басіра* дозволяє людині побачити істину, яку він або вона отримали за допомогою посланців Господа. Отже, саме *басіра* позбавляє людину невпевненості у вигляді віри чи прямого бачення. І в той час, як *басіра* пов'язана з моральними уроками, виведеними з послань Господа, лубб пов'язаний з актом нагадування. Говорячи про тих, хто не прислухається до послань Господа, сура «Хадж», 22:46 запитує: «Невже вони не подорожували землею, маючи серця, якими здатні розуміти, а також вуха, якими здатні чути? Сліпнуть не очима (*ла та'ма аль-абсар*), а сліпнуть серцями, які в грудях! (*ва лакін та'ма аль-кулуб аллаті фі аль-судур*)».

(г) Садр

Як ми побачили раніше, слово садр означає верхню або передню частину чогось. Воно також означає початок чогось, як у вислові садр аль-іслам, який відноситься до перших років ісламу. Подібні вислови включають *садр аль-нахар* (початок дня), *садр аль-лайл* (початок ночі), *садр аль-шіта* (рання зима) та *садр аль-сайф* (раннє літо). Відповідно до його визначення як верхньої або передньої частини чогось, іменник садр використовується для позначення грудей людей і тварин і, якщо точніше, грудної клітки.

Корінь *с-д-р* його похідні зустрічаються 44 рази в Корані. Те, яким чином вони використовуються в Корані, вказує на те, що *садр* відіграє певну роль у процесі набуття знань у зв'язку з тим, що серце є місцем пізнання. *Садр* містить *калб*, яке містить *фу'ад*, яке, у свою чергу, містить *лубб*. Садр відноситься до серця, як білок ока – до зіниці, як двір – до дому, околиці Мекки – до Мекки. Адже як білок ока, на якому формуються фолікули при трахомі, так і *садр*, у який проникають сумніви, побоювання, спокуси та тривожні думки. *Садр* також є місцем хтивості, капризів та інших спонукань нижчого я, залишаючись при цьому локусом віри, богобоязливості, навчання та знань.

Наступні вислови демонструють деякі варіанти того, як слово садр використовується в Корані. Сура «Бджоли», 16:106 попереджає про долю тих, «хто сам розкрив свої груди невір'ю» (*ман шара 'а біл-куфр садран*). Сура «Худоба», 6:125 розповідає нам, що коли Господь бажає спрямовувати когось, «Він розкриває груди для ісламу» (*яшира садраху ліл-іслам*). Повідомляючи Пророку, що Він хоче послати йому одкровення, Господь сказав у сурі «Загорожі», 7:2: «Ми зіслали тобі Писання не для того, щоб у грудях твоїх була через нього тривога» (*ла якум фі садріка хараджун*).

Сура «Гуд», 11:5 попереджає нас: «Він знає те, що вони приховують і що відкривають. Воістину, Він знає про те, що в серцях» (*іннаху алімун би зат аль-судур*, див. також суру «Влада», 67:13). У Сурі «Хадж», 22:46 ми читаємо про те, що коли люди обрали хибний шлях, це не означає, що їхні фізичні очі засліплені, а швидше «сліпнуть серцями, які в грудях» (*аль-кулуб аллаті фі аль-судур*). Як згадувалося вище, садр визначається як місце занепокоєння, тривожних думок. Ми читаємо в сурі «Люди», 114:5 про те, що Сатана «зваблює серця людей» (*ювасвісу фі судурі аль-нас*). Говорячи про тих, хто сумнівається в посланнях Господа, не маючи доказів, що підтверджують сумніви, сура «Той, Хто дарує прощення», 40:56 стверджує, що в серцях тих, «які сперечаються про знамення Аллага без жодного доказу, який би прийшов до них, мають у своїх серцях тільки зверхність» (*ін фі судуріхім ілла кібрун*). Ми читаємо про час війни та нещастя в сурі «Родина Імрана», 3:154, що Господь допустив ці страждання, щоб перевірити те, що в їхніх серцях (*лі ябталі Аллагу ма фі судурікум*). У сурі «Ті, що скачуть», 100:10 говориться про Судний день: «і коли стане відомим те, що в серцях» (*ма фі аль-судур*). У сурі «Зібрання», 59:13 сказано про страх у серцях невірних (*фі судуріхім*), а в сурі «Юнус», 10:57 стверджується, що божественні послання містять «зцілення того, що в серцях» (*шіфа-ун лі ма аль-судур*).

3) Рухи та стани серця в Корані

Функції серця можна розділити на дві основні категорії: когнітивні та емоційні. Когнітивна категорія включає процеси, пов'язані зі знаннями та концептуалізацією: мислення, аналіз, формування ідей, згадування інформації, яку людина вивчила в минулому та набуття нової інформації. Як емоційна категорія, вона

має відношення до волі: бажання та наміри, схильності та відхилення. У цій галузі існує градація від простої схильності, до прихильності та поневолення. Воля дає початок наміру або установці, яка є рішенням серця використовувати цей орган для здійснення цього вчинку, гідного похвали чи покарання. Якщо за цим не буде ніяких дій, намір залишається в сфері бажань або потягів. Тільки коли рішення має міцну основу, воно стає наміром і після цього йде дія.

Коран говорить про серце (*калб*) по-різному. Він описує дії, вчинені серцем, а також характеристики, які перетворюють його на багатогранний світ у собі. Серце є місцем ментальних зображень та знань, почуттів та настроїв; у деяких ситуаціях серце поєднує когнітивну та емоційну функції, додаючи глибшу зміну обох.

Пізнання та сприйняття

Ця сфера включає концептуалізації, зображення та ідеї, схильність до набуття знань та навчання, внутрішні розумові процеси, які виникають завдяки досвіду, здатність розрізняти, запам'ятовувати, згадувати та отримувати інформацію.

Воля

Воля охоплює темперамент і настрої, що включає уподобання, бажання та схильності. Сфера волі охоплює подвійність пошуку та покидання, любові та ненависті, близькості та відчуження, а також усвідомлення правильного та неправильності, можливості та неможливості. Воля і намір є тим, що виникає після розумового процесу, що породжує впевненість, віру, переконання та внутрішній світ.

Як ми обговорювали в попередньому параграфі, деякі вислови з Корану, пов'язані з калб, описують процеси, що походять від серця, або дії, які роблять серце (страх, трепет тощо), а інші описують процеси, що проходять із серцем (такі як стає запечатаним, зміцнюється, вивчає та ін.).

Щоб прожити наповнене сенсом життя, людям потрібні чотири речі: (1) знання про те, що корисно і бажано і тому буде потрібним потім; (2) знання про те, що є шкідливим та небажаним і тому цього слід уника-ти; (3) засоби досягнення корисного та бажаного; та (4) засоби уникнення шкідливого та небажаного. Однак, концептуалізації, зроблені на основі чуттєвого досвіду, піддаються удосконаленню та виміру, оскільки наша усвідомленість зростає і ми розвиваємо великі сили розпізнавання. Маючи ці сили, ми здатні вирішувати, чи придушувати бажання чи задовольняти його, і чинити відповідним чином. Тому дія людини базується на трьох підставах: пізнання («Які дії потрібні та/або можливі?»), воля («Що я виберу зробити?») та здатність («На які дії я здатний?»).

4) Значення калб у процесі набуття знань

Господь створив калб як місце знання та волі. Це місце нашого сприйняття реальності, як вона є, і нашого згадування про те, якою вона має бути (наших ідей). Знання та дії походять від розумових процесів. Роздуми дають початок концепціям, які, своєю чергою, ведуть до рішень, які породжують дії. Коли дія повторюється, це призводить до формування навичок. Разом зі знаннями та бажаннями кожен з нас має мирські прихильності, вроджені риси характеру та життєвий досвід, які впливають на нашу психіку. Враховуючи складність нашої будови як людських істот, ми не здатні повністю контролювати думки, що при-

ходять до нас і іноді нас турбують думки, які, здається, змушують нас діяти проти нашої волі. Однак, нам дано подарунки у вигляді розуму та віри, що дозволяють нам розрізняти, які думки вітати та враховувати, а яких уникати та пригнічувати. Якщо використовувати ці подарунки, можна прожити повне життя, дати всім те, що належить їм по праву.

Вахі (одкровення) та нубувва (пророцтво)

Якщо ми стверджуємо, що існує потреба в одкровенні – *вахі* – ми маємо на увазі, що існує потреба у точці дотику між сферами *аль-шагада* та *аль-гайб*. Якщо ми припускаємо існування реальності під назвою вахі, або Божественного Одкровення - промови Творця, що приймає форму послань, посланих нам через пророків - то на цій підставі ми можемо групувати людей на підставі їхнього ставлення до цього Одкровення. Ці категорії включають: (1) тих, хто отримав Одкровення Бога, вірив у них і підкорявся їм; (2) тих, хто отримав ці послання і зрікся них з будь-якої причини; (3) тих, хто не отримував цих послань. Ставлення людей до послань Божественного Одкровення впливає на те, яким чином вони ставляться не тільки до свого Творця, але й один до одного.

Існують розбіжності протягом століть на тему того, хто такий Творець, які характеристики Творця і, припускаючи існування Божественного Одкровення, чи потрібно розглядати Одкровення Творця як джерело знань та основ для способу життя людей, як вони заявляють, що Божественне Одкровення є їх авторитетом у всіх аспектах існування. Іншими словами, різниця між ними полягає в тому, чи вважати Одкровення єдиним джерелом істини або покладатися також на інші джерела. Відповідь Корана на цю дискусію наступна: «Скажи: «Чи може хтось із ваших ідолів поча-

ти творіння, а потім його повторити?» Скажи: «Аллаг починає творіння, а потім його повторює!» Як же ви віддалилися!» (сура «Юнус», 10:34).

Протягом людської історії люди були схильні шукати знання із двох джерел. Першим є матеріальний світ (Всесвіт), а другий – духовна сфера. Ця духовна сфера включає духовний досвід і компетентність тих, хто вважається праведними, надійними та освіченими особистостями. Деякі цивілізації розглядали небесні сфери та рухи зірок і планет як джерело керівництва. Деякі вважали ідолів символами духовних дійсностей, маючи власне вроджене бажання поклонятися і прагнення до невідомого. Поклоніння ідолам також набувало форми вільного панування інстинктивних бажань людини, ніж пошуку зовнішнього керівництва. Про таких людей Коран каже, коли запитує: «Чи ти бачив того, хто зробив богом своє бажання? Невже ти будеш для такого опікуном?» (сура «Розрізнення», 25:43).

Як згадувалося вище, існує давня дискусія про те, чи потребують люди Божественного Одкровення, що є єдиним джерелом надійних знань і керівництва - іншими словами, єдиним шляхом до знання про *аль-гайб*: сфери, що лежить за межами людського сприйняття. Погоджуючись із потребою в такому Божественному Одкровенні, постає питання про те, хто може розглядатися як надійний посередник або передавач Одкровення. Інакше кажучи, якого пророка чи Божественного посланця можна вважати безгрішним і бездоганим, і яке послання можна поручитися як за єдине істинне Божественне Одкровення? На цю тему ми читаємо в сурі «Юнус», 10:37: «Цей Коран не вигадка когось замість Аллага, але підтвердження того, що було перед ним, і пояснення Писання від Господа світів, в якому немає сумніву».

Коран, як Божественне Керівництво, і Пророка, як його посередника, можна розглядати як мости між *аль-гайб* і *аль-шагада*. Коран і Пророк є матеріальними сутностями, до яких люди мають доступ через свої почуття, але які вказують на власні межі, на сферу, недоступну для людських органів чуттів. Тому пророк і Послання, які він приніс, є зв'язуючими ланками між людським і Божественним.

На підставі всього вищесказаного ми можемо визначити чотири цілі Божественного Одкровення і пророцтва: (1) Передача добрих новин та попередження. Як Господь каже, звертаючись до Пророка в сурі «Савське царство», 34:28: «Ми відіслали тебе до всіх людей як доброго вісника й застерігача, але ж більшість людей не знає!» (Див. також суру «Аль-Ахкаф», 46:9) . (2) Виведення людей з темряви невігластва та помилок до світла правдивого керівництва. Як Господь заявляє в сурі «Ібрагім», 14:1: «Це Писання зіслано тобі для того, щоб ти вивів людей із темряви до світла з дозволу Господа їхнього, до шляху Великого, Хвалимого». (3) Вирішення суперечок між людьми. Господь каже пророку: «Ми не відсилали тобі Писання, окрім як для того, щоб ти пояснив їм, про що вони сперечаються, а також як прямий шлях і милість для віруючих людей» (сура «Бджоли», 16:64). (4) Визначити взаємозв'язок людей і Бога щодо того, як потрібно поклонятися і підкорятися Йому, як вони пов'язані один з одним.

Божественне одкровення послане лише пророкам. Отже, пророки повинні бути посередниками, завдяки яким Божественне Одкровення передається людям загалом. Тільки Господь визначає, хто буде обраний пророком. Як ми читаємо в сурі «Той, Хто дарує прощення», 40:78: «Кожен посланець приходив зі знаменням тільки з дозволу Аллага». Цей аят можна

також зрозуміти як те, що жоден посланець не може принести Божественне Послання, яке відрізняється від того, що залишив Господь. Так само, як ми бачимо в сурі «Джини», 72:26-27: «Він знає потаємне та не відкриває його нікому, крім тих посланців, якими Він задоволений та до яких приставляє вартових – попереду та позаду». Навіть із часів Адама підтвердження статусу пророка було показано за допомогою добре вивчених доказів. У сурі «Родина Імрана», 3:33 ми читаємо: «Воістину, Аллаг обрав Адама, Нуха, рід Ібрагіма та рід Імрана перед жителями світів». Господь дарував пророкам чудеса, які спочатку призначалися для користі самого пророка як засіб гарантування їм того, що вони дійсно є посланцями Бога, і що їм було послано Одкровення. Як тільки вони стають впевненими у своїй ролі та ідентичності, пророки знаходять сміливість передавати послання, дане їм. У цей момент чудеса, які пророку було дано здійснити, відіграють роль гарантії не тільки для пророка, а й для людей, кому це послання було передано. В історії Муси, наприклад, ми читаємо про те, що перед тим, як відправляти його до фараона, Господь дозволив Мусі здійснити диво, кинувши свою палицю, яка перетворилася на змію. Тільки після цього Господь наказав Мусі йти до Фараона (сура «Та Га», 20:17-24) з «Писанням і Розрізненням» (сура «Корова», 2:53; див. також суру «Корова», 2:176; суру «Нічна подорож», 17:9).

Справжнім пророком Бога, хоч і будучи людиною, є особистість, що має особливий характер: обачна, добродісна, покірна і обрана Богом для передачі Його Послання. Звичайно, пророк повинен говорити мовою народу, до якого він був посланий, і підтверджувати те, що він пророк, здійснюючи чудеса, які були б неможливими без Божественного втручання. Таким чином, чудеса пророка стають джерелом впев-

неності для тих, хто був їхнім свідком, оскільки вони можуть бути впевненими, що його послання є Одкровенням Бога.

Після того, як пророк передав Божественне Послання людям, до яких він був посланий, його слухачі будуть поділені на групи, залежно від того, як вони реагували на нього та його послання. Ті, хто чув його послання і бачив його чудеса, будуть поділені на дві групи: ті, хто підтверджує те, що він пророк, а його послання - Божественне Одкровення, і ті, хто заперечує його послання та його чудеса. Інші можуть навіть не чути про цього пророка або не вірити у феномен пророцтва. Щоб продемонструвати істинність його послання та справжність його пророчої місії, пророку потрібні два типи доказів. Один із них складається з доказів можливості та необхідності пророцтва та Божественного Одкровення. Другий є доказом того, що сам він є пророком, який передає Божественне Одкровення від його істинного Джерела. У цьому плані пророк посилається з двома типами знамень: вербальними і невербальними. Вербальні знаки складаються з усного та/або письмового одкровення, а невербальні значення складаються з надприродних звершень, які зазвичай називаються чудесами, які може здійснити лише той, кому Господь надав особливу силу та владу.

Божественне Послання буде цілісним за своєю природою в тому сенсі, що воно охоплює всі частини дійсності, що сприймається, і має відношення до області, яка лежить за межами людського сприйняття. У цій останній області існують частини, які Господь відкрив лише Своїм ангельським посланцям. Інші частини Господь відкрив ангелам та пророкам. Існують частини, які Він дозволив людям пізнавати за допомогою Його посланців. І останнє, існує частина, яку Господь нікому не відкриває, і про яку знає лише Він. Ця части-

на в Корані позначається як «ключи до потаємного» (мафаті аль-гайб)» (Сура «Худоба», 6:59; сура «Родина Імрана» 3:40). Як дане Богом джерело знань, Боже-ственне Одкровення, передане людям, охоплює лише частину аль-гайб, тоді як створений Всесвіт складається з пізнаваних і непізнаваних для людей елементів.

У цілому нині, джерела знань, доступні нам, можна класифікувати як нестворені і створені. Як джерело знань, вахі вказує на сутності, які знаходяться за межами людського сприйняття та насправді, яку люди можуть охопити за допомогою своїх почуттів та розуму. Як така, вахі є тим, що можна сприйняти, досліджувати, зрозуміти та про що можна міркувати. Не менш важливо, що вахі може бути засібом наближення до Господа і встановлення справедливості Землі. Як Господь стверджує в сурі «Залізо», 57:25: «Відсилали Ми посланців наших зі знаменнями ясними, і відсилали Ми з ними Писання та мірило для того, щоб трималися люди справедливості; зіслали Ми залізо, в якому велика міць і користь для людей – щоб знав Аллаг, хто потаємно допомагає Йому й посланцям Його. Аллаг – Сильний, Великий!».

Наукове видання

Баліль Абдул-Карім

Термінологія Корану:
лінгвістичний і семантичний аналіз

Переклад з англійської: Ольга Тимчишин
Редагування тексту: Марко Хряк-Петльований

Підписано до друку 18.01.2023 р.
Формат 84x108.16. Гарнітура «Garamond»
Друк офсет. Папір офсет.
Ум.-друк. арк. 50,4. Обл.-вид. арк. 24,86.
Тираж 500 прим.

ФОП Зеленський В.А.
08131, Київська обл., Бучанський р-н,
с. Софіївська Борщагівка, вул. Лугова, 19.
Тел.: (050) 352-71-85
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія ДК №4878 від 06.04.2015 р.

Неможливо правильно зрозуміти Коран або роз'яснити значення його аятів з максимальною точністю без вивчення його термінології та концепцій. Разом вони не лише підсумовують універсальні істини релігії (великий моральний код), але також і поживляють текст і надають йому дивовижного життя, точності і гнучкості, збагачуючи донесення послання Корану за допомогою гарної і цілісної природи.

Мета цього дослідження полягає в тому, щоб надати великий словник основних термінів Корану та встановити значення цих термінів, як семантичної, так і лінгвістичної точки зору, в їхньому коранічному контексті. Книга укладена таким чином, щоб полегшити розуміння, ретельно та логічно спрямовуючи читача-непрофесіонала через різні нюанси використання та значення. Значення терміну з Корану варіюватиме залежно від способу використання та контексту, проблем та питань, щодо яких він згадується, адже як із концепції виникає термін, так і термін та спосіб його застосування відіграє роль у формуванні концепції. Ті чи інші аспекти Божественного послання картографовані та досліджені, дозволяючи нам краще оцінити глибину Корану і те, що робить його лінгвістичним та літературним дивом.

Баліль Абдул-Карім отримав докторську ступінь у галузі доктрини та порівняльного релігієзнавства на факультеті усуль аль-дін в Університеті ісламських наук імені еміра Абд аль-Кадера в Алжирі. Він опублікував багато статей у журналі Університету ісламських наук імені еміра Абд аль-Кадера та «Аль-Мі'йар», а також більше сорока статей можна знайти на сайті: www.alukah.net